

Statens offentliga utredningar
1999:68
Kulturdepartementet

Brandkatastrofen i Göteborg

Drabbade
Medier
Myndigheter

Betänkande av Informationsutredningen
om brandkatastrofen i Göteborg
Stockholm 1999

SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie kan köpas från Fakta Info Direkt. För remissutsändningar av SOU och Ds som ingår i 1999 års nummerserie svarar Fakta Info Direkt på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fakta Info Direkt, Kundservice
Box 6430, 113 82 Stockholm
Tel: 08-587 671 00, Fax: 08-587 671 71
E-post order@faktainfo.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Information Rosenbad
Regeringskansliet
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 42 95
Telefon: 08-405 47 29

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Genom beslut den 9 november 1998 bemyndigade regeringen chefen för Kulturdepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att undersöka hur nyhetsförmedlingen och informationen om brandkatastrofen i Göteborg fungerat för de av de närmast berörda som har icke svenskspråkig bakgrund (Dir. 1998:103). Med stöd av detta bemyndigande förordnade departementschefen den 9 november professor Kent Asp som särskild utredare (Ku 1998:05).

Den 1 januari 1999 förordnades f chefen för Göteborgs stads invandrarförvaltning Jan Molin som huvudsekreterare samt producent Alem Zemo och FD Larsåke Larsson som biträdande sekreterare. Anja Ryne, Magnus Fredriksson och Ulrik Hammarsträng har arbetat som assistenter åt utredningen. Invandrarkurator Saedeh Amini och professor Stig-Arne Nohrstedt har från den 1 februari 1999 förordnats att vara experter i utredningen.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet Katastrofbranden i Göteborg. Drabbade – Medier – Myndigheter.

Med detta är uppdraget slutfört.

Göteborg i maj 1999

Kent Asp

Jan Molin

Innehåll

<i>1</i>	<i>Sammanfattning</i>	11
1.1	Massmediernas information	11
1.2	Myndigheters och frivilliga organisationers information	12
1.3	Misstron mot myndigheter	14
1.4	Informationssituationen för etniska grupper i Sverige	16
1.5	Förslag och rekommendationer	17
Del I	Brandkatastrofen i Göteborg	19
<i>2</i>	<i>Uppdraget och utredningsarbetet</i>	21
2.1	Uppdraget	21
2.2	Utredningsarbetet	22
2.3	Utredningens arbetssätt	23
<i>3</i>	<i>Branden</i>	25
3.1	Festen	25
3.2	Brandens uppkomst och förlopp	25
3.3	Räddningsinsatsen	26
3.3.1	Larmet	26
3.3.2	Utryckningen	26
3.3.3	Räddningsarbetet	27
3.3.4	På skadeplatsen	27
3.3.5	Transporten från skadeplatsen	28
3.4	Brandens offer	28
<i>4</i>	<i>Medier och myndigheter</i>	29
4.1	Den första informationen	29
4.2	Olika informationsbehov – olika informationskanaler	30
4.2.1	Medierna och nyhetsförmedlingen	30
4.2.2	Myndigheterna och den personliga informationen	31
Del II	Informationen genom massmedier	33
<i>5</i>	<i>Nyhetsrapporteringen om branden</i>	35
5.1	Den första nyhetsrapporteringen	35
5.1.1	Journalisterna larmas	35
5.1.2	De första journalisterna på plats	36
5.1.3	Den första rapporteringen i radio- och TV	36

5.1.4	Den första pressrapporteringen	39
5.2	Den fortsatta uppmärksamheten	40
5.2.1	Informationsspridningen	42
5.2.2	Nyhetsinformation på andra språk	43
5.3	Utländska nyhetsmedier	44
5.3.1	Brandkatastrofens uppmärksamhet i utländska nyhetsmedier	45
5.4	Bilden av katastrofen	47
5.4.1	Faktarapporteringen	47
5.4.2	Rapporteringen om katastrofens olika faser	48
5.4.3	Aktörer i nyhetsrapporteringen	50
5.4.3	Etnifieringen av katastrofen	51
5.5	Räddningsinsatsen	53
5.5.1	Räddningsinsatsen i utländska nyhetsmedier	57
5.5.2	Räddningsinsatsen i medier som särskilt vänder sig till invandrare	58
6	<i>Medierna och brandens orsaker</i>	61
6.1	Brandens uppkomst	61
6.2	Räddningsledarens uttalanden	63
6.3	Brandens omfattning	66
6.4	Ansvariga för branden	67
6.5	Bilden av brandens orsaker i utländska nyhetsmedier	68
6.6	Brandens orsaker i medier som särskilt vänder sig till invandrare	71
6.7	Internet	72
7	<i>Nyhetsförmedlingen – sammanfattande slutsatser</i>	75
7.1	Resultaten i huvuddrag	75
7.2	Kritiken mot medierna	76
Del III Informationen genom myndigheter		79
8	<i>Myndigheternas och frivillig-organisationernas information</i>	81
8.1	Informationsarbetets förutsättningar	82
8.2	Informationsarbetet de första timmarna	84
8.2.1	Larm och utlarmning	84
8.2.2	Organisering	85
8.2.3	Inledande kontakter med medier och anhöriga	87
8.2.4	Informationsarbetet formeras	88
8.2.5	Larm på nationell nivå	89
8.3	Informationsarbetet under de första dygnet	89
8.3.1	Presskonferenser	89

8.3.2	Stort informationstryck på sjukhusen	92
8.3.2	Stadsdelarnas och frivilligorganisationernas krishantering	93
8.3.4	Identifiering och underrättelse	96
8.3.5	Extra inkallad kommunstyrelse	97
8.4	Informationsarbetet efter branden	98
8.4.1	Kommunal efteradministration	99
8.4.2	Ny lokal krisorganisering och stöd i skolorna	99
8.4.3	Pressinformation	100
8.4.4	Debriefing av personal	100
8.4.5	Polisens information till anhöriga	101
8.4.6	Begravningar, nationella besök och uppdrag	101
8.5	Den fortsatta hanteringen hösten 1998 och våren 1999	102
9	<i>De närmast drabbades syn på myndigheternas information och bemötande.</i>	103
9.1	Ungdomars syn	104
9.2	De anhörigas syn	105
9.3	Frivilliga organisationers syn	107
10	<i>Slutsatser om myndigheternas information och bemötande</i>	109
10.1	Drabbade och massmedier	109
10.2	Information till massmedier	110
10.3	Information till och bemötande av drabbade	110
10.3.1	Särbehandling	110
10.3.2	Bemötande	111
10.3.3	Etnisk hänsyn	113
Del IV	Misstron	115
11	<i>Misstron mot myndigheterna</i>	117
11.1	Utredningens utgångspunkter	117
11.2	Kritiken	119
11.3	Larmningen	120
11.4	Räddningsinsatsen	121
11.4.1	Brist på räddnings- och sjukvårdspersonal	122
11.4.2	Brist på räddningsutrustning och ambulanser	124
11.4.3	Kritik mot att polisen uppträdde passivt och hindrade ungdomar att hjälpa till	125
11.5	Identifiering och underrättelser till anhöriga	126
11.6	Mona Nahani	129
11.7	Åklagarmyndighetens förundersökning	131

<i>12 Misstron mot myndigheterna – sammanfattande slutsatser</i>	135
12.1 Kartläggningen av misstron	135
12.2 Upphovet till misstron	137
<i>13 Brandkatastrofens följder för samhällsförtroendet</i>	141
13.1 Samhällsförtroendet hos personer med och utan invandrarbakgrund	141
13.2 Samhällsförtroendet före och efter branden	143
Del V Informationssituationen för etniska grupper i Sverige	147
<i>14 Etniska grupper i Sverige – en bakgrund</i>	149
14.1 Arbetskraft och flyktingar	149
14.2 De etniska gruppernas situation i samhället	150
14.3 En socialpsykologisk aspekt	153
14.4 Informationens förutsättningar	154
<i>15 Medieinnehav och medievanor</i>	155
15.1 Undersökningen	155
15.2 Medieinnehav hos personer med och utan invandrarbakgrund	156
15.2.1 Medieinnehav i Göteborg	157
15.3 Medievanor hos personer med och utan invandrar- bakgrund	158
15.3.1 Medievanor i Göteborg	160
15.4 Samhällsinformation i Angered	162
15.5 Angeredsbornas förtroende för olika medier	164
15.6 Sammanfattande slutsatser	165
<i>16 Etniska medier i Sverige</i>	167
16.1 Svenska etermedier	167
16.2 Etniska gruppers medier i Göteborg	168
16.2.1 Lokal närradio	168
16.2.2 Radiosändningar om brandkatastrofen	170
16.2.3 Lokal kabel-TV	171
16.2.4 TV-sändningar om brandkatastrofen	173
16.3 Etniska gruppers medier i övriga Sverige	174
<i>17 De etniska gruppernas informationssituation – sammanfattande slutsatser</i>	175
17.1 Segregation och information	175

17.2	Informationsvanor och behov	175
17.3	Etniska medier	177
Del VI Överväganden, förslag och rekommendationer		179
18	<i>Överväganden, förslag och rekommendationer</i>	181
18.1	Informationen	181
18.1.1	Massmedierna	181
18.1.2	Myndigheter och frivilliga organisationer	182
18.1.3	Planera för Sveriges faktiska befolkningsstruktur	184
18.2	Misstron	185
18.3	Etniska gruppers informationsituation i Sverige	187
18.4	Förslag och rekommendationer	189
Bilagor		195
Bilaga 1	Kommittédirektiv	197
Bilaga 2	Utredningens möten, intervjuer, material m.m.	201
Bilaga 3	Nyhetsförmedlingen – tabellbilaga	205
Bilaga 4	Kartläggning av medier som särskilt vänder sig till invandrare	209
Bilaga 5	De nya svenskarna möter svenska massmedier	237
Bilaga 6	Forskningöversikt: kommunikationsproblem i sam- band med katastrofer och allvarliga samhällsstörningar	257

1 Sammanfattning

Brandkatastrofen är den svåraste som drabbat Sverige i modern tid. 63 ungdomar dog och över 200 skadades. Branden uppmärksammades i hela världen. Som vid varje katastrof väcktes frågor och oro som inte stillats. När detta skrivs är fortfarande inte orsaken till branden klarlagd. Omständigheterna kring branden – dess snabba förlopp, att så många av ungdomarna hade en bakgrund i andra länder och kulturer – förstärkte ryktesspridning och känslöengagemang.

Utredningens uppdrag är att undersöka hur nyhetsförmedlingen och informationen fungerat till de närmast berörda som har en icke svensk-språkig bakgrund. I det syftet har utredningen intervjuat och samrått med drabbade – anhöriga och ungdomar – samt representanter för myndigheter och frivilliga organisationer. Myndigheternas hittillsvarande dokumentation har studerats. Material som press, TV och radio presenterade de fem närmaste dygnet efter branden har särskilt analyserats. Utredningen har vidare gjort några särskilda undersökningar. De etniska gruppernas egna medier – närradio och lokalTV – har studerats. Undersökningar har gjorts av de etniska gruppernas förtroende för olika svenska institutioner samt gruppernas medieval och medieanvändning. Vidare redovisas en forskningsöversikt över kommunikationsproblem i samband med katastrofer och allvarliga samhällsstörningar.

1.1 Massmediernas information

Utredningen bygger på en kartläggning av televisionens och radions sändningar samt av innehållet i de större tidningarna främst under de fem första dygnet efter branden. Utöver SVT och TV4 samt riks- och lokalradion har kartläggningen omfattat närradio och lokal kabel-TV på icke svenska språk. Via UD har material från ett antal länders mediebevakning inhämtats och analyserats.

Massmedierna kom till brandplatsen bara några minuter efter räddningstjänsten och polisen. Televisionen och radion dominerade av naturliga skäl nyhetsförmedlingen under de inledande timmarna men också senare beroende bl a på att lördagen var en helgdag då normalt inte tidningarna kom ut. Drygt två timmar efter att branden upptäckts började radio och TV att sända ut nyheten.

Av morgontidningarna hade på fredagen endast GP nyheten om brandkatastrofen. Kvällstidningarna hade fylliga reportage med mycket bilder. På lördagen gjorde GP, Arbetet Nyheterna, Metro och kvällstidningarna extrautgåvor.

Brandkatastrofen blev – för kort tid – en världsnyhet. Den uppmärksammades stort i etermediernas nyhetsprogram och var en förstasidesnyhet i tidningarna på fredagen och lördagen men därefter avtog uppmärksamheten snabbt förutom i Norden.

Utredningens allmänna slutsats är att massmedierna gav en efter omständigheterna nyanserad och saklig information till allmänheten.

Det har i intervjuer med representanter för myndigheter och politiker framförts att misstron skulle ha hämtat näring ur internationella medier och de etniska gruppernas egna medier. Den granskning som utredningen utfört ger inte stöd för den uppfattningen. Tvärtom stöder medierna sig genomgående på uppgifter från myndigheter, särskilt räddningsledarens uttalande att branden kunde vara anlagd. Generellt kan inte medierna sägas ha bidragit till spekulationer och ryktesspridning.

Kritik har riktats mot särskilt SVT2 för att ha låtit ungdomar på brandplatsen sprida mycket negativa omdömen om polis och räddningspersonal. Utredningen finner det naturligt att medier gör intervjuer med ögonvittnen men att sådana bör ske med urskillning och medvetande om att chock kan förändra människors personlighet och omdöme.

I debatten kring mediernas behandling av brandkatastrofen har hävdats att de "etnifierat" den. Medierna rapporterade utförligt om de drabbades etniska bakgrund. Därigenom kom ungdomar som uppfattar sig som svenskar att kategoriseras som invandrare. Utredningen konstaterar att mediernas behandling var relevant med tanke på det stora inslaget av människor med utländsk bakgrund bland de drabbade och att – även om inte alla nyanser kom fram – så gav skildringarna av ungdomarna en positiv och saklig bild.

1.2 Myndigheters och frivilliga organisationers information

Katastrofledning och samordning kom snabbt på plats och fick i gång information utåt och ett samarbete mellan myndigheterna. Gemensamma presskonferenser började hållas 03.30.

Det stora antalet drabbade och att många anhöriga – p g a mobiltelefoner – tidigt kom till brandplatsen och sjukhusen innebar oväntade problem för myndigheterna och ställde nya krav på informationen. Det stora antalet omkomna förde också med sig problem att identifiera dem och underrätta deras anhöriga. De senare upplevde att identifikationen tog olidligt och onödigt lång tid medan polisen ansåg att den gick rekordsnabbt.

För stöd och information till de drabbade inrättades krisgrupper och stödcentraler i stadsdelarna dels av de kommunala stadsdelsförvaltningarna, dels av frivilliga organisationer. Några av dem kom i gång redan på fredagsnatten, bl a i Hammarkullekyrkan som jämte själva brandplatsen och Sahlgrenska sjukhuset kom att bli de centrala samlingsplatserna. Erbjudande om stöd kom därigenom flertalet drabbade till del redan det första dygnet.

Omfattande manifestationer för att hedra de bortgångnas minne hölls veckan efter branden med medverkan av regeringen och det officiella Sverige. Några begravningar blev imponerande sorgeshögtider med upp till tio tusen deltagare. Tiden efter branden samlade myndigheter representanter för etniska grupper och anhöriga till periodiska informationsmöten. Under våren har Göteborgs kommun inrättat fem särskilda stödcentra.

Utredningens bedömning av myndigheternas information är att den kom i gång relativt snabbt och i stort genomfördes väl. Informationen till allmänhet via massmedier gavs högsta prioritet och fungerade väl. I informationen till de drabbade fanns brister framförallt i den inledande perioden.

Utredningen har särskilt undersökt och funnit att särbehandling på etnisk grund inte förekommit.

Däremot nådde inte all information ut till de etniska grupperna som var särskilt drabbade av branden. Kommunala och andra myndigheter saknade med något undantag tillräcklig kännedom om och kontaktvägar till representanter för de drabbade och deras föreningsliv och trossamfund. Man insåg dock behovet och arbetade upp kontaktvägar.

Frivilliga organisationer, främst de religiösa och nationella krisgrupperna, stod för mycket av informationen och stödet till sina medlemmar och landsmän. De förmedlade information och budskap också från myndigheter nyanserat och ansvarskännande.

Bemötandet av anhöriga och ungdomar fungerade i allmänhet bra och empatiskt. Att ett så stort antal människor sökte sig till Sahlgrenska sjukhuset orsakade problem där. Exempel finns på osmidigt och formellt bemötande men det finns ingen grund för en generell kritik av bemötandet. Tvärtom präglades det enligt flertalet intervjuade av medkännande och konkret stöd.

De problem som dock kunnat noteras motiverar att man för framtiden planerar med utgångspunkt i att stora grupper med olika religiösa och kulturella bakgrunder vid katastrofer kan förväntas komma till olycksplatser och sjukhus.

En beredskap bör finnas hos polis, sjukvård och andra myndigheter så att de kan möta grupperna flexibelt och respektfullt.

Ett starkt missnöje har uttryckts av anhöriga för att de blott en vecka efter branden fick besked från försäkringskassan att barnbidrag och bo-

stadsbidrag upphört eller sänkts p g a att deras barn dött. Reaktionen är naturlig. Utredningen anser att socialdepartementet har anledning överväga när bidrag skall upphöra eller sänkas samt att försäkringskassan bör se över formerna för hur besked lämnas om upphörande eller sänkning av bidrag vid barns död.

1.3 Misstron mot myndigheter

Brandkatastrofen har förorsakat ryktesspridning och debatt om myndigheternas hantering av de berörda. I utredningsdirektiven sägs att "det finns farhågor för att debatten om händelserna i samband med branden öppnar eller fördjupar en klyfta mellan vissa grupper av människor med invandrarbakgrund och samhället i övrigt".

Utredningen har därför sökt klarlägga om det finns grund för den kritik och misstro som riktats mot berörda myndigheter.

Händelser med så svåra verkningar som branden kräver en förklaring. Orsaken till branden är fortfarande inte klarlagd. Det är den starkaste källan till den intensiva ryktesspridningen efter branden. Rykten spreds om attentat, gasattack, rasistdåd etc.

Många av de drabbade hör till etniska grupper som står utanför mycket av samhällslivet i Sverige. Också det är en grogrund för misstro.

Utredningen har tagit del av den kritik som förekommit i den allmänna debatten samt intervjuat drabbade anhöriga och ungdomar och representanter för frivilliga organisationer som står nära några av de mest drabbade etniska grupperna. Deras kritik och verklighetsbeskrivning har ställts mot de uppfattningar som myndigheternas representanter framfört.

Utredningens slutsats är att grund för kritiken finns i två fall: Utlarmningen och polisens agerande i fallet med den kropp som återfanns på brandplatsen först fem dygn efter branden.

Om utlarmningen tog lång tid faller utanför utredningens bedömning. Däremot uppgavs att utlarmningen kunde fördröjts p g a språksvårigheter. Så är inte fallet. När det gäller Mona Nahanis kropp så avser inte kritiken primärt att polisen inte fann kroppen utan att när man fann den så gick representanter för polisen ut med ogrundade uppgifter om kroppen. Att dessa vilseledande uppgifter spreds tolkar utredningen som att de var ägnade att skyla över försummelse som gjorts tidigare.

När det gäller den kritik som riktats mot att identifieringen av de omkomna tog onödigt och för de anhöriga plågsamt lång tid kan utredningen endast konstatera att polisen avdelat avsevärda resurser för identifieringen och genomfört den enligt sina rutiner. Utredningen finner det inte uteslutet att en annan uppläggning av identifieringsarbetet kunde ha givit ett snabbare resultat utan att sekretess och en värdig

hantering av de döda eftersatts och anser att polismyndigheten kan ha anledning att överväga formerna för detta.

Den kritik som riktats mot räddningsinsatserna – brist på utrustning, passivitet etc – är enligt utredningen inte berättigad. Förvisso saknades utrustning och personal i inledningsskedet men det är oundvikligt och det som bl a utmärker katastrofer. När väl olyckan blev känd genomfördes räddningsarbetet av såväl räddningstjänsten som sjukvården med den personal och utrustning som var möjlig att uppbringa. Beskyllningar för passivitet som främst ungdomar på brandplatsen riktat mot polisen och räddningstjänstens personal kan i flera fall förklaras. Polis hade som primär uppgift att spärra av och att upprätthålla ordning. Personal satt i bilar för att hålla kontakt med räddningsledning etc. När polis hindrade ungdomar från att gå in i trapphuset i det brinnande huset skedde det på begäran av räddningstjänsten.

Det ligger utanför utredningens uppdrag att bedöma hur förundersökningen skötts; om den tagit för lång tid, varför den inte fått fram orsak och eventuella gärningsmän eller döljer sanningen. Åklagarmyndighetens beslut att delge några arrangörer misstanke om brott har kritiserats för att vända uppmärksamheten mot dem och från den verkliga orsaken till branden. Utredningen delar inte denna kritik utan anser att åklagarmyndigheten för att följa lagen skall delge misstanke om brott när sådan föreligger.

Anhöriga har känt sig kränkta av uttalanden av förundersökningsledaren som återgivits i massmedier om att många av ungdomarna ljuger och att det kan bero på kulturell bakgrund samt att haschmissbruk förekommit. Också påståenden i medier om alkoholmissbruk och kriminalitet hos ungdomarna har upprört. Den eventuella faktiska grunden är i vissa fall inte möjlig att uttala sig om. Utredningen har dock tagit del av uppgifter om de omkomna. Den rättsmedicinska analysen visar att det fanns spår av haschisch hos två och noterbara mängder av alkohol hos tre. Ingen av de 60 som uppnått straffbar ålder fanns upptagna i rikspolisens register. Det finns vidare ingen vetenskaplig grund för påståenden om att lögn skulle accepteras som en normal företeelse i någon kultur i världen. Utredningens slutsats är att uttalandena som de återgivits i massmedierna har ökat misstron mot myndigheterna.

Den väsentligaste anledningen till misstron är att orsaken till branden är ouppklarad. Det är källan till påståenden att branden är anlagd och att myndigheterna vet men döljer sanningen. Många kopplar ihop det med två andra stora svenska ouppklarade tragedier: Palmemordet och Estonias förlisning.

Vid den första gemensamma presskonferensen uttalade den ansvarige chefen för räddningsinsatsen att det fanns tecken på att branden var anlagd. Uttalandet upprepades i intervjuer i TV och radio. Det dementerades omedelbart av andra representanter för räddningstjänsten och po-

lisen. Utredningens slutsats är dock att dessa första auktoritativa uttalanden lade grunden för den fortsatta ryktesspridningen och spekulationerna om branden.

1.4 Informationssituationen för etniska grupper i Sverige

Sveriges befolkning har omvandlats under de senaste femtio åren. Från att ha varit en etniskt mycket homogen stat har Sverige under efterkrigstiden blivit etniskt blandat. En omfattande invandring först av arbetskraftsinvandrare och sedan av flyktingar har lett till att Sverige nu har nära en million utlandsfödda vilket är 11 procent av invånarna. Ytterligare närmare 800.000 har en eller två föräldrar födda i utlandet. 20 procent av befolkningen har alltså utländsk bakgrund och andelen är stigande.

Utvecklingen bland de etniska grupperna har varit mycket negativ under särskilt 1990-talet. Arbetslösheten har mångdubblats och är t ex över 50 procent bland människor som kommer från länder utanför Europa. Boendesegregationen har ökat påtagligt. De etniska grupperna har väsentligt lägre inkomster och sämre hälsa än etniska svenskar. De stora nya grupper som kom till Sverige i början av 1990-talet saknar generellt arbete och får sin försörjning via socialbidrag. Tillsammans taget har det lett till att stora grupper står utanför ett aktivt svenskt samhällsliv. Ett tecken på det är valdeltagandet i kommunalval bland utländska medborgare. Från det första valtillfället 1976 har deltagandet sjunkit från 60 procent till 40 procent 1994 och 31 procent 1998.

Segregationen, diskriminering, negativ attityd hos stora delar av majoritetsbefolkningen och ouppfyllda förväntningar har lett till en negativ inställning till det svenska samhället hos många. En grogrund för misstro finns.

Arbetslösheten och få kontakter med svenskar har också inneburit att allt fler har svårigheter att ta till sig svenska medier bland förstagenerationsinvandrarna. Utredningens undersökning av medievanor och medieanvändning visar att framförallt läsningen av morgontidningar är lägre än bland svenskar. TV har relativt höga tittartal liksom de "egna" etniska medierna – närradio och lokalTV.

Utredningen konstaterar att behoven av information på icke svenska språk har ökat under senare tid men utbudet har minskat. Det beror främst på att den statliga invandrantidningen under 1998 lade ner sina utgåvor på icke svenska språk. Som en färsk utredning från integrationsverket visar informerar endast 17 av 76 undersökta statliga organ på andra språk än svenska. TV sänder knappast alls på andra språk medan Sveriges Radio har riks- och lokalsändningar på P4.

De etniska gruppernas medier har mycket små resurser och drivs helt ideellt.

Närradio och lokal-TV har ett uttalat integrativt syfte och spelar stor roll både för personer som inte kan svenska och för andra människor i etniska grupper som får informationen i ett välkänt kulturellt sammanhang.

Utredningens slutsatser är att det ökande behovet av information på icke svenska delvis måste tillgodoses av statliga myndigheter för att svara mot kraven på att alla invånare skall få den information som gör att de kan förstå och medverka i samhällslivet. Integrationsverket bör ta ett särskilt ansvar för att behövlig information framställs och därvid ta tillvara IT-teknik.

Också public serviceföretagen bör ta sitt avtalade ansvar för information till etniska och språkliga minoriteter vilket innebär sändningar på icke svenska språk. En särskild satsning bör göras på etnisk närradio och lokal-TV. De utgör en outnyttjad resurs i informationen till de etniska grupperna.

1.5 Förslag och rekommendationer

Generell politik

- Ansvariga myndigheter och politisk ledning rekommenderas att fördjupa sina kunskaper om hur Sveriges befolkning faktiskt ser ut och ta till vara den kompetens som finns i de etniska grupperna och inom förvaltningen.
- Utredningen föreslår att politiska organ och myndigheter organiserar samråds- och kontaktformer med företrädare för etniska grupper.
- Storstadsdelegationen och de tre storstäderna föreslås i sina förhandlingar beakta de informationsbehov utredningen påvisat och avdela medel för att tillgodose dem.

Myndigheter och förvaltningar

- Den segregation och negativa utveckling som präglar stora delar av de icke svenska etniska grupperna motiverar främst generella insatser för att minska klyftorna mellan dem och majoritetsbefolkningen. Det handlar om långsiktiga förändringar av stora delar av den nu förda politiken. En förutsättningen är att beslutsfattare inser hur Sverige befolkningsmässigt faktiskt ser ut. Utredningen föreslår att betänkandet överlämnas för beaktande till integrationsverket, Svenska Kommunförbundet, demokratiutredningen och de myndigheter som har ansvar för integration.
- Utredningen konstaterar att det finns stora och ökande behov av information på modersmål till invånare som inte behärskar svenska

men att de statliga insatserna minskat. Samtliga myndigheter har ansvar för att relevant information når alla invånare. Utredningen föreslår att integrationsverket får i uppdrag att analysera behoven och framlägga förslag till en förbättrad statlig information på icke svenska språk.

- Utredningen rekommenderar polis- och åklagarmyndigheterna och räddningstjänsten att se över sin informationspolicy. Talesmän bör endast opartiskt förmedla sakligt underbyggda uppgifter.
- Socialdepartementet föreslås pröva om den tidsgräns som tillämpas för upphörande eller sänkning av bidrag är rimlig när barn dött. Utredningen rekommenderar försäkringskassan att se över formerna för hur besked lämnas vid sådana tillfällen.

Frivilliga organisationer

- De frivilliga organisationerna spelade en viktig roll för stöd och information till de drabbade men kunde sannolikt ha gjort än mer om de varit mer kända av myndigheterna och haft bättre resurser. Utredningen rekommenderar statliga, regionala och kommunala myndigheter att förstärka stödet till de etniska gruppernas organisationer och inrikta det på integrationsåtgärder. Finansiering bör ske genom de medel som avdelats för insatser i storstäderna.
- De etniska medierna har små resurser och arbetar helt ideellt. De spelar redan en roll för sina språkgrupper – både för de människor som inte kan svenska och för de som efterfrågar sina landsmäns syn på samhällsfrågor – men kan bli betydelsefullare. Utredningen föreslår att kulturdepartementet får i uppdrag att utreda hur en satsning kan göras på att ge de etniska medierna tekniska och ekonomiska förutsättningar för att stadigvarande fungera som förmedlare av samhällsinformation. Adekvata utbildningar bör också anordnas. Även här bör en finansiering ske via de särskilda storstadsmedlen.

Medierna

- Utredningen föreslår att kulturdepartementet tar upp överläggningar med public serviceföretagen i syfte att åstadkomma en bredare och mer omfattande information på aktuella språk.

Del I
Brandkatastrofen i Göteborg

2 Uppdraget och utredningsarbetet

2.1 Uppdraget

Utredningsuppdraget sammanfattas i direktiven på följande sätt: "En särskild utredare får i uppdrag att undersöka hur nyhetsförmedlingen och informationen om branden har fungerat för de av de närmast berörda som har en icke svenskspråkig bakgrund". I direktiven omtalas vidare uppdraget på följande sätt:

"Utredaren skall kartlägga hur informationen om branden och dess följder har förmedlats genom massmedier och andra informationskanaler".

"Utredaren skall också kartlägga vilka informationskanaler som utnyttjas av människor med en icke svenskspråkig bakgrund och belysa möjligheterna för olika sådana grupper att få information ... "

"En fråga som skall undersökas är hur arbetsförhållandena har varit för de massmedier som särskilt vänder sig till invandrare, t ex vissa närradio-sändningar och program i kabel-TV ..."

"Utredaren skall ta del av de studier och utredningar som har gjorts i samband med tidigare allvarliga händelser i Sverige".

"Utredaren skall samråda med de myndigheter, organisationer, företag och branschorgan som är berörda ... " Ett fortlöpande samråd med företrädare för de särskilt drabbade som berörs av utredarens uppdrag är särskilt angeläget."

"Utredaren bör lägga fram de förslag eller rekommendationer som kartläggningen ger anledning till."

I direktiven anges bland annat två motiv som bakgrund till utredningsuppdraget. Det första avser den misstro som riktats mot berörda myndigheter. Det andra de farhågor som finns för att debatten om händelserna i samband med branden påverkar förhållandet mellan människor med invandrabakgrund och det övriga svenska samhället.

"Branden har gett anledning till omfattande diskussioner. De gäller givetvis i hög grad sådant som hur räddningsarbetet och polisutredningen har skötts och hur säkerheten vid offentliga tillställningar kan förbättras." ... "Debatten speglar till en del behovet hos människor i sorg och förtvivlan att rikta anklagelser mot någon som kan betraktas som ytterst ansvarig för att ett

barn, ett syskon eller en kamrat har dött en onödig och oförskyld död. Men det är också uttryck för misstro mot myndigheterna. Efter en svår olycka som denna är det nödvändigt att myndigheter, liksom andra som har ansvar, kritiskt granskas för sitt sätt att uppfylla detta ansvar.”

”Händelserna har emellertid också aktualiserat samhällsfrågor i vidare mening, t ex hur ungdomars behov tillgodoses och hur förhållandet ser ut mellan stora grupper av människor med invandrarbakgrund och det övriga svenska samhället.” ... ”Det finns farhågor för att debatten om händelserna i samband med branden öppnar eller fördjupar en klyfta mellan vissa grupper av människor med invandrarbakgrund och samhället i övrigt.”

Direktiven i sin helhet redovisas i *bilaga 1*.

2.2 Utredningsarbetet

Arbetet i utredningen har med utgångspunkt från direktiven formulerats och organiserats i nio separata men sammanhängande arbetsuppgifter:

1. Att kartlägga hur information om branden och dess följder har förmedlats genom *massmedier*: lokalt, nationellt och internationellt
2. Att kartlägga hur information om branden och dess följder har förmedlats genom *andra informationskanaler*: myndigheter, frivilligorganisationer och enskilda
3. Att med utgångspunkt ifrån den misstro som riktats mot berörda myndigheter *bedöma* om och i vad mån det finns grund för en sådan misstro
4. Att kartlägga och undersöka vilka *informationsmedier som används* av människor med en icke svenskspråkig bakgrund och belysa möjligheterna för olika grupper att få information
5. Att undersöka hur *arbetsförhållandena* är för de massmedier som särskilt vänder sig till invandrare
6. Att ta del av *tidigare studier* och utredningar som har gjorts i samband med tidigare allvarliga händelser i Sverige
7. Att *samråda* med berörda myndigheter, organisationer, företag och bransch-organ
8. Att *fortlöpande samråda* med företrädare för de särskilt drabbade som berörs av utredarens uppdrag
9. Att ge *förslag* eller rekommendationer som kartläggningen ger anledning till – särskilt mot bakgrund av de farhågor om att händelserna i samband med branden kan fördjupa en klyfta mellan grupper av människor med invandrarbakgrund och samhället i övrigt.

Utredningsuppdraget omfattar både kartläggnings- och undersökningsuppgifter om hur informationen genom massmedier och andra informationskanaler fungerade i samband med brandkatastrofen och hur informationssituationen är mer generellt för människor med en icke-svenskspråkig bakgrund, liksom arbetsförhållanden inom invandramedier. Mot bakgrund av det som anges i direktiven om inriktningen på särskilt drabbade (och den tid som stått utredningen till förfogande) har kartläggningsarbetet i första hand helt naturligt inriktat sig på händelser i samband med branden och informationssituationen i Göteborg.

2.3 Utredningens arbetssätt

Den huvudsakliga arbetsmetoden för utredningen (med undantag för kartläggningen av nyhetsrapporteringen) har varit personliga *intervjuer* med olika företrädare för berörda myndigheter, frivilligorganisationer och de särskilt drabbade. Sammanlagt har mer än 40 omfattande och i skrift dokumenterade intervjuer genomförts. I tre fall har utredningen även utfört större utfrågningar av företrädare för olika berörda myndigheter. Till detta kommer ca 30 personliga intervjuer med företrädare för de medier som särskilt vänder sig till invandrare.

När det gäller kommunens och myndigheternas agerande under branden finns ett omfattande skriftligt material i form av *dokument* som sammanställts av myndigheterna själva. Detta material har utredningen i första hand används för införskaffande av faktauppgifter, men också som underlag för bedömningar och slutsatser av myndigheternas agerande. För analysen av nyhetsförmedlingen ligger i första hand *nyhetsmaterial* till grund för undersökningen, i form av pressmaterial samt ljud- och videoband.

Samråd med de särskilt drabbade – anhöriga och ungdomar – samt företrädare för frivilligorganisationer, myndigheter och de etniska gruppernas egna medier har ägt rum genom möten. Åtta formella samrådsmöten har genomförts. Samtliga anhöriga till omkomna har även per brev givits möjlighet att ge synpunkter till utredningen. Även invandrarnas föreningar och trossamfund har per brev tillfrågats om sin eventuella roll i informationen kring brandkatastrofen.

I *bilaga 2* redovisas utförligare de intervjuer, samråd och möten utredningen genomfört samt det material och den dokumentation som utgjort underlag för utredningen.

3 Branden

Natten till den 30 oktober 1998 inträffade en våldsamt brand under en ungdomsfest i en föreningslokal på Hisingen i Göteborg. Det är den svåraste brandkatastrofen i Sverige i modern tid. De flesta dödade och skadade hade invandrarbakgrund.

3.1 Festen

Festen anordnades av en grupp ungdomar under arrangörnamnet The Playaz Club. Flygblad om diskoteket, med hiphop-musik, soul och R&B, spreds på stan och i skolorna. Entréavgiften var 40 kronor. Diskoteket öppnade klockan 21.00 och enligt polisens uppgifter befann sig under kvällens lopp ca 380 ungdomar någon gång inne i festlokalen – av entrékassan att döma hade ca 320 biljetter sålts på kvällen.

De flesta ungdomarna var i 17-18 årsåldern och kom från Göteborgs alla stadsdelar. Men flertalet kom de från de invandrarrika förortsområdena i nordöstra i Göteborg – Hammarkullen, Bergsjön och Angered. Även om det tillfälligt anordnade diskoteket ägde rum under allhelgonahelgen var det knappast en s k halloween-fest. Det var snarare en fest som markerade slutet för skolungdomarnas höstlov. Efter helgen skulle skolan börja på nytt och det var intresset för dans och hip-hopmusik som var det centrala – inte att fira halloween.

Festen ägde rum på andra våningen i en tegelbyggd före detta industrifastighet på Herkulesgatan 3 vid Hjalmar Brantingsplatsen på Hisingen i Göteborg. Arrangörerna hade hyrt festlokalen av Makedoniska föreningen. Föreningens lokaler hade inspekterats i april 1997 och följde gällande brandföreskrifter. Den var bland annat försedd med två nödgångar och lokalen var tillåten för högst 150 personer.

3.2 Brandens uppkomst och förlopp

Branden startade i trapphuset på festlokalens kortsida där den ena av de båda nödutgångarna fanns. Scenen med musikanläggningen låg nära den utgången. När dörren till trapphuset öppnades tillfördes syre till branden. Branden blev explosionsartad och fick ett mycket snabbt förlopp. Rökgaser spreds från trapphuset och lokalens kortsida längs inner-

taket mot andra sidan i lokalen. Den enorma hettan på 500-600 grader som utvecklades ledde till en sk övertändning. Övertändningen innebar att rökgaserna började brinna och hela lokalen fylldes genom de brinnande gaserna explosionsartad och snabbt av eld.

En diskjockey grep mikrofonen och varnade över högtalaranläggningen att det brann och manade ungdomarna att springa ut ur lokalen. Kaos och förvirring uppstod och panik bröt ut när ungdomarna i den stora trängseln försökte nå den enda utgång där det var möjligt att komma ut. En del av ungdomarna lyckades krossa de högt belägna fönstren längs festlokalens långsida (ca 2.40 från golvytan) och kunde den vägen ta sig ur lokalen.

Det stora flertalet av ungdomarna försökte nå utgången och trapphuset vid festlokalens entré. Många lyckades inte komma ut i trängseln och blev kvar i lokalen. Andra tog sig till ett rum som var beläget alldeles nära utgången och sökte där förgäves räddning. Åter andra nådde ända fram till dörren ned till trapphuset, men blev fastklämda i dörruppsättningen. Ungdomarna låg i travar på varandra och kilades fast på ett sätt som gjorde det omöjligt att utan hjälp av andra ta sig ut ur lokalen.

3.3 Räddningsinsatsen

3.3.1 *Larmet*

Räddningstjänsten larmades av en av de båda diskjockeyarna med mobiltelefon inifrån den brinnande lokalen. Han ringde 112 till SOS Alarm. Samtalet kom till SOS Alarm torsdagen den 29 oktober klockan 23.42.02. I samtalet uppgavs att det brann för fullt i Makedoniska föreningens lokaler vid Backateatern och att brandkåren skulle komma snabbt.

SOS Alarms operatör vidarebefordrade (enligt gällande instruktion) efter ca 20 sekunder anmälan till Räddningstjänstens alarmcentral (AC). Operatören uppfattar till en början inte någon adress, eftersom samtalet störs av högt bakgrundsljud och skrik. Efter en tids övervägande bland operatörerna bestäms platsen för branden. Larm slås med adress Backa-plan.

3.3.2 *Utryckningen*

Lundby brandstation, vilken ligger närmast brandplatsen, utlarmas klockan 23.45.40. Brandmästare, brandförman och sex brandmän med släckbil och stegbil är framme vid brandplatsen klockan 23.49.50. Brandmästaren rapporterar att folk hoppar ut ur fönster och begär ytterligare förstärkning.

Under de fyra minuter det tar Lundbystationen att komma fram till brandplatsen larmas ambulanser (23.47), polisens ledningscentral (23.47) och Gårda brandstation (23.49). Den första ambulansen och Gårda brand-

station med släckbil och stegbil är framme på brandplatsen klockan 23.55. Vid midnatt, 15 minuter efter utlarmningen, finns två brandstationer med 16 brandmän, två släckbilar, två stegbilar, en hävare och fyra ambulanser på skadeplatsen.

3.3.3 Räddningsarbetet

Den räddningspersonal som först anländer till brandplatsen vittnar om kaos, skrik och förtvivlan. På den stora asfaltplanen sprang en stor mängd chockade ungdomar omkring som handgripligt försökte få räddningspersonalen att ta hand om omkomna och skadade. Nedanför fönstren på den brinnande byggnaden låg brända, rökskadade och utmattade ungdomar. Och de som var inne i byggnaden tryckte i trängseln på så att de som var i fönstren antingen hoppade eller föll ut från byggnaden ned på asfalten, ca 6 meter under.

Det först anlända brandbefälet beslöt omedelbart att brandmännens uppgift enbart skulle inriktas på att rädda liv. I inledningskedet utfördes inte något egentligt släckningsarbete, utan vatten användes enbart som stöd för rökdykarnas livräddningsarbete. Polisens uppgift blev att bistå brandpersonalen bland annat genom att spärra av området och hindra de ungdomar som ville ta sig in i byggnaden för att rädda sina kamrater.

Räddningstjänstens rökdykare räddade enligt egna uppgifter ca 60 ungdomar, varav ca 40 via trapphuset och ca 20 ungdomar fönstervägen med hjälp av stegbilar. Många av ungdomarna hjälpte själva till med att i dörröppningen och trapphuset dra ut fastkilade och skadade ungdomar ut i det fria. De hjälpte även till med att ta hand om och bära skadade till tillfälligt iordningsställda vårdlokaler på platsen.

3.3.4 På skadeplatsen

På asfaltplanen utanför den brinnande byggnaden finns skadade ungdomar, ungdomar som klarat sig och ett stort antal människor som tagits sig till platsen när de fått höra talas om branden. Bland dessa finns många anhöriga, föräldrar och syskon, till omkomna och skadade.

Klockan 00.25 rapporteras att det finns ett femtiotal skadade på platsen. Efter ytterligare 20 minuter rapporteras att antalet skadade ökat betydligt, eftersom rökdykarna lyckades få ut många skadade från lokalen. Klockan 00.50 bedömdes de flesta av de skadade ungdomarna vara ute ur byggnaden.

En uppsamlingsplats för de omkomna upprättas i anslutning till skadeplatsen.

Klockan 01.30 meddelas att branden är under kontroll och klockan 02.00 är branden släckt. Då inleds arbetet med att ta ut de kvarvarande omkomna ungdomarna som finns i byggnaden.

Räddningsinsatsen genomfördes av ca 90 personer, varav ca 50 från räddningstjänsten och ca 40 ambulanssjukvårdare och annan medicinsk personal.

3.3.5 *Transporten från skadeplatsen*

De skadade som först anlände till sjukhus kom med privatbilar. De första kom till Östra sjukhuset kl 00.08 och den första ambulanstransporten anlände till Östra sjukhuset kl 00.10. Lindrigt skadade transporterades med inbegärda bussar från Göteborgsregionens lokaltrafik samt taxis och privatbilar. Ca två timmar (01.45) efter utlarmningen avtransporteras med ambulans den sista skadade från brandplatsen.

De omkomna förs senare under natten, med skäddig transport dvs i ambulans en och en, till Sahlgrenska sjukhusets bårhus. Klockan 08.00 har samtliga omkomna transporterats till bårhuset.

3.4 Brandens offer

Sextiotre ungdomar omkom i branden – 60 ungdomar avled på brandplatsen, en avled efter ankomst till sjukhus och två dog senare på sjukhus.

Enligt den rättsmedicinska undersökningen avled samtliga 63 döds-offer av rökgasförgiftning. Rökgasen innehåller giftiga ämnen som kolmonoxid och cyanid och döden inträffar mycket snart på grund av total syrebrist. Andas man in rökgas tar det endast fyra till åtta andetag eller ungefär 30 sekunder innan man förlorar medvetandet.

213 ungdomar skadades i branden, varav 150 blev inlagda på sjukhus. 74 av ungdomarna behövde vård på intensivvårdsavdelning. Sahlgrenska sjukhuset hade som mest 57 inlagda patienter, Östra sjukhuset 49 patienter, Mölndals sjukhus 33 patienter och Kungälv's sjukhus 11 inlagda patienter.

Tretton patienter behövde specialistvård på brännskadeavdelningar. Under det första dygnet fördes dessa patienter med flyg och helikopter till sjukhus i Uppsala, Stockholm, Linköping och Malmö samt sjukhuset i Bergen i Norge.

4 Medier och myndigheter

Utredningens huvuduppgift är att kartlägga hur informationen om branden och dess följder har förmedlats genom massmedier och andra informationskanaler.

I detta kapitel skall utgångspunkterna för den kommande kartläggningen av mediernas och myndigheternas information presenteras.

4.1 Den första informationen

I de intervjuer och möten som utredningen genomfört med anhöriga och personer med invandrarbakgrund samt myndighetsföreträdare har frågan om hur man fick reda på branden ställts till sammanlagt 55 intervjuade. Det bör påpekas att huvudsyftet med intervjuerna, exempelvis anhöriga, inte varit att få svar på denna typ av frågor. Frågan och svaren har så att säga naturligt kommit fram av de samtal som förts.

Av de tio anhöriga till omkomna och skadade i branden som angett hur de först fått reda om branden uppgav samtliga att de blev uppringda per telefon. Flertalet av dessa samtal kom från barnens vänner och bekanta vilka ringde upp med mobiltelefon. Samtalen kom från brandplatsen och ägde i en flesta fall rum en kvart upp till en halvtimme efter branden. Nästan samtliga anhöriga som intervjuats begav sig till omedelbart till brandplatsen och fortsatte sedan därifrån till sjukhusen. Inte någon uppger att de först fick reda på branden genom nyhetsmedier.

Huruvida detta är ett generellt mönster och gäller samtliga anhöriga är naturligtvis omöjligt att svara på. Det finns även exempel på anhöriga som i andra sammanhang sagt att de först fick reda på branden i den lokala morgontidningen Göteborgs-Posten. Men mycket talar för att telefonen, och särskilt ungdomarnas mobiltelefoner, var det vanligaste sättet som barnens föräldrar och andra anhöriga först fick vetskap om branden.

Telefonen var också den helt dominerade informationskanalen för den personal som var engagerade i räddningsarbetet. Det är inte särskilt överraskande, eftersom det i detta fall handlar om personal som i tjänsten larmas över telefon. Inom sjukvården informerades samtliga av de intervjuade om branden genom telefon och det absoluta flertalet inom den kommunala förvaltningen och ansvariga inom polis och räddningstjänst meddelades om branden per telefon.

Det femtontal personer (varav tio med invandrarbakgrund) som intervjuats som varken tillhör de närmast drabbade eller var engagerade i det omedelbara räddningsarbetet fick sin första information om branden direkt eller indirekt genom nyhetsmedier. Fem av de tillfrågade med invandrarbakgrund uppgav att de först fick reda på branden direkt genom televisionens morgonsändningar. Fyra blev uppringda och satte omedelbart på TV-apparaten och en läste först om branden i tidningen.

Resultaten överensstämmer väl med vad forskningen om informations-spridningen vid olyckor och katastrofer visar. Telefonen spelar även en central roll för allmänheten som första informationskälla. Många blir uppringda av vänner och bekanta som tagit del av nyhetsrapporteringen. I dessa fall fungerar med andra ord nyhetsmedierna som en indirekt informationskälla.

Branden inträffade efter att de flesta gått och lagt sig. Det är därför troligt att radions och TV:s morgonsändningar utgjorde de informationskällor där en större del av allmänheten först fick reda på om den brandkatastrof som inträffade på Hisingen i Göteborg natten till den 30 oktober. Göteborgs-Posten var nämligen den enda bland landets morgontidningar som rapporterade om branden på fredagsmorgonen.

4.2 Olika informationsbehov – olika informationskanaler

Resultatet från de 55 personliga intervjuerna tyder på att allmänhet och de som var personligt drabbade av branden i stor utsträckning fick den första informationen om brandkatastrofen på olika vägar och vid olika tidpunkter. Och att de personligt berörda och allmänheten i katastrofens inledningsskede hade helt olika informationsbehov.

De anhörigas behov bestod i första hand av att omedelbart få personlig information om vad som hänt de sina. Allmänhetens behov bestod i första hand att få korrekt och allsidig information om vad som hänt, vilka följer branden hade fått och vad som orsakade branden.

4.2.1 Medierna och nyhetsförmedlingen

I det allra första skedet av en katastrof är det viktigt att skilja ut två grupper med olikartade informationsbehov. Dels de som *kan* vara personligt berörda av en olycka eller en katastrof, dels de som redan från början vet med sig att de personligen inte berörs av det som hänt.

De som kunde vara personligt berörda av brandkatastrofen i Göteborg rörde sig om en stor grupp av föräldrar, syskon och far- och morföräldrar vilkas barn och barnbarn under allhelgonahelgen var på diskotek i Göteborg. Fram till det ögonblick de vara säkra på att deras barn, barnbarn, bror eller syskon inte hade befunnit sig på hiphop-festen i Makedoniska föreningens lokaler på Hisingen var de direkt personligt

berörda av händelsen. Hur stor denna grupp var kan vi med säkerhet inte veta, men det finns ca 28 000 ungdomar mellan 15-20 år i Göteborgs stad.

När dessa potentiellt berörda blev förvissade om att de inte tillhörde de som var personligt drabbade av branden övergick deras informationsbehov till att bli detsamma som allmänhetens. Troligen dock med ett större engagemang. Hade man barn, barnbarn eller syskon som hade kunnat vara med på festen kunde man lättare identifiera sig med de föräldrar och syskon som förlorat de sina.

Allmänhetens informationsbehov består i ett inledande skede av en olycka eller katastrof att få svar på ett antal grundläggande frågor: Vad hände? När inträffade det? Var inträffade det? Vilka var inblandade – vilka offer krävdes? Hur gick det till? Vad var orsaken? Hur gick räddningsarbetet till? Vad var bakgrunden till det som hänt? Vem var ansvarig?

Allmänhetens informationsbehov tillgodoses i första hand av massmediernas nyhetsförmedling. Eftersom kartläggningen av nyhetsrapporteringen görs ur de närmast berördas perspektiv står de lokala medierna i Göteborg i fokus och eftersom de flesta av de dödade och skadade hade invandrarbakgrund är det också av intresse att kartlägga informationen om brandkatastrofen i de medier som särskilt vänder sig till invandrare, främst sändningarna i närradion och i det lokala kabel-TV-nätet i Göteborg.

Brandens omfattning och följder innebar också att det både fanns ett stort nationellt och ett stort internationellt intresse för händelsen. I det senare fallet gällde det särskilt de medier som är verksamma i länder från vilka många av de drabbade av katastrofen ursprungligen kommer. Rapporteringen i internationella nyhetsmedier har därför också kartlagts inom utredningen.

4.2.2 Myndigheterna och den personliga informationen

För de som inte kunde utesluta att de var personligt berörda av brandkatastrofen spelade nyhetsrapporteringen i inledningsskedet en underordnad roll som en direkt informationskälla om branden. Ett stort antal av de anhöriga hade meddelats via mobiltelefon och var på brandplatsen mer än två timmar tidigare än den första nyhetsrapporten sändes vid tvåtiden i TV. Och även för anhöriga som fick den första informationen om branden direkt genom nyhetsrapporteringen spelade massmedierna efter detta första besked sannolikt en underordnad roll i inledningsskedet. Bland annat av det skälet att nyhetsmedierna inte kunde ge svar på de frågor som de anhöriga ställde: Om deras barn var på festen och vad som, om så var fallet, hade hänt med deras barn. Var det oskadat? Levde det?

Nyhetsmedierna kunde inte vid den tidpunkten (och borde heller inte, även om de kunnat) ge svar på de frågor som föräldrar och anhö-

riga hade. Besked om vad som hänt deras barn, syskon eller barnbarn kunde de inte få via nyhetsmedierna. Att ge svar på de anhörigas frågor var i första hand en uppgift och ett ansvar för berörda myndigheter.

I det första skedet var det framförallt polis och sjukvårdspersonal som hade till uppgift att möta de anhörigas oro och besvara deras frågor. I ett senare skede spelade (och spelar alltjämt) Göteborgs stad och dess olika förvaltningar en viktig roll som informations- och kontaktkanal för de närmast drabbade. Andra viktiga informationsinsatser gjordes också av frivilligorganisationer som invandrarföreningar, trossamfund och kyrkor. Utredningens kartläggning omfattar informationen om branden och dess följder i samtliga dessa typer av informationskanaler, med tonvikt vid den roll ansvariga myndigheter har spelat.

I del II (kapitel 5-7) kommer resultaten från utredningens kartläggning av nyhetsrapporteringen i lokala, nationella och internationella medier att redovisas. I del III (kapitel 8-10) kommer resultaten från utredningens kartläggning av myndigheternas information och bemötande att redovisas.

Del II
Informationen genom massmedier

5 Nyhetsrapporteringen om branden

En av utredningens huvuduppgifter är att kartlägga nyhetsrapporteringen om branden och dess följder. Två huvudfrågeställningar står i fokus. Den ena gäller vilken bild som nyhetsmedierna gav av branden, räddningssinsatsen och de som berördes av branden – ungdomar, anhöriga, polis, räddningstjänst, sjukvård och andra ansvariga myndigheter. Den andra gäller vilken bild som gavs i nyhetsmedierna av brandens orsak; vilka förklaringar gavs om brandens uppkomst och förlopp och vilka ansågs ansvariga för branden.

I detta första av tre kapitel undersöks nyhetsmediernas rapportering om branden och de händelser som följde på branden. I nästa kapitel undersöks nyhetsmediernas bild av brandens orsaker. Och i kapitlet därefter redovisas de slutsatser som dras av undersökningen.

5.1 Den första nyhetsrapporteringen

5.1.1 *Journalisterna larmas*

Knappt fem minuter (kl 23.50) efter att Lundby Brandstation blev larmad till brandplatsen, fick tidningen Arbetet i Göteborg och SVT2:s regionala nyhetsprogram Västnytt reda på branden genom att de blev uppringda av en larmspaningsföretag i Norrköping – ett företag som lyssnar av SOS Alarm för svenska nyhetsmediers räkning. Två minuter senare kontaktade larmspaningsföretaget Expressen och Aftonbladet och strax efter midnatt Rapport och Aktuellt följt av Aftenposten och Verdens Gang i Norge.

Journalister fick även reda på branden genom andra informationskanaler. En fotograf på Aftonbladet i Göteborg lyssnade av polisradion i bostaden och fick på så vis besked om "en stor brand på Hisingen". Hans fru fick i uppdrag att ringa en reporter medan han själv tog sig i bil till brandplatsen.

Göteborgs-Tidningen (GT) fick tips från en privatperson och den fotograf som fanns på redaktionen åkte omedelbart iväg tillsammans med en reporter.

Göteborgs-Posten fick reda på branden från SOS Alarm via Minicalltjänst. Två kvällsreportrar som fanns kvar på redaktionen var på väg hem, men dröjde kvar. Även Västnytt-redaktionen, som också larmats av Norrköpingsföretaget skickade ut en frilansfotograf. Han hade samtidigt

själv fått minicall-meddelandet i sin bostad. Tjänstgörande chef för Radio Göteborg blev uppringd av kommunens informationsdirektör kvart över ett. Han ringde in ett tiotal medarbetare.

TT sände ut sitt första telegram först kl 01.29.49. Det var ett kort meddelande om att "ett 20-tal personer har omkommit i en okontrollerad brand i Makedoniska föreningen i Göteborg".

Reuter i Stockholm fick genom TT besked om branden i Göteborg och sände några minuter senare ut en flash – ett kort nyhetsmeddelande. Klockan 01.43 gick ett mer omfattande telegram ut på Reuters nät och branden i Makedoniska föreningens lokaler på Hisingen blev känd över världen. TV-nyhetskanalen CNN har bland annat av räddningspersonal och andra i efterhand angetts som en tidig informationskälla. CNN var ute med nyheten om branden först kl 04.10 svensk tid. Det var emellertid inte en TV-sändning - utan på CNNin, CNN:s webbredaktion i USA.

5.1.2 De första journalisterna på plats

Ungefär 15 minuter efter utlarmningen, runt tolvslaget, var den första journalisten på plats – en fotograf från Aftonbladet. GT:s reporter och fotograf var framme på brandplatsen strax efter, ungefär samtidigt med Aftonbladets reporter. GP:s reportrar som från redaktionsfönstret såg röken från branden på andra sidan älven meddelade nattchefen att något var på gång. De åkte till brandplatsen ca 00.10 och ringde från bilen till polisen och fick besked om att många är skadade. Redaktionsledaren på Arbetet som också fått larmet avvaktar. Redaktionen hade gått hem så det fanns ändå inget att göra åt nattens tryckning.

Kvart över tolv fanns Aftonbladet, GP och GT på brandplatsen. Västnyttis frilansfotograf uppgav att han var där ett par minuter senare. Och Västnyttis reporter var på plats en kvart senare.

5.1.3 Den första rapporteringen i radio- och TV

TV4 var det första nyhetsmediet som gick ut med nyheten till allmänheten. Klockan 01.55, direkt efter att nattens film, innan programkontrollen hunnit släcka ned tekniken visades det första nyhetstelegrammet om brandkatastrofen.

Eko-redaktionen i Sveriges Radio rapporterade om branden i natt-radion (P3/P4) första gången kl 02.00. Därefter sände eko-redaktionen nyheter varje halvtimme för att från och med klockan 04.00 rapportera varje kvart. Det första längre inslaget i Ekot inleddes på följande sätt:

"Med anledning av katastrofbranden i Göteborg så följer här en extra eko-sändning. Du lyssnar på nattradion i P3 och P4" (Ekosignal)

"Ekot sänder alltså extra med anledning av den svåra branden på Hisingen i Göteborg i natt där ett 20-tal personer nu har burits ut döda och så många som femtio offer kan ha krävts. Det var i Makedonska föreningens lokal på

Herkulesgatan på Hisingen i Göteborg som alltså branden började, larmet gick ungefär vid midnatt och inne i lokalerna pågick ett diskotek då. Man säger alltså att det var många ungdomar som fanns där i lokalerna. Många av dem omkomna kan alltså ha varit ungdomar.

...

Vi samlar på oss så mycket uppgifter vi kan om branden och kommer också att sända från Sveriges Radio Göteborg lite senare. Och återkommer med ytterligare uppgifter så fort vi fått ytterligare detaljer alltså kring branden på Hisingen i Göteborg i Makedoniska föreningens lokaler, därmed slut på den här extra sändningen.”

Radio Göteborg började sina sändningar i P4 klockan 02.30 direkt efter den första ekosändningen. Till en början sändes nyheter varje kvart (efter Eko-sändningarna). Mellan nyhetsinslagen rapporteras direkt från brandplatsen och från studion förmedlades uppgifter från informationsstaben på Gårda om telefonnummer till krisjourer och sjukhus. Sändningen pågick kontinuerligt till fredag kväll. Efter kl 05.30 glesas nyhetsrapporterna ut till timsnyheter. Radio Göteborg gick också in efter varje Eko-sändning (i P4) under hela allhelgonahelgen. Radio Göteborgs första inslag, efter Eko-sändningen, började på följande sätt:

”Och det här är nu Sveriges Radio Göteborg, P4. Vi sänder nu extra med anledning av den katastrof som inträffade på Hisingen i Göteborg i natt och som ni kunde höra om i Ekot här. Det finns alltså uppgifter om att mer än femtio människor kan ha omkommit i den här branden, en brand som utbröt i ett diskotek arrangerat av Makedoniska föreningen på Herkulesgatan i Göteborg. Döda och skadade har förts till Mölndals sjukhus, till Sahlgrenska, till Östra och till Kungälv's Lasarett. Ni som är utom fara uppmanas ringa hem och säga att ni är vid liv. Alltså underrätta era anhöriga, det är många som är oroliga och hör av sig till polis och räddningstjänst efter storbranden på Hisingen i natt där alltså 50 människor kan ha omkommit.”

Nyheterens första inslag kl 4.00 om branden påannonserades på följande sätt:

”Minst 50 personer har omkommit och närmare 100 har skadats vid en häftig brand i Göteborg i natt. Branden utbröt kring midnatt vid ett ungdomsdisko i centrala Göteborg. Nyheterna sänder varje hel timma med nya uppgifter om branden.

God morgon!

Här är nyheterna med en extrasändning med anledning av den allvarliga brand i Göteborg som har krävt minst 60 människors liv. Branden utbröt kring midnatt på andra våningen i en byggnad på Herkulesgatan på Hisingen (karta visas), där det pågick ett ungdomsdiskotek. Enligt ögonvittnen fanns det omkring 400 ungdomar i 17-18 års åldern i lokalen när branden började. Lokalen drivs av en makedonisk förening. Enligt den senaste uppgiften vi har fått nu på natten så finns det tecken på att elden var anlagd. Brandkärer från hela Göteborgsområdet bekämpar elden och ambulanser

från hela länet har kallats in för att föra skadade till sjukhus. Totalt handlade det om ett hundratal skadade.”

Efter TV4:s nyhetssändning kl 04.00 startade TV4 Göteborg sina lokala nyhetssändningar och sände sedan regelbundet under natten och morgonen. TV4 Göteborg inledde sin sändning med:

”Här är TV 4 Göteborg med en extrasändning med anledning av den stora katastrofbrand som har inträffat på Hisingen i natt. Ett sextiotal ungdomar är döda, ett hundratal skadade. Vi skall återkomma med telefonnummer som ni anhöriga kan ringa för att komma i kontakt med sjukhusen runt om i Göteborg.”

Västnytt-redaktionen i Göteborg (SVT2) var fulltaligt bemannat ungefär kl 03.30 med ca 25-30 personer. Västnytt:s första direktrapport från brandplatsen sändes kl 06.57. Treminutersrapporteringen från Västnytt återkom sedan kl 07.57 och 08.57. Västnytt-redaktionens första extra nyhets-sändning ägde rum först klockan 10.15.

Rapport-redaktionen, som har ansvaret för SVT:s alla extra nyhets-sändningar genomförde sin första extrasändning klockan 04.00. Därefter las extrasändningar in varje halvtimme fram till morgonprogrammet 06.00 som tidigarelagts en halvtimme. Inspelningar av SVT2:s sändningar från kl 04.00 fram till kl 9.00 saknas.

I det första inslaget från kl 9.00 som finns inspelat meddelades följande:

”60 döda och 190 skadade i den svåraste brandkatastrofen i modern tid i Sverige i natt. Ungdomsdiskotek eldhärjat i Göteborg.

God morgon!

60 ungdomar omkom alltså i natt vid en våldsam brand på ett diskotek på Hisingen i Göteborg. 190 har skadats, 20 av dem mycket allvarligt. Brand-orsaken är ännu inte klart fastställd, men det kan röra sig om mordbrand enligt räddningstjänsten.”

...

När branden bröt ut strax före midnatt var det få som hade möjlighet att ta sig ut. Det fanns två utgångar i lokalen, men flera hundra ungdomar i lokalen som användes av makedoniska föreningen i Göteborg, men just igår kväll var det diskotek i lokalen som på mycket kort tid blev övertänd och alla försökte ta sig ut samtidigt.”

Aktuellt-redaktionen i Stockholm beslutade att sända fredagskvällens 21.00-nyheter från Göteborg. En grupp journalister och tekniker åkte till Göteborg för att förbereda sändningen. Sändningen gjordes från Hammar-kulleskolan.

Aktuellt inledde sin 21-sändning med följande:

”Här dog sextio ungdomar och omkring 160 skadades i värsta brandkatastrofen hittills i Sverige. Och i Göteborg ikväll och i hela landet råder det chock och stor förstämning.

God kväll

Sextio ungdomar dog alltså och omkring 160 skadades, många av dem svårt vid katastrofbranden natten till idag här i Göteborg natten till idag. Uppgifterna varierar fortfarande. En glad Halloween-fest förbyttes på bara några minuter till en ofattbar tragedi, och vi sänder Aktuellt ikväll direkt ifrån Hammarkullens skola i Göteborg. Den skola där många av ungdomarna är elever.

Vi har en lång rad gäster poliser, psykologer, läkare bland andra. Och vi skall efter bästa förmåga försöka samtala om det fruktansvärda som hände i natt strax efter midnatt vid Backa plan på Hisingen.”

5.1.4 Den första pressrapporteringen

Göteborgs-Postens två reportrar återkom till redaktionen klockan 00.50 och lämnade sin första text 01.15. Tidningen var då redan i tryck för de tidiga editionerna, men nattchefen och den redigerare som var kvar hade stannat pressarna en timme. Därefter korrigerades med nya uppgifter om branden successivt under tryckningen av nya editioner. Den sista uppgiften – vad som är känt om antalet omkomna – lämnades klockan 02.30 innan göteborgsupplagan gick i press.

Tidigt på morgonen, vid samma tid som de första ordinarie nyhetssändningarna i radio och TV, kunde därför också Göteborgs-Postens läsare ta del av nyheten om branden.

”Minst 50 ungdomar dog och ett hundratal skadades när en privat fest i Makedonska föreningens lokal förvandlades till ett eldhav i natt. Cirka 400 ungdomar fanns i byggnaden när något gick snett. Enligt uppgifter i natt startade branden i diskjockeyns anläggning”

Allhelgonadagen, lördagen den 31 oktober, är en sk tidningsfri dag och då det normalt sett inte ges ut några morgontidningar. På fredagsmorgonen bestämmer emellertid Göteborgs-Postens ledning att ge ut en extratidning om brandkatastrofen på lördagen. GP:s beslut innebar att Arbetet i Göteborg också bestämde sig för att i likhet med GP ge ut en extratidning, eftersom Arbetets möjligheter att ge ut en extratidning i hög grad var beroende av Göteborgs-Postens ställningstagande då tidningarna samtrycks.

Tidningarna distribuerades till olika samlingsplatser i Göteborg där folk kunde hämta sitt exemplar. Vanlig utdelning med tidningsbud kunde inte ordnas under den annars tidningsfria helgdagen. Radio Göteborg informerade i sina sändningar var tidningarna kunde hämtas. I GP:s söndagstidning ingick lördagens extratidning om branden i nedbantad version som bilaga.

Under natten till fredagen sände var och en av stockholmskvällstidningarna ned 15-25 personer till Göteborg. De kunde till skillnad från morgontidningarna, på ett stort antal helsidor utförligt rapportera om

brandkatastrofen redan i sina fredagsupplagor. I GT (30/12) stod följande med rubrik över två helsidor:

Branden var anlagd

”Mellan 60 och 70 ungdomar mellan 14 och 18 år dog i natt vid den värsta brandkatastrof som inträffat i Sverige. Minst 100 ungdomar skadades. Och tidigt i morse kom räddningsledaren Lennart Olin med den ofattbara miss-tanken: – Branden kan ha varit anlagd. Och någon kan ha blockerat nödutgångarna”.

På lördagen kom kvällstidningarna även med extratidningar om branden.

5.2 Den fortsatta uppmärksamheten

Vid tvåtiden på natten till fredagen den 30 oktober, drygt två timmar efter att branden hade upptäckts, gick nyheten om brandkatastrofen ut i radion och televisionen. Först som kortfattade meddelanden med de uppgifter som då fanns tillgängliga om vad som hänt. Från och med klockan tre-fyrtiden på natten fick rapporteringen en större omfattning med direktsända inslag från brandplatsen både i radio och TV. Och från klockan sex på morgonen kom rapporteringen om brandkatastrofen att ingå i de ordinarie nyhetssändningarna. Nyhetsmorgonprogrammen i radio och TV dominerades helt av händelserna i Göteborg.

I tabell 5.1 redovisas en sammanställning av de nyhetsmedier som undersökts. Sammanlagt har nyhetsrapporteringen kartlagts under fem dygn i femton tidningar och sju olika nyhetsredaktioner inom radio och TV. Ca 790 tidningsartiklar och ca 1 100 nyhetsinslag i radio och TV har analyserats.

Analysen omfattar sålunda enbart det renodlade nyhetsmaterialet. I radio och TV sändes även andra typer av inslag och program. De har analyserats, men redovisas inte i detta sammanhang.

När det gäller antalet nyhetsinslag i radio och TV i form av telegram och nyhetsreportage rör det sig dock om en mycket grov uppskattning, eftersom det under natten och även under den första dagen handlade om många extrasändningar där gränsen mellan olika inslag ofta är svår att fastställa. Antalet inslag redovisas därför inte i tabellen eftersom resultatet endast handlar om uppskattningar. I tabellkommentaren redovisas dock en sådan uppskattning av antalet inslag. Att det varit svårt att sätta gränser mellan olika inslag i extrasändningarna har dock inte påverkat analysen av innehållet i inslagen.

Den exakta tiden för radions och televisionens nyhetssändningar har också varit svår att fastställa eftersom utredningen inte kunnat få fram inspelningar från allt som sändes i radio och TV, bl a därför att det saknas inspelningar. I tabell 5.1 redovisas dock en uppskattning av antalet sändningstimmar för de olika nyhetsredaktionerna.

I den resultatredovisning som följer har för åskådlighetens skull enskilda tidningar och enskilda nyhetsredaktioner slagits samman i olika grupper. Redovisningen av resultat för enskilda medier presenteras i en särskild tabellbilaga (*bilaga 4*).

Tabell 5.1 Nyhetsbevakningen av brandkatastrofen i Göteborg – undersökta nyhetsmediers bevakning under de första fem dygnet (30/10 – 3/11 1998)

	Antal artiklar/ inslag	Totalt Antal bilder	utrymme i helsid/tim	Procentandel			Summa procent
				text	rubrik	bild	
<i>Lokalpress</i>							
Göteborgs-Posten (GP)	90	57	25	33	14	53	100
Arbetet Nyheterna (Arb)	125	60	15	36	14	50	100
Göteborgs-tidningen (GT)	76	110	34	20	17	64	100
Metro, Gbg (Met)	66	13	8	42	27	31	100
<i>Kvällspress</i>							
Aftonbladet (AB)	96	91	31	26	19	55	100
Expressen (Ex)	63	88	30	19	67	61	100
<i>Storstadsmorgonpress</i>							
Svenska Dagbladet (SvD)	51	15	7	55	15	30	100
Dagens Nyheter (DN)	64	25	12	41	17	42	100
Sydsvenska Dagbladet (SDS)	54	17	8	49	13	38	100
<i>Lokaltidningar</i>							
Borås Tidning (BT)	32	22	6	35	14	51	100
Hallands Nyheter (HN)	9	5	2	55	14	31	100
Norrländska Soc dem (NSD)	11	7	2	37	15	48	100
Kristianstadsbladet (Kbl)	17	11	3	37	15	48	100
Dala-Demokraten (DD)	17	11	2	46	17	37	100
Jönköpings-Posten (JP)	14	5	2	40	18	42	100
<i>Nyhetsbyråer/Text-TV</i>							
TT	165	–	8				
SVT-text	59	–	2				
<i>Nationell TV</i>							
Aktuellt/SVT1 (Akt)			ca 1 tim				
Rapport/SVT2 (Rap)			ca 7 tim				
Nyheterna /TV4 (Nyh)			ca 9 tim				
<i>Lokal TV</i>							
SVT2 Göteborg (Västnytt)			ca 2,5 tim				
TRV4 Göteborg (TV4 Gbg)			ca 4,5 tim				
<i>Nationell radio</i>							
Eko-redaktionen/P1 (Ekot)			ca 6 tim				
Radio Göteborg (Västekot)			ca 6 tim				

Kommentar: De sändningstider som anges i tabellen för radio och TV rör sig om uppskattningar eftersom det i en del fall inte gått att få fram inspelningar av programmen. Antal nyhetsinslag i radio och TV har inte angivits i tabellen pga att det i bl a extrasändningarna under natten har varit svårt att säkert identifiera inslagsgränser. En mycket grov uppskattning av antalet nyhetsinslag (telegram och reportage) är: Aktuellt ca 30, Rapport ca 200, Nyheterna ca 200, Västnytt ca 70, TV4 Göteborg ca 90, Ekot ca 250 och Västekot ca 200.

Helsidor = fullformatsidor, det innebär t ex att tidningar i tabloidformat (t ex kvällspress) har nästan dubbelt så många sidor. Landsortspress = lokaltidningar = LT

Brandkatastrofen fick som förväntat stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna. Under fredagsdygnets 24 timmar sände de sju undersökta nyhetsredaktionerna i radio- och TV sammantaget ca 700 nyhetsinslag – från korta nyhetsmeddelanden till längre reportage. De tre undersökta kvällstidningarna (GT, Aftonbladet och Expressen) och de tre dagstidningar (GP, Arbetet och Metro) som kom ut med extraupplagor under lördagen innehöll var och en mellan 30 och 40 artiklar och ett mycket stort antal bilder.

Pressens bildmaterial spelade en mycket stor roll vid bevakningen av brandkatastrofen. Som framgår av tabell 5.1 utgör bilderna närmare hälften av utrymmet. I Göteborgs morgonpress utgör själva texten (brödtexten) ungefär en tredjedel av nyhetsutrymmet och i kvällspressen utgörs närmare 80 procent av rubriker och bilder. Kvällstidningarna och morgonpressen i Göteborg är ändå de nyhetsmedier, som i absoluta tal, ger branden klart störst textutrymme.

5.2.1 Informationsspridningen

I katastrofsituationer är snabbheten i informationsspridningen av största vikt. Hur snabbt och på vilka vägar informationen sprids i ett samhälle tillhör därför ett av de mer uppmärksammade områdena inom kris-kommunikationsforskningen (se bilaga 6).

Informationsspridningen till allmänheten via massmedierna om brandkatastrofen i Göteborg kom genom den tidningsfria allhelgonahelgen att accentuera den skillnad som finns mellan s k snabba och långsamma nyhetsmedier. Ljudradion har traditionellt varit det snabbaste nyhetsmediet, men televisionen har under senare år genom nyhetsmorgonsändningar och dygnetruntsändningar kommit att närma sig ljudradions snabbhet. Vid brandkatastrofen i Göteborg sändes de första korta nyhetsmedelände ca två och en halv timma efter brandens utbrott – först i televisionen och fem minuter senare i radion.

Under det första dygnet sände sedan de två nyhetsredaktionerna i radion i genomsnitt vardera ca 150 nyhetsinslag av varierande längd om brandkatastrofen och de fem nyhetsredaktionerna inom televisionen i genomsnitt vardera ca 80 nyhetsinslag.

Etermediernas närmast totala dominans i informationsspridningen om brandkatastrofen det första nyhetsdygnet förändras dock kraftigt redan det andra dygnet. För det första därför att kvällstidningarna kom ut med omfattande specialbilagor om branden och den lokala morgonpressen gav ut gratisutdelade extratidningar. För det andra därför att intensiteten i etermediernas nyhetsrapportering minskade kraftigt. Ungefär 80 procent av de inslag som sändes om branden under de första fem dygnen sändes det första dygnet. Det bör då påpekas att många av inslagen i etermedierna som sändes under fredagsnatten utgjordes av korta meddelanden, vilka upprepades men oftast också uppdaterades.

Med undantag för Göteborg fick större delen av Sveriges befolkning under de tre första dyggen undantagslöst all information om branden genom radio och TV eller kvällspress. På söndagen kunde läsarna, huvudsakligen i de tre storstäderna, ta del av vad som hade hänt i sin morgontidning och först på måndagen rapporterade huvuddelen av de svenska lokala morgontidningarna om brandkatastrofen i Göteborg. Först efter drygt tre dygn fick med andra ord huvuddelen av landets befolkning tillgång till morgonpressen som informationskälla om branden.

5.2.2 Nyhetsinformation på andra språk

Redan tidigt under natten stod det klart att många av omkomna och de skadade i branden hade invandrarbakgrund. Även om ungdomarna själva talade svenska kunde man ändå på goda grunder anta att en stor del av de drabbade ungdomarnas anhöriga varken talade eller förstod svenska.

Den första informationen i massmedierna som fanns tillgänglig på ett annat språk än svenska sändes av Radio Göteborg. På fredagsnatten sändes nyheten kl 03.20 på serbiska/kroatiska/bosniska och makedoniska, på spanska 04.30, på somaliska 05.20 och senare på finska och även kurdiska (kurmandji). Senare sände man på alla språken en gång i timmen, gjorde ett uppehåll mitt på dagen och återkom mellan 14 och 17 med kontinuerliga ca två minuter långa telegramläsningar på de olika språken. För sändningarna fick man hjälp av tolkar från kommunens tolkcentral.

Sveriges Radios minoritetsredaktion sände på fredagsmorgonen mellan klockan 10.00-12.00. Under fredagen sändes sammanlagt 5 timmars nyhetssändningar på 9 olika språk (albanska, arabiska, assyriska, grekiska, persiska, polska, spanska, serbokratiska och turkiska). Programmen var mellan 10 och 15 minuter långa och inriktades helt på nyhetsbevakning av branden. Det handlande nästan uteslutande om studioproduktioner. Nyhetsreportage från platsen förekom endast i ett program.

De radioprogram som finns på andra språk i den lokala närradion har bestämda sändningstider. Under fredagskvällen, knappt ett dygn efter branden, sändes två program. Dels på spanska (Radio 19 de Abril), dels på persiska (Radio Iran). Det handlade om flera timmar långa sändningar. Under lördagen sände förutom dessa två radiostationer ytterligare tre program (persiska, spanska och tigrinja (Eritrea) som handlade om branden. I lokal kabel-TV sändes inga program på andra språk under de första fem dyggen. Först på tisdagen den 3 november sändes i Öppna Kanalen ett eritrianskt och ett somaliskt TV-program om 30 respektive 60 minuter.

Bland de svenskspråkiga nyhetsmedierna var det enbart Göteborgs-Posten och tidningen GT som i sina extratidningar på lördagen gav information om branden på andra språk. GP hade anlitat kommunens tolkservice och presenterade kortfattade artiklar om branden på sju olika språk.

Utredningen har däremot inte kunnat finna någon information på annat språk än svenska i Sveriges Television båda kanaler eller i TV4. Det gäller även för de båda TV-företagens regionala respektive lokala TV-stationer.

5.3 Utländska nyhetsmedier

Brandkatastrofen i Göteborg blev vad som brukar kallas en världsnyhet. De första utländska TV-teamen kom från Oslo och Köpenhamn tidigt på fredagen och på kvällen flögs TV-team in från Tyskland och England. Under lördagen nådde medieintresset sitt maximum. Vid sidan av de svenska nyhetsmedierna bevakades händelsen på plats av ett 50-tal TV-bolag och tidningar från andra länder. Enligt uppgift fanns 14 olika TV-team på plats: Alla de nordiska länderna, England, Tyskland, Frankrike, Holland, Schweiz, Italien, Spanien, Polen, Ryssland och USA. Även medier i Australien och Japan hörde av sig. Polisen har även uppgett att nyhetsmedier från ytterligare ett antal länder ringt direkt till dem. Efter lördagen mattades dock det utländska intresset för brandkatastrofen påtagligt.

I debatten efter brandkatastrofen blev de utländska nyhetsmediernas bevakning av branden starkt uppmärksammas. Det gällde särskilt de satellit-TV-kanaler som är verksamma i länder från vilka många av de särskilt drabbade ursprungligen kommer. Utredningen har på olika sätt försökt kartlägga vilken bild som dessa internationella nyhetsmedier gav av brandkatastrofen. Bland annat har utredningen via UD:s presstjänst ställt en förfrågan till 18 av Sveriges ambassader världen över om hur brandkatastrofen i Göteborg bevakades i medierna i deras respektive länder.

Urvalet har i första hand bestämts med utgångspunkt från de länder varifrån flertalet av de närmast drabbade hade anknytning till. I denna *första* grupp ingår Chile, Iran, Turkiet, Grekland, Polen, Jugoslavien (Belgrad) och Bosnien. Irak, Somalia och Eritrea som också tillhör denna grupp saknar svenska beskickningar. En *andra* grupp utgjordes av de nordiska länderna Danmark, Norge och Finland och en *tredje* grupp utgjordes av de största europeiska länderna Tyskland, England och Frankrike samt Irland (eftersom det i Dublin några år tidigare inträffat en liknande diskotekbrand). Den *fjärde gruppen* utgjordes av geografiskt avlägsna större länder som USA, Japan, Ryssland och Sydafrika.

Svar från ambassaderna i Norge, Ryssland, Tyskland samt Iran och Jugoslavien saknas. Ambassaderna i Teheran och Belgrad, vilkas svar är av stort intresse, har dock varit starkt sysselsatta av andra arbetsuppgifter. Utredningen har därför inte i dessa två fall legat på för att få in svar.

De uppgifter som ges om de internationella nyhetsmediernas bevakning av brandkatastrofen i detta och nästföljande kapitel bygger uteslu-

tande på ambassadernas svar på de sju frågor som utredningen ställt till dem. Utredningen har även på vissa punkter gjort egna undersökningar, bland annat har en del av det stora antalet tidningar som finns i elektronisk form på internet gått igenom.

5.3.1 Brandkatastrofens uppmärksamhet i utländska nyhetsmedier

Brandkatastrofen i Göteborg fick en omfattande uppmärksamhet i *turkiska* medier. Turkisk TV hade direktsändning från branden och den följdes upp av detaljerade redogörelser. Även dagstidningarna ägnade branden stor uppmärksamhet. Men rapporteringen i de turkiska medierna slutade tvärt efter några dagar och någon uppföljning med bakgrundsfakta om branden har, enligt ambassadens bedömning, inte förekommit i turkiska medier. Tragiken kom särskilt att beröra Turkiet eftersom det bland de omkomna fanns flera turkiska barn.

I *bosniska* nyhetsmedier fick brandkatastrofen också stor uppmärksamhet. Morgonen efter branden skrev alla tidningar korta rapporter om branden. Pressen rapporterade om fakta om när och var branden inträffat och hur många som befarades vara omkomna och skadade. Bosnisk TV och radio rapporterade under den första dagen i alla sina sändningar om branden i Göteborg. Dagen därpå gav TV-nyheterna en mer detaljerad beskrivning om brandens uppkomst och förlopp, hur många som skadats och omkommit.

De *grekiska* medierna uppmärksammade i huvudsak händelserna kring själva branden. De ägnade särskild uppmärksamhet åt förhållandet att en flicka av grekiskt ursprung hörde till de omkomna.

I de *polska* medierna var branden en förstasidesnyhet i de stora rikstidningarna och utgjorde förstanyheter i radio och TV. Nyhetsbevakningen var relativt kortfattad och koncentrerades till själva olyckan.

Chilenska nyhetsmedier prioriterar starkt händelser i syd- och nordamerika och intresset för Europa är mera begränsat. Brandkatastrofen i Göteborg fick därför efter chilenska förhållanden mycket stor uppmärksamhet. Branden rapporterades som en av huvudnyheterna under fredagen och lördagen. Branden rapporterades i de flesta av TV-kanalerna i form av korta nyhetsinslag med bilder från katastrofplatsen. De största radiokanalerna redogjorde också för branden i sina nyhets-sändningar. De fem största chilenska tidningarna hade de två första dagarna artiklar, varav några var helsidesartiklar, om branden. Materialet var huvudsakligen hämtat från utländska nyhetsbyråer. De påföljande två dagarna fanns notiser med namnen på de tre ungdomar av chilenskt ursprung som omkom.

I *Danmark, Norge* och *Finland* uppmärksammades brandkatastrofen i det närmaste lika mycket som den gjordes i Sverige. Branden i Göteborg bevakades närmast som den vore en inrikesnyhet i de nordiska länderna. De norska och svenska kvällstidningarna hade exempelvis en

mycket stor del gemensamt material om branden (vilket de för övrigt även har under normala förhållanden).

Under hela fredagen var branden i Göteborg huvudinslag i finska TV. Hufvudstadsbladet och Helsingin Sanomat hade flersidiga bilagor under lördagen. Då de finska nyhetsredaktionerna kunde följa bevakningen i svensk TV och då alla större finska nyhetsmedier har egna korrespondenter i Sverige (varav många reste till Göteborg) blev enligt ambassadens bedömning nyhetsbevakningen ganska likartad den i Sverige.

Bevakningen i de danska medierna var troligen mindre omfattande än i de finska – och i synnerhet i jämförelse med de norska nyhetsmedierna. Katastrofbranden var dock en helsidesnyhet under lördagen och söndagen. Av den danska dagspressen var det dock under de tre första dygnet endast en av de större tidningarna (Jyllands Posten) som hade egen nyhetsbevakning av brandkatastrofen. De övriga danska tidningarna återgav enbart nyhetsbyråmaterial

I den danska dagspressen ägnades under helgen ett mycket stort utrymme, ungefär hälften av brandbevakningen, åt danska förhållanden inom brandsäkerheten och det faktum att "Det kunne også ske i Danmark". Pressen uppehöll sig särskilt vid att de danska brandmyndigheternas föreskrifter var sämre än de svenska.

I *England, Tyskland* och *Frankrike* fick brandkatastrofen en mycket omfattande bevakning i press, radio och TV. I England fick branden mycket stor uppmärksamhet i alla medier, tryckt press, nyhetsbyråer, radio och TV. Flera morgon- och kvällstidningar hade nyheten på förstasidan och utförlig rapportering på nyhetsplats, i flera fall med färgbilder över tre-fyra spalter. I ett par TV-kanaler kom branden som förstanyhet, med inslag som sträckte sig över ett par minuter. Även i radionyheter var branden första nyhet i flera sändningar dagen efter katastrofen. I de franska medierna fick också branden i Göteborg stort utrymme, bland annat med bilder i flera stora dagstidningar. Bevakningen koncentrerades runt rapporteringen om själva branden.

I *Irland* uppmärksammades branden stort i samtliga nyhetssändningar i radio och TV de första dagarna. Intervjuer med svenska myndighetspersoner förekom redan på fredagsmorgonen efter branden. Irländsk TV hade ett team i Göteborg som under ett par dagar rapporterade om branden och händelserna därefter. Direktreportage från branden förekom och intervjuer med ett flertal ungdomar som varit med om branden visades. Morgontidningen *Irish Times* och kvällstidningen *Evening Herald* hade nyheten på första sidan på fredagen.

Om brandkatastrofen i Göteborg närmast behandlades som en inrikesnyhet i de nordiska nyhetsmedierna fick den inte, inte helt överraskande, lika stort genomslag i stora och avlägsna länder som USA och Japan.

I de *amerikanska* nyhetsmedierna uppmärksammades branden brett men kortfattat under det första dygnet, men förpassades fort till notisplats. De stora TV-bolagen bevakning inskränkte sig till korta telegram under den första dagen och inget av de stora TV-bolagen gjorde uppföljningar dagarna efter eller skickade korrespondenter till platsen. Branden omnämndes i det omfattande amerikanska nyhetsutbudet i press, radio och TV sammanlagt 86 gånger under de första fem dygnen.

I de *japanska* medierna uppmärksammades branden kortfattat i de flesta större radio- och TV-bolagens nyhetssändningar och i notisform i alla landets rikstidningar. Bevakningen koncentrerades till själva branden och händelsen följdes inte upp. Rapporteringen utgjordes nästan uteslutande av ett påfallande likalydande nyhetsmaterial från Reuters, AP och den japanska nyhetsbyrån Kyodo News.

I *Sydafrikanska* medier fick branden en relativt stor genomslagskraft – åtminstone i dagspressen. Många tidningar slog upp branden på första sidan med bilder av förtvivlade tonåringar på knä framför döda och skadade kamrater vid katastrofplatsen.

5.4 Bilden av katastrofen

Journalisterna rapporterade om brandkatastrofen i Göteborg under det första skedet från i huvudsak fyra olika platser. Först *brandplatsen* där de första intervjuerna gjordes med ögonvittnen och representanter för räddningstjänst och polis uttalade sig. *Gårda brandstation* blev nästa bevakningsplats. Där höll de berörda myndigheter gemensamma presskonferenser med början från kl 3.30. En tredje bevakningsplats blev *sjukhusen* och en fjärde *Hammarkullens kyrka* dit ett stort antal sörjande ungdomar och anhöriga sökt sig.

5.4.1 Faktarapporteringen

Den första och grundläggande uppgiften för en professionell nyhetsjournalist är att informera om vad som hänt; att ge allmänheten svar på grundläggande frågor om branden: Vad hade hänt? Var inträffade det? Vilka var inblandade – vilka offer krävdes? Hur gick det till? Vad var orsaken? Hur gick räddningsarbetet till? Hur många kunde räddas? Och vad var bakgrunden till det som hänt? Vem var ansvarig?

De tidigare citaten från de första nyhetsinslagen och nyhetsartiklarna ger en viss uppfattning om i vilken utsträckning journalisterna lyckades besvara den här typen av frågor. En mer ingående genomgång i efterhand visar att journalisterna i betydande utsträckning både tog upp och besvarade många av de frågor som allmänheten kan ställa krav på. Kravet på korrekt information måste dock ses mot bakgrund av vad som vid den aktuella tidpunkten är kända uppgifter. I början gavs dock en del

felaktiga uppgifter, även om kända sakförhållanden, t ex att Hisingen ligger i Göteborg city. Och det finns bra exempel på att där (korrekta) faktauppgifter i reportage motsägs i nyhetsstudion direkt efteråt.

Förekomsten av felaktiga uppgifter om faktiska sakförhållanden är emellertid inte omfattande och när de förekommer är de oftast ett resultat av att inga säkra uppgifter fanns att tillgå vid den aktuella tidpunkten eller att ofullständig och motsägelsefull information gavs från olika uppgiftslämnare. Dessutom handlar det oftast om mindre viktiga sakuppgifter som inte förstör helhetsbilden. I denna mening kan man därför att påstå att allmänhetens behov av grundläggande faktainformation tillgodosågs under brandkatastrofens första dramatiska skede. (Uppgifterna om brandens orsaker behandlas i nästa kapitel).

5.4.2 Rapporteringen om katastrofens olika faser

Journalisternas rapportering från en katastrof eller en stor olycka följer oftast ett bestämt mönster. Först beskrivs själva händelsen – vad som inträffat, när och var det hänt, vilka offer som branden krävt. Och vad som orsakat olyckan eller katastrofen och vem som kan hållas skyldig för det inträffade. Det är den typen av nyhetsrapportering som diskuteras ovan. I tabell 5.2 som översiktligt presenterar den bild de svenska nyhetsmedierna gav av brandkatastrofens olika inslag eller faser har denna sammanförts under beteckningen *branden*.

Ett annat inslag i bevakningen är att skildra den insats som görs av myndigheter och andra för att rädda och ta hand om de som drabbats av katastrofen. I tabellen har denna rapportering sammanförts under beteckningen *räddningen* respektive *omhändertagandet*. Med omhändertagande avses här förutom den rent medicinska vården på sjukhusen även det psykosociala omhändertagandet i olika krisgrupper och andra former av samhällsstöd till de drabbade.

Vid en stor katastrof upptar rapportering kring identifiering och underrättelser om omkomna och skadade en stor plats, liksom upplysningar om vad anhöriga kan ringa för att få besked. I tabellen kallas denna typ av medierapportering för *underrättelser*.

Förutom beskrivningen av själva katastrofen, räddningsarbetet, omhändertagandet och de offer som krävts ingår i det mönstret att rapportera om olika typer av reaktioner på katastrofen. I första hand om den *sorg* som katastrofen utlöser. Men också samhällets reaktion i form av tillsättande av olika *utredningar* för att utröna vad orsaken kan vara och om något brott har begåtts. Dessutom brukar stora olyckor och händelser aktualisera olika samhällsproblem. Det tillhör också det som följs upp i medierna. Det som i tabell 5.2 kallas *samhällsdebatt* omfattar rapportering kring de frågor branden aktualiserade. I första hand brandsäkerhetsfrågor, integrationsfrågor och ungdomsfrågor.

Tabell 5.2 Nyhetsmediernas uppmärksamhet av brandkatastrofens olika faser (procent)

	Lokal morgon- press	Storstads- morgon- press	Kvälls- press	Lokal- tidn	TT	TV- nyhet	Lokala TV-nyh	Radio- nyh	Lokala rad nyh	SVT- text
Branden	12	14	17	18	21	35	30	32	42	27
Räddningen	4	6	12	5	5	6	9	11	12	13
Omhändertagande	17	13	8	13	14	13	13	11	15	11
Underrättelser	5	6	7	3	7	7	7	10	12	8
Sorgen	25	22	21	25	18	17	18	10	12	15
Utredningar	3	5	3	8	8	4	5	6	4	5
Samhällsdebatt	5	9	3	10	4	7	3	5	0	5
Annat	29	25	29	18	23	11	15	15	3	6
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Resultatet avser ett genomsnittsvärde för de olika mediegrupperna. Siffror för enskilda medier redovisas i bilaga 4.

Rapporteringen kring *branden* får störst uppmärksamhet i etermedierna och minst i storstadsmorgonpress. Branden får nästan tre gånger så stort utrymme i radio och TV (30-42 procent) som i morgonpressen (12-14 procent). *Räddningen* får störst uppmärksamhet i kvällspressens nyhetsrapportering, men ett måttligt utrymme i morgonpressen. Däremot får rapporteringen kring *sorgen* störst uppmärksamhet i morgonpressen och minst i etermedierna.

Den skillnad som kan iaktas i nyhetsbevakningens inriktning är i första hand ett resultat av att de tre mediegrupperna inriktar sig på olika nyhetshändelser, men är också ett resultat av i vilken tidfas de befann sig i förhållande till det faktiska händelseförloppet och i förhållande till vad andra medier tidigare publicerat.

Etermedierna var först att rapportera om händelsen och att det därför naturligt att bevakningen fokuserades till branden, dess uppkomst och förlopp och vad som kunde tänkas vara orsaken till branden. Men samtidigt passar också denna typ av dramatiska händelser TV-mediet. Kvällspressen inriktning på räddningsinsatsen och morgonpressens inriktning på att skildra sorgen (mer än brandförloppet), återspeglar också den fas som medierna publiceringsmässigt befann sig i. Men skillnaden är också ett resultat av att den dramatiska och konfliktfyllda räddningsinsatsen bättre passar kvällspressens arbetslogik än morgonpressens.

Slutsatsen styrks av att skillnaderna mellan mediegrupperna blir än tydligare om man ser till den vinkling nyhetsartiklarna och nyhetsinslagen får (tabell 3 i bilaga 4) och vilken inriktning tidningarnas bildmaterial har (tabell 4 i bilaga 4).

Resultaten i tabell 5.2 och i de följande tabellerna redovisas (ur åskådighetssynpunkt) inte för enskilda medier, utan endast med genomsnittsvärden för olika mediegrupper. Att slå ihop enskilda medier

i grupp kan ofta vara missvisande, eftersom medelvärdesberäkningar är förrädiska. I detta fall är dock skillnaderna mellan olika medier inom en och samma mediegrupp förhållandevis små. Det gör att det går att redovisa resultaten i form av medelvärden. Det bör dock påpekas att resultaten för enskilda nyhetsmedier redovisas i bilaga 4.

5.4.3 Aktörer i nyhetsrapporteringen

Nyhetsmediernas rapportering om brandkatastrofens olika aktörer följde också ett bestämt mönster. I den första rapporteringen i radio och TV om branden och räddningsinsatsen intervjuas ögonvittnen, ofta ungdomar som befann sig på brandplatsen, men också förbipasserande. Intervjuer med festdeltagare och andra ungdomar som befanns sig på platsen eller utanför sjukhusen följdes under natten av ett stort antal intervjuer och uttalanden från polis och räddningstjänst.

I tabell 5.3 redovisas de olika aktörer som framträdde i nyhetsrapporteringen. Ögonvittnen förekommer, som framgår av tabellen i huvudsak i radio och TV. Men också till en del i kvällstidningarna. Men de spelar endast en begränsad roll i nyhetsflödet som helhet (som mest fyra procent i TV:s nyhetsprogram) även om de i inledningsskedet viktiga nyhetsaktörer.

Tabell 5.3 Nyhetsmediernas uppmärksamhet av olika aktörer under brandkatastrofen (procent)

	Lokal morgon- press	Storstads- morgon- press	Kvälls- press	Lokal- tidn	TT	TV- nyhet	Lokala TV-nyh	Radio- nyh	Lokala rad nyh	SVT- text
Festdeltagare	7	6	22	2	2	9	9	14	13	3
Ungdomar	5	6	5	2	2	5	2	0	1	1
Anhöriga	3	4	10	5	2	3	3	0	0	4
Ögonvittnen	0	0	3	1	0	4	3	1	2	0
Polis/åklagare	10	12	10	15	26	22	19	26	18	27
Räddningstjänst	5	7	9	16	11	11	11	21	22	17
Sjukvård	5	5	4	4	7	4	6	2	12	3
Kommunala pol/mynd	16	15	6	20	16	8	15	14	20	13
Nationella pol/mynd	13	9	4	2	16	11	9	7	5	12
Religiösa företr	9	9	4	10	3	7	7	3	4	4
Föreningsliv	5	3	3	5	2	3	4	2	1	5
Allmänhet	4	3	3	5	2	5	4	2	1	3
Experter	2	2	1	0	2	0	0	0	0	0
Andra	16	19	16	13	9	8	8	8	1	8
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Resultatet avser ett genomsnittsvärde för de olika mediegrupperna. Siffror för enskilda medier redovisas i bilaga 4.

Fyra aktörer dominerar nyhetsflödet: (1) festdeltagare och ungdomar, (2) direkt berörda myndigheter som räddningstjänsten, polisen och sjukvården, (3) lokala och nationella politiker och myndigheter samt (4) företrädare för religiösa samfund och föreningsliv.

De tre myndigheterna är de dominerande nyhetsaktörerna. Tillsammans står de för 40 procent av framträdandena i radions och televisionens nyhetssändningar. Motsvarande andel i pressen är ca 25 procent. Flertalet av dessa framträdande står polisen för. Polisen är den enskilt största nyhetsaktören.

Även andra myndigheter, liksom de politiska företrädarna, spelar en central roll. Tillsammans står de för ca 25 procent. De lokala företrädarna står för mer än hälften av dessa medieframträdanden.

Festdeltagare och ungdomar i allmänhet är den tredje största aktörgruppen. Deras andel ligger mellan 10–15 procent. I kvällspressen får de komma till tals i mycket större utsträckning, mellan 25-30 procent.

I TT:s nyhetsbyråmaterial är ungdomar sällsynta som nyhetsaktörer (4 procent), och det gäller även i de medier som är starkt beroende av TT:s nyhetstjänst, dvs lokal press, Metro och SVT-text.

Präster och andra religiösa företrädare spelade också en viktig roll i nyhetsrapporteringen. Tillsammans med företrädare för föreningslivet stod de för nästan 15 procent av aktörsframträdandena i dagspressen. I radions och TV:s nyhetssändningar intog de dock en något mindre framträdande plats. De förekom oftare i radions och televisionens studioprogram.

5.4.3 Etnifieringen av katastrofen

I utredningens samtal med ungdomar som var på festen, men även i samtalen med anhöriga, var en del kritiska till att nyhetsrapporteringen i så hög grad tog fasta på att det var en invandrarfest och att ungdomar beskrevs som invandrare eller invandrarungdomar. De flesta av ungdomarna uppfattade sig som svenskar, många har överhuvud taget aldrig bott i något annat land.

Frågan om och i vad mån medierna etnifierade brandkatastrofen, gjorde den till en "invandrarkatastrof", är en mångfasetterad och svårbesvarad fråga. Men på en punkt kan svar ges. Personer med invandrarbakgrund fick en uppmärksamhet i svenska nyhetsmedier som de tidigare aldrig fått. Det framgår av tabell 5.4 där andelen nyhetsaktörer och andelen bildaktörer med invandrarbakgrund redovisas.

I kvällstidningarna hade nästan hälften eller 44 procent av de personer som framträdde i nyhetsrapporteringen invandrarbakgrund. (Personens namn har i huvudsak använts för att avgöra om personen har invandrarbakgrund). I genomsnitt framträdde personer med invandrarbakgrund under de fem undersökta dygna närmare 500 gånger som nyhetsaktörer i de tre undersökta kvällstidningarna. Andelen personer med invandrarbakgrund är också hög i televisionens nyhetsprogram – knappt 30 pro-

cent, medan den är lägre både i morgonpress och radions nyhets-sändningar.

Tabell 5.4 Nyhetsmediernas uppmärksamhet av aktörer med invandrabakgrund under brandkatastrofen (procent)

	Nyhetsaktör med invandrabakgrund		Bildaktör med invandrabakgrund	
	Antal	Procentandel	Antal	Procentandel
Lokal morgonpress	78	20	9	30
Storstadsmorgonpress	56	31	9	47
Kvällspress	161	44	24	49
Lokaltidningar	10	24	2	65
TT	42	11	–	–
Nationella TV-nyheter	130	30	–	–
Lokala TV-nyheter	76	26	–	–
Nationella radionyheter	102	16	–	–
Lokala radionyheter	19	5	–	–
Text-TV	7	13	–	–

Kommentar: Resultatet avser ett genomsnittsvärde för de olika mediegrupperna

Att andelen nyhetsaktörer med invandrabakgrund är stor hänger naturligtvis samman med att det absoluta flertalet av deltagarna på festen just hade invandrabakgrund i den meningen att de var födda utomlands eller hade minst en förälder som var född utomlands. I denna mening kan medierna därför knappast sägas ha etnifierat brandkatastrofen. Den stora medieuppmärksamheten har också av många setts som något positivt, att en stor del av de som bor i Sverige för första gången blir synliga i medierna.

Däremot kan medierna sägas ha etnifierat brandkatastrofen i den meningen att ungdomar som aldrig uppfattat sig annat än som svenskar i medierna behandlades som en grupp, ett kollektiv som de själva inte ansåg sig tillhöra.

Medierna kan också sägas ha etnifierat brandkatastrofen i den meningen att svenska ungdomar utan invandrabakgrund som var med på festen och som fanns bland de omkomna och skadade och deras anhöriga har uppmärksamats i mycket begränsad omfattning av nyhetsmedierna.

Däremot kan medierna inte sägas ha etnifierat brandkatastrofen på så sätt att någon främlingsfientlig förklaringsmodell till katastrofen förts fram i medierna. Efter Estoniakatastrofen fanns det exempelvis belägg för att det existerade en dold främlingsfientlig förklaringsmodell i medierna som oreflekterat och i generaliserande termer förklarade katastrofen med att fartyget var estniskt, sköttes av estniska sjömän osv.

5.5 Räddningsinsatsen

”Vi fick ner utskjutsstegen för livräddning från fönster. Därefter delades aldrig några order ut, utan allt bara hände. Lågorna slog ut ur fönstren samtidigt som det hängde folk i fönstren. Jag tog fram slang, grenrör och strålrör. Släppte fram vatten för att ge mina rökdykare den säkerhet de behövde för att kunna angripa elden och gå in i byggnaden. De var redan på väg in. Under denna korta tid hade maskinstegen redan kommit upp till det fönster där det var flest ungdomar. När den bara var några meter från fönstret föll minst en person till marken. Om personen hoppade eller blev utputtad vet jag inte, det stod flera i fönstret. Skriken var ohyggliga” (rapport från brandman Lundby brandstation)

Rapporteringen kring räddningsinsatsen upptog endast en mindre del av mediernas bevakning av brandkatastrofen, men kom att bli det inslag i nyhetsbevakningen som både under och efter branden kom att kritiseras mest. Kritiken mot medierna kom i första hand från polis och räddningspersonal och handlade om att medierna och då särskilt televisionen endast några få timmar efter branden släppte fram chockade ungdomar som direkt i TV utgöt sin förtvivlan och vrede över polisens och räddningspersonalens insatser.

”– Vi tycker vi har blivit orättvist beskyllda för att vi inte gjorde vårt bästa, att vi var passiva, att vi inte tog oss in och räddade fler”, så sa en brandman till GT (1/11-98). Och i utredningens möten med polis och räddningspersonal har man ofta vittnat om hur sårande kritiken från ungdomarna var. Och att man inte kunde förstå hur framförallt televisionen kunde släppa fram kritiken.

Ungdomarna gick som nämnts till häftigt angrepp mot polis och räddningspersonal för att de uppträtt passivt och initiativlöst och att polisen hindrat ungdomar att hjälpa till i räddningsarbetet. Men också för att polisen uppträtt nonchalant och hindrat anhöriga att på brandplatsen ta reda på om deras barn fanns bland de omkomna eller skadade.

I en intervju med tre festdeltagare i SVT2 fick bl a Bilahs kamrat berätta:

”Jag sprang omkring och leta efter mina bröder, men Bilah här var rätt modig. Han gick in bland röken och allting som inte ens polisen och brandmännen vågade göra, och försökte hämta ut folk

.....

”Ok, jag kan bara ta detta exempel. Min kompis Bilah, han bär på en nästan döende kropp, och så sa han till en polis. – Kan du hjälpa mig? Vet du vad han gör? Han bara flinar. Om det skulle vara hans barn eller vad som helst, jag menar ändå. Det var ju så att ungdomarna gick in, hämtade ut andra ungdomar, la dem på marken, sprang upp igen. Och sen var det andra ungdomar som var där ute som var lite skadade, dom fick ju bära ungdomarna vidare till ambulansen medan polisen stod och titta på. Om inte

brandkåren vågar gå in med gasmasker, så går vanliga 13-18 års ungdomar in och hämtar folk, och många dom inte ens känner. Så många av dom som dog måste ha dött för att dom gick in och hämtade andra”

Intervjuer på samma tema sändes även i TV4:

.”...men samtidigt låg det massa döda där inne va, men vi fick inte ta ut dom för brandmännen, jag vet inte varför, men det kunde finnas säkert hopp om att någon överlever, fattar du vad jag menar, men vi fick inte ta ut dom. Så fort trängde vi in oss. Vi var skitmånga, vi bara trängde in oss, drog ut några åtminstone. Så låg det bara en massa döda på varandra. Så mer kunde vi inte göra, så blev vi utkörda utav brandmännen och polisen...”

Kritik förekom även i radio och TV mot sjukvården, men det var mycket sällsynt: ”det fanns inte sjukvårdspersonal här tillräckligt för att hjälpa till ...” (ögonvittne vid brandplatsen i TV4). Och även förhållanden på sjukhusen fick kritiska synpunkter: ”jag fick inte ens gå in och besöka min lillebror. Dom sa hämta personer, hämta det. Dom ville inte släppa in mig. Min mamma fick komma ut och hämta in mig, så jag tycker inte dom varit mycket till hjälp idag”.

Det bör i detta sammanhang påpekas att inslagen i radio och TV upprepades många gånger under natten, morgonen och förmiddagen. Det förekom även att samma ungdomar exempelvis intervjuades både i radions och televisionens nyhetssändningar och sedan även i olika typer av studioprogram. Även om det handlade om många sända inslag, handlade det om ett begränsat antal intervjuer och ett begränsat antal ungdomar som intervjuades.

Kritiken mot polis och räddningstjänst förkom även i de tryckta medierna, i första hand i kvällstidningarna. I GT var en ung man:

”rasande över vad han ser som polisens underlåtenhet att rädda liv. – De bara stod där och sa att vi skulle ta det lugnt och sätta filter runt oss”. ”Som de (ungdomarna) såg det, gjorde polisen ingenting denna förfärliga natt än att hindra kamrater och föräldrar från att minska katastrofen ... Om vi hade fått hjälpa till kanske det varit tio-tjugo döda istället för sextio”.

Kritiken i medierna mot räddningsinsatsen resulterade snart i motsättningar mellan ungdomar och polis och räddningspersonal. De hjältedåd som ungdomarna påstods ha utfört ifrågasattes. ”Polis och räddningstjänst hävdar att privatpersonernas insatser i själva verket försämrade möjligheterna att undsätta ungdomarna i det brinnande huset” (GT 31/10 -98).

I GP (31/10 -98) stod det bland annat: ”chockade aggressiva ungdomar (försvårade) räddningsarbetet när de försökte slita ut sina instängda kamrater ur dörröppningen till det belamrade trapphuset. När brandmännen försökte resa en brandstege hindrades de av mer eller mindre hysteriska ungdomar. – De ryckte i oss och ville vi skulle hjälpa deras

kompisar. Det var störande. Men man får räkna med att det händer i en sådan situation när känslorna svallar.”

Och även i andra avseenden gavs senare en annan bild av förhållandena på skadeplatsen än vad som rapporterades i TV den första natten:

”- Ute på gården fick en brandman ett knytnävsslag i ansiktet när han jobbade med en skadad. Det var ett par grabbar som vägrade acceptera att deras kamrat faktiskt var död och utom all hjälp” (brandman i GT 1/11 –98)

Det var uppenbart att det fanns mycket olikartade uppfattningar om hur räddningsarbetet hade utförts. Nyhetsjournalisternas viktigaste uppgift i sådan situation är att ge en allsidig belysning av de uppfattningar som finns. Men i journalistens uppgift ligger också att utöva sedvanlig källkritik mot de uppfattningar som förs fram utan att ta ställning för någon sida.

I tabell 5.5 görs ett försök att reda ut vilken bild som gavs i medierna av nyhetsaktörerna under brandkatastrofen. Där anges i vilken utsträckning (1) festdeltagarna/ungdomarna, (2) polisen, (3) räddningstjänsten, (4) sjukvården och (5) andra myndigheter och politiker omtalades positivt eller fick beröm eller omtalades negativt eller utsattes för kritik. I tabellen redovisas i absoluta tal i vilken utsträckning det uttalades positiva och negativa omdömen om de fyra aktörsgrupperna – i olika mediegrupper och under de första fem dygnens rapportering.

Tabell 5.5 Beröm och kritik av olika aktörer i nyhetsrapporteringen under brandkatastrofen (absoluta tal)

	Festdeltagare/ ungdomar			Polis			Räddnings- tjänsten			Sjuk- vården			Politiker/ myndigheter		
	pos	neg	över- vikt	pos	neg	över- vikt	pos	neg	över- vikt	pos	neg	över- vikt	pos	neg	över- vikt
Lokal morgonpr	2	4	-2	5	5	±0	2	1	+1	7	0	+7	4	2	+2
Storstadsmorgonpress	1	2	-1	1	4	-3	2	0	+2	1	2	-1	0	0	±0
Kvällspress	11	19	-8	2	6	-4	0	2	-2	6	0	+6	5	0	+2
Lokaltidningar	1	0	+1	0	2	-2	1	1	±0	0	0	±0	0	0	±0
TT	0	3	-3	1	4	-3	3	0	+3	2	0	+2	7	0	+7
Aktuellt	0	0	±0	1	6	-5	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0
Rapport	0	1	-1	1	10	-9	1	4	-3	0	0	±0	0	2	-2
Nyheterna	2	0	+2	1	0	+1	3	0	+3	0	0	±0	0	2	-2
SVT-text	1	0	+1	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0	0	0	±0
Väst-nytt SVT2	2	2	±0	0	5	-5	0	1	-1	0	1	-1	1	0	+1
TV4 Gbg	8	0	+8	1	2	-1	3	0	+3	0	0	±0	0	0	±0
Ekot	3	0	+3	1	1	±0	8	0	+8	0	0	±0	0	0	±0
Västeko	15	3	+12	5	24	-19	19	6	+13	9	1	+8	5	4	+1
Radio Gbg															
Totalt	46	34	+12	19	69	-50	42	15	+27	25	4	+21	22	13	+9

Det *första* som kan konstateras är att förekomsten av positiva och negativa värderingar om de inblandade aktörerna är ganska måttligt om man ser till nyhetsrapporteringen i sin helhet. I de sex storstadsmorgontidningar

som undersökts förekommer under de undersökta dagarna sammanlagt 50 berömmande eller kritiska omdömen.

För det *andra* är de positiva eller berömmande omdömena många fler än de negativa. Både för räddningstjänsten och sjukvården är övervikten positiva omdömen mycket stor. Sjukvården utsätts för mycket litet kritik och mycket beröm. I Göteborgs båda morgontidningar utdelas det exempelvis enbart beröm för sjukvårdens insatser. Även för politiker överväger de positiva omdömena, vilket är sällsynt i nyhetsrapporteringen till vardags.

För det *tredje* utsattes festdeltagare och ungdomar också för kritiska omdömen i medierna. I kvällspressen är det till och med en kraftig övervikt för de negativa omdömena.

För det *fjärde* är det polisen som får den mest omfattande och den kraftigaste kritiken i medierna. De får visserligen också ta del av beröm och positiva omdömen, men då kommer de positiva uttalandena uteslutande från antingen polisen själv eller företrädare för räddningstjänsten.

För det *femte* är det i första hand rapporteringen under inledningskedet och i radio och TV som polis och räddningstjänst utsätts för kraftigt kritiska omdömen, som de tidigare citaten vittnat om. De kritiska inslagen förekommer i störst utsträckning Radio Göteborg och därefter i Rapport, Aktuellt och i det regionala nyhetsprogrammet Västnytt (SVT2). Sändningarna i Sveriges Television (SVT) under det första dygnet stod för sammanlagt ungefär hälften av de kritiska omdömen som riktades mot polisen (om Radio Göteborg räknas bort). Det bör påpekas att det i betydande utsträckning handlar om upprepningar av samma inslag.

Ser man till nyhetsrapporteringen om brandkatastrofen i sin helhet går det knappast att hävda att polis och räddningstjänst generellt sett behandlades kritiskt i medierna. Den starkt negativa bevakningen var i stort sett koncentrerad till SVT:s nyhetssändningar och till lokalradions sändningar de första timmarna efter branden. Och polisen var dessutom den aktör som fick komma till tals mest i nyhetsmedierna.

Räddningspersonal och polis har för utredningen och i andra sammanhang vittnat om hur starkt och hur sårande de upplevde den kritik som riktades mot dem i medierna och då särskilt i televisionen. Oftast har då kritiken varit mer riktad mot televisionen som släppte fram ungdomarna, än mot ungdomarna själva.

En förklaring till att ungdomarnas kritik upplevdes så starkt av räddningspersonalen var att kritiken i första hand kom i ett medium med mycket stor genomslagskraft där man personligt och direkt konfronteras med den som uttalar kritiken. En andra förklaring är tidpunkten när personalen tar del av kritiken. Många av brandmännen och räddningstjänstens personal såg redan på sennatten och tidigt på morgonen på TV:s nyhetssändningar. Efter att bara några timmar tidigare varit på brandplatsen och deltagit i räddningsinsatsen möttes man i TV av aggressiva

ungdomar som kritiserade deras insatser. Kritiken mot räddningspersonal kom dessutom mycket tidigt i mediernas rapportering om branden. Den kom därför att starkt påverka stämningen mellan ungdomar och polis och räddningspersonal – men också att påverka polisens och brandpersonalens syn på TV-journalisternas insatser under brandkatastrofens första skede.

5.5.1 *Räddningsinsatsen i utländska nyhetsmedier*

Den kritik som ungdomarna under de första timmarna framförde i de svenska nyhetssändningarna i radio och TV fick ett ganska måttligt genomslag i utländska nyhetsmedier. Det visar den kartläggning som utredningen med bistånd från Sveriges olika ambassader låtit genomföra.

Enligt ambassadernas rapporter framkom mycket få eller inga kommentarer om polisens och räddningspersonalens insatser i de *grekiska*, *japanska* och *chilenska* nyhetsmedierna. Och i de *engelska* nyhetsmedierna tog rapporteringen mer sikte på att beskriva den hopplösa och förtvivlade situationen som rädde för polis och brandkår utan värderande omdömen om deras insatser. Även i *Sydafrika* beskrevs polisens och räddningspersonalens insatser, enligt ambassadens bedömning, relativt sakligt och fördomsfritt.

De *danska*, *finländska*, *irländska* och *polska* nyhetsmedierna rapporterade klart positivt om räddningsinsatsen, enligt ambassadernas rapporter. I de danska medierna framhölls att uttryckningen var mycket snabb och effektiv och att så många dödsoffer krävdes beskrevs i första hand ha berott på att långt fler personer än tillåtet uppehöll sig i lokalen då branden inträffade. I Finland rapporterades om räddningsarbetet i objektiva termer utan egna värderingar och det gjordes jämförelser mellan den svenska och finska katastrofberedskapen. Det framkom bland annat att Helsingfors inte hade en beredskap som klarade av en motsvarande katastrof, vare sig när det gällde sjukvård eller transporter.

Räddningsinsatserna beskrevs i den *irländska* pressen mestadels genom uttalanden av räddningspersonal, brandchefer och polis. Det nämndes att mer än 100 brandmän släckte elden, att ambulanser gick i skytteltrafik och att stadsbussar användes för att föra brandoffren till sjukhus. I radio och TV beskrevs räddningsinsatserna också relativt positivt. Och i de polska nyhetsmedierna noterades att brandkåren kom mycket snabbt till platsen och att brandinspektioner hade genomförts av lokalen. Kritiska kommentarer om att för få brandbilar och ambulanser skickats till platsen citerades emellertid.

I *amerikanska* nyhetsmedier fick polis, räddningspersonal och myndigheter en i huvudsak neutral behandling, med undantag av ett antal artiklar där bittra uttalanden av kritiska ungdomar återgavs. Där togs bland annat upp påståenden om att räddningspersonalen hade förhindrat räddningsförsök från ungdomarnas sida.

Den *franska* pressen rapporterade om att ungdomar som själva var på festen räddade andra ungdomar och att när räddningspersonalen kom fram stod lokalen redan i lågor. De franska tidningarna citerade också ungdomar som sa att räddningspersonalen handlade i stor förvirring, åtminstone till en början och att poliser hindrade ungdomar som ville gå tillbaka och rädda sina vänner. Räddningspersonalen framställdes inte som rasistiska, dock ej heller som särskilt handlingskraftiga.

I de två länder varifrån många av brandkatastrofens offer hade sitt ursprung riktades stark kritik mot myndigheterna och den svenska polisen. I den *turkiska* pressen riktades särskilt anklagelser mot den svenska polisen. Och i de *bosniska* medierna var rapporteringen kring räddningsinsatsen också kritisk. Ögonvittnen från brandplatsen fick exempelvis framföra kritik mot polisens och räddningspersonalens arbete på brandplatsen. "Minst tio personer dog på grund av att de fick för sen behandling", påstods bland annat.

5.5.2 *Räddningsinsatsen i medier som särskilt vänder sig till invandrare*

I de lokala närradiosändningarna och i de TV-program som sändes över Öppna Kanalen togs också ungdomarnas, polisens och räddningstjänstens agerande på brandplatsen upp. Beskrivningarna av räddningsinsatsen skiljer sig inte särskilt mycket från de svenska nyhetsmedierna, eftersom den i allt väsentligt bygger på uppgifter som kommit fram i nyhetsrapporteringen i de svenska medierna. På det hela taget kan rapporteringen om räddningsinsatsen inte sägas vara mer, snarare mindre, negativ eller kritisk än den som förekom exempelvis i Sveriges Television.

De kritiska omdömen som fälldes om polis och räddningstjänsten yttrades i första hand av lyssnare och tittare som ringde in till de direktsända programmen. Det är ganska sällsynt att programledarna faller starkt kritiska omdömen, snarare intar de ofta en moderande roll gentemot de kritiska röster som förs fram. Och i en del fall handlade det om att programledare ställde kritiska frågor (på det sätt journalister i allmänhet gör). I det somaliska TV-programmet tre veckor efter branden ställs exempelvis följande fråga till polisens informationschef: "När det gäller Monas kropp har man sagt att kroppen inte var hel. Sedan har det visat sig att det var en hel kropp. Det är inte lätt att veta vilka uppgifter ni lämnar som stämmer?"

I närradiosändningarna, vilka till mycket stor del bygger på direktsända samtal från lyssnare, förekommer en del mycket fräna kommentarer om polisen och räddningstjänsten. En lyssnare som ringde upp en persisk närradiostation sa på kvällen efter branden: "Vi måste åka till platsen och spotta på dem och bränna upp polisbilar. De kan ingenting. Ingen av dom, varken polis eller brandmän, fick varken rök i sig eller brände sig. Varför? – För att de gjorde ingenting. De bara stod och tittade ..."

Citatet är det mest kritiska som återfunnits i de oftast timslånga sändningarna i de tolv undersökta närradiostationerna och i de sju undersökta TV-programmen. Och det var inte typiskt. Snarare är det denna typ av kritiska synpunkter som var typiska: "Jag var själv där och såg en del försummelse från polisens sida", som en lyssnare på en annan iransk närradio sa.

I Sveriges Radios minoritetsspråksredaktions sändningar förekom också kritiska omdömen om polisens och räddningstjänstens insatser: "Det är inget tvivel om att många människor kunde räddats om polisen och räddningstjänsten hade agerat snabbare", påstods exempelvis i sändningarna på albanska. Och i sändningen på arabiska framförde en festdeltagare att "Polisen var orsaken till de som omkommit. De hjälpte oss inte" och "de kom för sent, ungefär en kvart för sent".

Sammanfattningsvis var kritiken mot räddningsinsatsen varken mer omfattande eller mer intensiv i de medier som särskilt vänder sig till invandrare än den var i de svenskspråkiga nyhetsmedierna.

6 Medierna och brandens orsaker

Den andra centrala frågan i utredningens kartläggning av nyhetsförmedlingen om brandkatastrofen gäller de förklaringar som angavs i medierna till brandens uppkomst och vilka som förklarades ansvariga för branden. Var det mediernas och journalisternas rapportering som var upphovet till de rykten och spekulationer som spreds om att branden var anlagd – och att rasister låg bakom?

I detta kapitel beskrivs de förklaringar som gavs till brandens orsaker i svenska nyhetsmedier, i utländska medier och i medier som särskilt vänder sig till invandrare.

6.1 Brandens uppkomst

I princip kan tre slags förklaringar ges till varför branden i Makedoniska föreningens lokaler uppstod: (1) att branden hade en s k naturlig orsak, t ex att den uppstått på grund av felaktiga el-ledningar, (2) att branden orsakats avsiktligt, dvs att branden var anlagd eller (3) att branden hade en annan orsak, att branden uppstått genom olyckshändelse eller försummelser av något slag.

De tre förklaringarna har reducerats till två i tabell 6.1: att branden var anlagd eller att det fanns tecken på att den var anlagd och att branden hade andra orsaker; antingen det handlade om naturliga orsaker, olyckshändelser eller försummelser. I tabellen anges även de gånger det explicit framförts att branden *inte* var anlagd eller att brandorsaken *inte* är fastställd. Resultatet redovisas för samtliga de enskilda nyhetsmedier som undersökts.

Uttalanden om att branden var anlagd eller att det fanns tecken på att den var anlagd förekom klart flest gånger. Ungefär 40 procent av de påståenden som handlade om brandens orsaker i medierna gick på detta tema. I ungefär 30 procent angavs andra orsaker och i de återstående fallen – ungefär 40 procent – angavs uttryckligen antingen att branden *inte* var anlagd eller att brandorsaken *inte* var fastställd.

I tidningarnas rubriker och i etermediernas inledande löpsedlar och påannonser var andelen påståenden om att branden var anlagd ännu större. Ungefär 60 procent av de påståenden som förkom i rubriker och löpsedlar (av totalt ca 70 stycken rubrikpåståenden som tog upp brandens orsaker) angav att branden var anlagd eller att det fanns tecken på

att den var anlagd. I drygt 30 procent av rubrikerna angavs att branden hade en annan orsak. I drygt 5 procent angavs att branden *inte* var anlagd eller att orsaken *inte* var fastställd. Dementier eller konstaterande om att man inget vet lämpar sig uppenbarligen inte för rubriker och löpsedlar. Det är knappast heller ett resultat som överraskar.

Tabell 6.1

	Branden Anlagd	Branden ej anlagd	Orsak ej fastställd	Annan orsak	Totalt	Orsak angiven	Orsak ej fastställd/ ej anlagd
GP	2	7	7	3	14	5	9
Arb	4	1	6	2	13	6	7
Metro	3	0	6	3	12	6	6
GT	61		3	6	16	12	4
AB	15	0	2	7	24	22	2
Ex	6	1	2	6	15	12	3
SvD	4	0	1	4	9	8	1
DN	4	1	1	2	8	6	2
SDS	8	1	2	4	15	12	3
LP	14	0	7	9	30	23	7
TT	18	0	20	12	50	30	20
Text-TV	3	0	7	1	11	4	7
Aktuellt	1	0	4	0	5	1	4
Rapport	9	1	0	12	22	21	1
Nyheterna	42	1	15	17	75	59	16
Västnytt/SVT2	4	1	8	0	13	4	9
TV4 Gbg	15	1	12	4	32	19	13
Ekot	20	0	10	8	38	28	10
Väst-Ekot	35	0	22	26	83	61	22
Samtliga medier	213	11	135	126	485	339	146

I Nyheterna, Ekot, Västekot, TT, TV4 Göteborg och Aftonbladet förekom flest uttalanden på temat att branden var anlagd. Till denna grupp kan även Rapport föras eftersom utredningen inte haft tillgång till inspelningar av de första timmarnas sändningar och det var under de första timmarna som uttalanden om att branden var anlagd förekom mest.

Det bör dock påpekas att det i TT, TV4 Göteborg och i Västekot även förekom många uttalanden om att brandorsaken *inte* var fastställd. De båda etermedieredaktionerna liknar därför övriga göteborgsmedier. I Göteborgs-Posten, Arbetet Nyheterna och Metro översteg nämligen antalet påståenden om att brandorsaken *inte* var fastställd klart de utsagor som gick på temat att branden var anlagd.

Även i GT:s nyhetstexter är övervikten för uttalanden på temat att branden var anlagd jämförelsevis liten. I GT:s fall var dock rubriksättningen mycket härddragen där rubriken inte alltid överensstämde med texten.

6.2 Räddningsledarens uttalanden

Kartläggningen av nyhetsrapporteringen om brandens uppkomst visar på tre saker.

För det första att uttalanden eller påståenden på temat att branden var anlagd förekom ofta – det var den vanligaste enskilda förklaringen till varför branden hade uppstått. För det andra innehöll de medier som rapporterade tidigt under händelseförloppet, dvs radio och TV, avsevärt fler utsagor på temat att branden var anlagd än övriga nyhetsmedier. Och för det tredje var påståenden på temat att branden var anlagd jämförelsevis få i de lokala nyhetsmedierna, särskilt i Göteborgs morgontidningar. Göteborgs-Posten och Arbetet innehöll fler uttalanden på temat att brandorsaken *inte* var fastställd än att branden skulle vara anlagd.

Vad är då förklaringen till att påståenden på temat att branden var anlagd fick en sådan spridning i medierna under det första dygnet och då särskilt i radions och televisionens nyhetssändningar?

Den mest troliga förklaringen ligger i de uttalanden som gjordes från ansvarigt håll. Den ansvarige chefen för räddningsinsatsen sa redan på den första presskonferensen kl 3.30 att det fanns tecken på att branden var anlagd. I TT:s första korta telegram kl 3.45 från presskonferensen hette det att: "Enligt vad räddningsledaren Lennart Ohlin uppger finns det tecken som tyder på att branden var anlagd".

TT återkommer till räddningsledarens uttalanden mer utförligt i ett telegram kl 04.16. I slutet på detta telegram säger dock en representant för polisen att: "Vi har inga indikationer eller uppgifter om att branden skulle vara anlagd".

Klockan 04.00 sände Ekot den första intervjun med räddningsledaren. I den sas följande:

Reporter: – Du inledde presskonferensen med att säga att det finns tecken som tyder på att branden kan vara anlagd.

Räddningsledaren: – Ja, jag har fått uppgifter från platsen att den kan ha varit anlagd. Vi kan inte utesluta det och med tanke på det snabba brandförloppet så tyder det på att detta är inte en normal brand, eftersom så få har kunnat ta sig ur lokalerna här som normalt har då två nödutgångar som har fungerat, så måste det varit ett överraskningsmoment för dom som varit här inne i diskoteket.

Reporter: – Dom uppgifterna du har, det är från din egen personal och ögonvittnen, vad är det?

Räddningsledaren: – Dels från mitt första anländande befäl där utifrån Lundby brandstation och poliser som har information från platsen.

Reporter: – Finns det någonting speciellt som tyder på hur det i så fall skulle ha gått till?

Räddningsledaren: – Nej, vi har inga detaljer där. Den tekniska undersökningen har givetvis inte kommit igång än.

Intervjun återkommer sedan i sin helhet eller i delar i Ekots sändningar kl 4.15, kl 4.45, kl 5.30, kl 6.00, kl 6.30 och kl 7.00.

På sennatten och på morgonen sänds i TV4 vid upprepade tillfällen även följanden intervju:

Reporter: – Är det en olyckshändelse eller en anlagd brand?

Räddningsledaren: – Det finns vissa tecken som tyder på att det är ett brandattentat mot den makedoniska föreningen.

Reporter: – Vad är det som tyder på det?

Räddningsledaren: – Det snabba brandförloppet och att så många har blivit skadade och omkomna. Normalt så klarar man sig ut från sådana här lokaler.

Reporter: – Det fanns bara en utgång tydligen.

Räddningsledaren: – Nej, det är två trapphus och dom är godkända av brandmyndigheten.

Reporter: – Så lokalen är godkänd som diskotek?

Räddningsledaren: – Ja, den är godkänd som samlingslokal.

Reporter: – Om det fanns två utgångar hur kan det komma sig att så många är döda då?

Räddningsledaren: – Ja, det är just det jag säger att det tyder på att dom av någon orsak kan ha blivit inspärrade eller om det är en anlagd brand utifrån eller något annat attentat det är för tidigt att säga, men det är inte uteslutet.

Reporter: – Var båda utgångarna spärrade?

Räddningsledaren: – Det kan jag inte heller avgöra eftersom det fortfarande brann och rök i lokalen när jag lämnade skadeplatsen.

Reporter: – Men en utgång var spärrad alltså?

Räddningsledaren: – Jag kunde gå in genom huvudentrén innan jag lämnade skadeplatsen.

Reporterr: – Men den andra utgången var alltså spärrad?

Räddningsledaren: – Det kan jag inte svara på. Den har troligtvis varit öppen men folk har inte hunnit nå den.

Reporter: – Hur såg det ut där i lokalen?

Räddningsledaren: – Jag vill betrakta det som gaskamrarna i Auschwitz, fruktansvärt.

De journalister som bevakade presskonferenserna var dock skeptiska till de uppgifter som gavs. Bland annat sa en reporter på TV4 Göteborg som varit på en presskonferens följande:

Reporter: ... försöker få en klarhet i om det var en anlagd brand eller inte. Och just nu finns det ingenting som egentligen talar för det. Men dom jobbar förutsättningslöst.

Programledaren: – Man har tonat ner den bilden, för tidigare i morse sa man att det med stor sannolikhet var en anlagd brand.

Reporter: – Finns till exempel inga vittnen som talar för att det skulle vara en anlagd brand. Inte än i alla fall.

Och efter de första intervjuerna på sennatten och tidigt på morgonen sänds senare flera intervjuer med räddningsledaren där de tidigare uttalandena tas tillbaka eller nyanseras. I SVT2 sändes exempelvis följande intervju:

Programledaren: – Har din bild av vad som orsakade branden förändrats någonting under morgontimmarna?

Räddningsledaren: – Nej det finns ju, det är ju fortfarande outrett här. Vi har ju många tänkbara orsaker. Allt ifrån anlagd brand till tekniska orsaker. I dagsläget, ja, knappt påbörjad, så det är för tidigt att säga vad som orsakat branden.

Programledaren: – Ni talade i natt om ett onormalt snabbt förlopp, och det lät på dig som att du faktiskt trodde att det nästan måste varit en anlagd brand.

Räddningsledaren: – Ja, det var den första informationen jag fick från dom som anlände till brandplatsen allra först, deras intryck. Larmet kom ju 23.43 tror jag, och första styrkan var framme fyra minuter efteråt. Ett brandförlopp i den typen av lägenhet eller lokaler, det tar 3-4 minuter innan den är fullt övertänd, så det kan ha varit ett naturligt förlopp. Så det finns många tänkbara orsaker.

Programledaren: – Var du lite för snabb med att antyda att en anlagd brand var ändå ganska sannolik?

Räddningsledaren: – Ja, har det uppfattats så att jag har sagt att den var anlagd, så var jag nog för snabb.

Och senare följs det upp med följande intervju (också sänd i SVT2):

Reporter: – På presskonferensen halv fyra var du ganska övertygad om att det här var en anlagd brand?

Räddningsledaren: – Som alla, all brandpersonal, man kommer fram till en lokal som har ett snabbt brandförlopp så kommer ju misstanken i varje brandmans huvud.

Reporter: – Kan det på fyra minuter blivit helt övertänt utan att det varit ett kraftigt vållande från början, så att säga?

Räddningsledaren: – Ja, dom flesta brandförlopp i lägenheter, i den här typen av lokaler, dom lokalerna blir övertända på 3-4 minuter.

Reportern: – Du låter inte lika säker på att den var anlagt som du verkade tidigare.

Räddningsledaren: – Nej, jag har ingen uppfattning om den är anlagd eller inte, den tekniska undersökningen har ju inte påbörjats än.

6.3 Brandens omfattning

Förklaringarna om brandens orsaker i medierna handlade inte enbart om de förklaringar som gavs till brandens uppkomst. Förklaringar gavs också till brandens omfattning – varför branden kom att kräva så många offer i döda och skadade.

I tabell 6.2 redovisas vilka förklaringar som gavs i medierna om varför branden krävde så många offer i döda och skadade.

Tabell 6.2

	Snabbt förlopp	Inredning	Rök-gaser, dödliga	Varning ej på allvar	Panik, trängsel	En utgång	Galler för fönstren	För många deltagare	Lokalen olämplig	Totalt
GP	0	1	1	2	2	3	2	1	0	12
Arb.	0	0	0	2	4	0	0	1	0	7
Metro	1	0	0	0	2	3	0	1	0	7
GT	0	0	0	2	3	4	0	2	1	12
AB	2	3	0	2	2	6	0	3	0	18
EX	2	0	0	2	2	6	0	1	1	14
SVD	1	0	0	2	0	1	0	4	0	8
DN	1	1	1	2	2	3	2	1	0	13
SDS	2	0	1	0	2	4	0	1	0	10
LP	2	0	0	1	4	2	0	0	0	9
IT	2	0	0	0	0	2	0	0	0	4
Text-TV	0	0	0	0	2	2	0	0	0	4
Akt-red.	1	1	0	0	1	1	0	2	0	6
Rap-red.	17	1	0	2	11	10	2	22	0	65
Nyh.-red.	0	2	6	2	13	6	0	2	0	31
Västnytt (SVT2)	4	0	0	0	2	4	0	5	0	15
TV4 Gbg	2	0	1	0	0	7	0	2	0	12
Ekot	12	0	0	0	4	16	1	9	0	42
Väst-ekot	7	0	0	0	5	25	0	2	0	39
Totalt	56	9	10	19	61	105	7	59	2	328

Kartläggningen har i detta fall utgått ifrån nio olika slags orsaker som använts för att förklara varför brandens följder blev så omfattande: (1) att branden hade ett explosionsartat och snabbt förlopp, (2) att inredningen i lokalen var brandfarlig, (3) att utvecklingen av rökgaser snabbt ledde till medvetlöshet och död, (4) att de första varningarna om att det brann inte togs på allvar eller att ungdomarna reagerade långsamt på varningarna, (5) att det rädde trängsel, att det var svårt att ta sig ut och att panik utbröt, (6) att det endast fanns en utgång där ungdomarna kunde ta sig ut och att många kilades fast i dörröppningen, (7) att galler för fönstren hindrade ungdomarna att ta sig ut, (8) att det var för många ungdomar i lokalen och (9) att lokalen allmänt sett var olämplig som festlokal.

Som framgår av tabell 6.2 är det i stort sett fyra olika slags förklaringar som förs fram i medierna om varför branden fick så hemska följder. Att det enbart fanns en utgång där många ungdomar fastnade och inte kunde komma ut är den förklaring som oftast angavs i medierna. I antal därefter förs tre olika förklaringar fram: att det rädde trängsel och att panik uppstod när alla skulle ta sig ut ur lokalen, att det var för många i lokalen och att branden hade ett explosionsartat och snabbt förlopp som innebar att lokalen övertändes.

I morgonpressen och särskilt i Göteborgsmedierna förekommer i förhållande till bevakningens omfattning mycket få utsagor även när det gäller förklaringar till brandens omfattning. Ett skäl till detta, liksom när det gällde det begränsade antalet utsagor om vad som orsakade branden, är troligen en ambition från redaktionernas sida att undvika det som vid den tidpunkten enbart kunde vara antaganden och spekulationer om vad som orsakade branden och varför den fick sådana dramatiska följder.

6.4 Ansvariga för branden

En vanlig kritik av medierna är att de ofta ägnar sig åt att söka efter fel och peka ut de skyldiga – att ange vilka som bär ansvaret för det inträffade. I rapporteringen om brandkatastrofen i Göteborg förekommer knappast den typen av journalistik. Det var mycket sällan som det förekom uttalanden i medierna där någon som ansågs skyldig eller ansvarig för branden pekades ut i medierna.

Det framgår av tabell 6.3 där det totala antalet utsagor där någon explicit eller implicit hållits ansvarig för branden.

Uttalanden om åtta olika aktörer som någon gång i medierna hållits som ansvariga för branden har registrerats: (1) att rasister, nazister eller andra extremistgrupper låg bakom branden, (2) att festdeltagarna genom slarv eller oaktsamhet orsakat branden, (3) att arrangörerna genom slarv, oaktsamhet eller vinstintresse varit ansvariga för branden, (4) att

avvisade festdeltagare i hämnd skulle ha anlagt branden, (5) att ungdomar i största allmänhet är slarviga och oaktsamma och därför kunnat orsaka branden, (6) att lokaluthyraren och fastighetsägaren var ansvariga därför att kontrollen var dålig, att lokalen var olämplig och att de hade ett vinstintresse, (7) att föräldrar kunde hållas ansvariga eftersom de inte skulle tillåtit ungdomarna att gå på festen och (8) att myndigheter, politiker och samhället var skyldiga till branden.

Tabell 6.3

	Rasister	Festdel- tagare, slarv	Arran- görare	Avvisade festdel- tagare	Ung- domar, slarv	Lokaluth., fastighets- ägare	För- äldrar	Myndig- heter, samhälle	Annan	Totalt
GP	2	0	2	0	0	0	0	1	0	5
Arb.	1	0	0	1	0	0	0	1	0	3
Metro	0	0	3	1	0	0	0	0	0	4
GT	1	1	0	0	1	0	0	1	0	4
AB	2	0	8	3	0	4	0	2	0	19
EX	2	1	0	0	1	0	0	1	0	5
SVD	1	0	0	1	0	0	0	0	1	3
DN	1	0	3	0	0	0	0	1	0	5
SDS	6	0	4	0	0	1	1	0	0	12
LP										
TT	1	0	1	4	0	0	0	0	0	6
Text-TV	1	0	2	0	0	0	0	0	0	3
Akt-red.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rap-red.	0	0	6	0	0	2	0	0	0	8
Nyh.-red	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Västnytt (SVT2)	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
TV4 Gbg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ekot	1	0	10	0	0	2	0	5	0	18
Väst-ekot	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
Totalt	21	2	43	10	2	9	1	12	1	101

De som oftast tilldelas ett ansvar för branden är arrangörerna av festen. Det bör påpekas att det här inte handlar om att det är journalister som pekar ut någon som ansvarig, utan det handlar om att olika aktörer uttalar sig i nyhetsmedierna i ansvarfrågan.

Rasister, nazister och andra extremistgrupper är den grupp som i storleksordning därefter utpekas som skyldiga till branden. Men det är som framgår av tabellen inte särskilt ofta det förekommer.

6.5 Bilden av brandens orsaker i utländska nyhetsmedier

I samtliga rapporter från de ambassader som besvarat utredningens frågor om hur brandkatastrofen bevakades i deras respektive land uppges

att medierna hade rapporterat om att mycket talade för att branden i Göteborg kunde vara anlagd. Det förekom också uppgifter om att rasister kunde vara de som stod bakom branden. Egna spekulationer från de utländska mediernas och journalisternas sida om vad som orsakade branden förkom överhuvudtaget inte, utan det som togs upp om brandens orsaker var citat av det uttalande som gjordes av räddningsledaren om att många tecken pekade på att branden var anlagd.

I de utländska medierna refererades också ofta polisens uttalande om att det inte fanns några särskilda tecken på att branden var anlagd. Det främsta skälet till att polisens dementi citerades direkt efter räddningsledarens uttalanden är att de utländska medierna i hög grad förlitade sig på de internationella nyhetsbyråernas uppgifter och deras rapportering byggde i sin tur på TT:s uppgifter där polisens dementi tidigt fanns med (TT vidarebefordrade bl a nyheten om branden till Reuter).

Enligt den amerikanska ambassadens rapport till utredningen förekom i de *amerikanska* nyhetsmedierna den första nyhetsdagen i nästan samtliga inslag och artiklar "ett citat från en person ur räddningsstyrkan som uttalat sig om att ha sett tecken på att branden var anlagd". Den andra dagen tonades detta uttalande ned, bland annat genom uttalanden av polisen.

I flera nyhetsartiklar uttalade sig invandraringdomar om rasism och etniska motsättningar och möjligheten att branden var ett verk av nynazister nämndes. I en av de längsta och mest resonerande artiklarna (Los Angeles Times 31/10) motsägs dock detta. Där sägs bl a att "Sverige inte är känt för att ha upplevt rasistiska eller etniska våldshandlingar".

I de *engelska* medierna ges ingen enhetlig bild. I de flesta morgon- och kvällstidningarnas rapportering tas de olika teorierna om brandorsaken upp, men mestadels på ett sakligt och balanserat sätt, bl.a. i form av direkta citat från polis och brandmyndigheter. Denna sakliga rapportering präglar i första hand de engelska morgontidningarna. Två tidningar – Times och Sunday Telegraph – lutar mera medvetet åt att branden var anlagd, att det var ett dåd av rasister och nynazister.

Samtliga engelska tabloider är dock relativt balanserade och återhållsamma när det gäller spekulationer om brandens orsaker. I radio och TV togs frågan om tänkbara brandorsaker upp, men inte på något spekulativt eller tendentiöst sätt, snarast refererande.

Enligt den franska ambassaden citerade flera *franska* tidningar den svenske räddningschefen och hans påstående att mycket talade för att branden skulle ha varit anlagd. Tidningarna skriver samtidigt att polisen snarare tror att branden var en olyckshändelse. De franska medierna spekulerade dock inte på egen hand om brandens uppkomst utan hänvisade endast till polisens och räddningsledarens uttalanden. Man kan inte heller säga att den dominerande förklaringen i tidningarna var att

branden var anlagd. Det påpekas att fler ungdomar befann sig på diskoteket än vad lokalen var avsedd för.

I de franska nyhetsmedierna pekades inga skyldiga till branden ut. Det fanns inga antydningar om att det skulle vara rasister som låg bakom branden. Den sammanlagda förklaringen i franska medier är att man först trodde att branden skulle ha varit anlagd (räddningsledaren) men att det tycks ha varit en olyckshändelse (polisen).

De *finländska* medierna återgav i likhet med svensk press olika teorier och rykten om att branden skulle ha varit anlagd. Medierna åter speglade annars vad som sades från de svenska myndigheternas sida. Några egna spekulationer från finländska medier förekom inte. Det bestående intrycket är enligt ambassaden att de finländska medierna gav bilden att orsaken till branden var okänd. På samma sätt som i svenska nyhetsmedier förekom uttalanden om att arrangörerna bar ett ansvar för branden.

I nästan samtliga *danska* tidningar återges räddningschefens uttalanden om att branden kan ha varit anlagd, men de återger i allmänhet också polisens uttalande om att orsaken till branden inte är fastställd. I de danska medierna nämns att arrangörerna kan komma att riskera åtal.

I Danmarks största morgontidning Jyllands Posten finns på söndagen (1/11) helsidesrubriken: "Brand kan udlöse raceopgör". Artikelförfattaren skriver att många i det "invandratäta samhället Hammarkullen" är skeptiska mot polisens försök att tona ned spekulationerna om att branden skulle anlagts av rasister och att detta fött misstankar om att myndigheterna håller inne med sanningen.

I de *irländska* nyhetsmedierna förekom spekulationer om brandens uppkomst. Det faktum att lokalen var fylld av många ungdomar med invandrarbakgrund ledde i synnerhet strax efter branden till många spekulationer om att det kunde röra sig om en anlagd brand. På fredag morgon förmedlades dock polisens dementi. Tidningen Evening Herald var egentligen den enda som antydde att rasister skulle ligga bakom branden. På ett tidigt stadium förekom även en del frågor till berörda myndighetspersoner om branden hade något rasistiskt samband.

I de *polska* medierna konstaterades först att branden uppstod snabbt och plötsligt och att det inte uteslöts att branden skulle ha varit anlagd. Men det förekom även andra förklaringar, exempelvis att vittnen sett hur rök skulle ha uppstått inne i diskoteket och även att branden kunde uppstått till följd av elektrisk kortslutning.

Grekiska medier nämnde att branden troligen var anlagd och särskilt i TV förekom inslag där rasistiska motiv bakom branden inte uteslöts. Men medierna pekade generellt sett inte ut några skyldiga till branden.

Rapporteringen i *chilenska* medier redovisade endast uttalanden av svensk polis och brandpersonal om att det inte kunde uteslutas att branden var anlagd. Andra möjligheter hölls dock öppna och ingen presum-

tiv orsak dominerade. Det konstaterades att alltför många ungdomar fått tillträde samt att nödutgångarna var blockerade

Räddningstjänsten uttalanden citerades och av dessa framgick att om branden var anlagd så kunde rasistiska motiv ligga bakom. I övrigt förekom ingen spekulation eller utpekanden av skyldiga.

Den *japanska* nyhetsbyrån Kyodo News berörde kort orsaken till branden och misstankarna om att det skulle ha rört sig om ett mot svenska invandrargrupper riktat illdåd.

I de *sydafrikanska* medierna handlade rapporteringen inledningsvis om huruvida branden skulle haft en rasistiskt bakgrund och därmed vara anlagd. Rubriksättningen var i några fall sådan att intrycket gavs att branden var anlagd. Andra förklaringar gavs också, exempelvis att branden skulle ha uppstått till följd av en trasig elledning. Skyldiga till branden utpekades endast i allmänna ordalag, t ex att rasister skulle ligga bakom händelsen.

De *bosniska* tidningarna skrev att man inte visste vad som orsakat branden och att polisen fortfarande undersökte om branden var anlagd. Bland annat kunde man läsa artiklar om att det i Sverige spekulerades om att branden var anlagd, eftersom utgångar var blockerade och branden utvecklades snabbt. Tidningarna skrev om spekulationerna i Sverige, men antydde inte något. Det skrevs även om att brist på information i Sverige gav upphov till rykten och utvecklade spekulationer.

Någon direkt skyldig till branden pekades inte ut i de bosniska medierna, men däremot kunde man läsa om de antydningar som fanns i Sverige att rasister låg bakom branden. Det stod också att polisen i Sverige uttalade sig om att "chansen att rasister stod bakom branden var 50-50". Sammanfattningsvis kan man säga att i två av tre artiklar om branden kunde man läsa antydningar om att rasister stod bakom.

I rapporten från ambassaden i Ankara gavs tyvärr ingen kommentar till utredningens frågor om hur de *turkiska* medierna tagit upp frågan om brandens orsaker och om vem som hölls ansvarig för branden.

6.6 Brandens orsaker i medier som särskilt vänder sig till invandrare

Brandens orsaker och vem som kunde tänkas ligga bakom branden uppmärksammades också i närradions och kabel-TV:ns sändningar och i sändningarna från Sveriges Radios minoritetspråksredaktion. Närradion i Göteborg sände dock först på fredagskvällen om branden och kabel-TV:n sände först efter tre veckor. Det innebär att de närradiostationer och de kabel-TV-stationer som finns i Göteborg och som särskilt vänder sig invandrare sände långt efter att brandens orsaker hade tagits upp i svenska nyhetsmedier. De inslag som förekom i närradion och i kabel-

TV:n speglade därför i hög grad det som tidigare tagits upp i svenskspråkiga medier.

Rent allmänt kan man därför säga att de spekulationer och rykten som fanns i de svenskspråkiga medierna också fanns i ungefär samma omfattning och med ungefär samma inriktning i de medier som särskilt vänder sig till invandrare.

En genomgång av de mest spekulativa och långtgående påståendena om brandens orsaker visar att de ofta bygger på uppgifter som hämtas i svenskspråkiga medier. Det gäller t ex "enligt tidningarna är det uppenbart att dörrarna var låsta" och "Expressen säger att det fanns två utgångar och att nödutgången var låst med både hänglås och kedjor".

En del lyssnare som ringer in till programmen tog också upp att rasister kan ligga bakom branden: "Detta är ett rasistiskt attentat", säger en lyssnare. Och en annan att "rasister har påträffats på Hammarkullen och speciellt i Backa. De har varit i rörelse i den trakten. Det finns vittnen till detta. Därför måste detta utredas genom ett annat land och inte genom staten och den svenska rasistiska polisen".

Även i Sveriges Radios minoritetsspråkssändningar förekommer uttalanden om att branden var anlagd och att rasister låg bakom. I den arabiska sändningen frågar programledaren reportern: "Stödjer det här teorin om att branden var anlagd?" Och reportern svarar: "Det är klart. Jag var och talade med dem som kom med blommor och ljus och de misstänker att rasisterna ligger bakom det här." Och i den grekiska sändningen refereras ett uttalande om att "Branden var anlagd av någon ... (jag) tror inte på det som sägs att det var en olyckshändelse."

6.7 Internet

Spekulationer och ryktesspridning om brandkatastrofen i Göteborg förekom även på internet. I den debatt som följde på branden hävdades ofta att ryktesspridningen på nätet var mycket omfattande och mycket spekulativ.

Att vetenskapligt kartlägga vad som sades om branden på nätet är en mycket svår och omfattande, för att inte säga omöjlig, uppgift. Utredningen har emellertid, mer stickprovsmässigt, låtit undersöka den diskussion och de inlägg som handlade om branden på Usenet – både den svenska och den engelska versionen – och de inlägg och diskussioner som fördes på den s k Medialistan – ett forum för journalister och andra inom medieområdet om frågor kring journalistik och yttrandefrihet.

I usenet på svenska har 13 olika ämnen eller diskussionspunkter (med mer än tio inlägg) tagits upp som behandlat branden i Göteborg. Det vanligaste debattämnet handlade om polisens agerande under branden med uppemot 130 inlägg och det näst vanligaste var inläggen kring

brandorsaken med drygt 100 olika inlägg. Inläggen om branden i usenet på engelska var inte lika många som i svenska usenet, men behandlade fler och mer udda ämnen. Ett fyrtiotal inlägg tog upp frågan om vad som orsakade branden.

Det som utmärker inläggen eller diskussionen på internet är för det första att den förs av förhållandevis få personer. I svenska usenet står tio personer för ungefär hälften av alla inlägg. För det andra urartar ofta diskussionerna i de olika ämnesområdena mycket snart till att bli oseriös allmän pajkastning.

För det tredje, när diskussioner om orsaken till branden förs på internet, handlar det knappast om andra saker än det som redan tagits upp i medierna. Dvs det diskuteras om branden var anlagd eller inte och om det var rasister eller nazister som låg bakom branden. Några andra mer omfattande frågeställningar förekommer knappast, och det förekommer inte heller på något markant sätt några särskilda rykten eller spekulationer som inte funnits på andra ställen.

Undersökningarna av usenet har även kompletterats med en studie av ett mer seriöst diskussionsforum – Medialistan. Under oktober och november förekom ca 1 500 inlägg och meddelanden på listan. Av dem tog ca 30 upp brandkatastrofen i Göteborg. Det fördes dock ingen diskussion kring vad som kunde tänkas vara orsaken till branden eller vem som kunde hållas ansvarig för den.

7 Nyhetsförmedlingen – sammanfattande slutsatser

Kartläggningen av nyhetsförmedlingen om branden och dess följder har i första hand haft till syfte att besvara två frågor: Vilken bild gav nyhetsmedierna av brandkatastrofen och räddningsinsatsen? Och vilka förklaringar gavs i medierna till varför branden uppstod och vilka förklarades vara ansvariga för branden?

Den första frågan besvarades i kapitel 5 och den andra frågan i kapitel 6. I detta kapitel redovisas de slutsatser som kan dras med utgångspunkt ifrån de resultat som presenterats i de två föregående kapitlerna.

7.1 Resultaten i huvuddrag

Journalisterna fick reda på att det inträffat en brand på Hisingen i Göteborg knappt fem minuter efter att Lundby brandstation larmades till platsen. Och de första journalisterna var på brandplatsen ca tio minuter efter brandpersonalen. De första nyhetsinslagen sändes i Ekot kl 02.00. Det hade fem minuter tidigare föregåtts av en kort telegramtext som visades efter nattfilmen i TV4. I televisionen började en mer omfattande rapportering i extrasändningar från och med klockan 04.00 – och i radion från 02.30. Därefter sändes det inslag i Ekot, i lokalradions Västeko, i TV4 och i SVT2 mer eller mindre kontinuerligt fram till förmiddagen.

Brandkatastrofen i Göteborg fick under det första dygnet stor uppmärksamhet i utländska medier. Men med undantag för de nordiska länderna och de länder som många av de omkomna och de skadade hade anknytning till, försvann göteborgsbranden ganska snart som världsnyhet.

I faktarapporteringen om branden i radio och TV förekom under de första timmarna en del felaktiga uppgifter, men mot bakgrund om vad som vid den tidpunkten var känt om branden och dess följder, fick allmänheten på det hela en korrekt information om vad som inträffat, när, var och hur det inträffat och vilka offer branden krävt.

Information på andra språk än svenska förekom endast i Sveriges Radio och i de tidningar som gavs ut i Göteborg. I svensk television sändes inga program under brandkatastrofen på andra språk än svenska.

Branden inträffade under allhelgonahelgen natten till fredagen den 30 oktober. Det innebar att radio och TV och kvällspress helt kom att

dominera nyhetsflödet de första två-tre dygnet, eftersom ingen morgontidning (förutom Göteborgs-Posten) kunde rapportera om händelsen på fredagsmorgonen och lördagen var en s k tidningsfri dag och på söndagen ges mycket få lokaltidningar ut. I Göteborg kom dock både GP, Arbetet Nyheterna och Metro ut med extratidningar på lördagen.

Radions och televisionens nyhetsrapportering inriktades i första hand på att skildra branden, dess uppkomst och förlopp och vad som kunde tänkas vara orsaken till branden. Bland annat därför att de var först med att rapportera om händelsen. Morgonpressen var något mer inriktad på att skildra den sorg som drabbade anhöriga och vänner, men också den stora sorg göteborgare och det officiella Sverige visade.

De myndigheter som var direkt berörda av branden – polis, räddningstjänst och sjukvård - var de aktörer som oftast förekom i nyhetsflödet. Lokala och nationella politiker förkom också ofta. Under det första dygnet spelade också festdeltagare och ungdomar en central roll i nyhetsflödet.

Televisionens rapportering kring räddningsinsatsen och ungdomarnas fräna kritik av polis och räddningstjänst för passivitet och för att hindrat dem ifrån att rädda sina kamrater är det som i efterhand kommit att kritiseras mest, särskilt från brandpersonalens sida. Kartläggningen visar att räddningsinsatsen skildrades särskilt kritiskt i Sveriges Television där ungdomar fick framföra hård kritik mot polis och räddningspersonal. Ser man till nyhetsrapporteringen om brandkatastrofen i sin helhet går det knappast att hävda att polis och räddningstjänst generellt sett behandlades kritiskt eller negativt i medierna.

Under det första dygnet och särskilt under de första timmarnas bevakning i radio och TV förekom ofta påståenden om att branden var anlagd eller att det fanns tecken på att den var anlagd. Det var också påståenden som ofta förekom i de utländska nyhetsmedierna.

Uppgifterna i de svenska och i de utländska medierna på temat att branden var anlagd hade dock i de flesta fall sitt ursprung i de intervjuuttalanden som gjordes från den högst ansvarige för räddningsinsatsen.

7.2 Kritiken mot medierna

De kritiska synpunkter som förts fram när det gäller mediernas bevakning av brandkatastrofen har i första hand handlat om två olika saker. För det *första* att mediernas bevakning var sensationsbetonad och bidrog till spekulationer och ryktesspridning kring branden. För det *andra* att medierna, särskilt televisionen, okritiskt släppte fram ungdomar som i chockat tillstånd fick gå till från attack mot polis och räddningspersonal och att särskilt kvällspressen skapade hjältar som egentligen inte fanns.

1. Kartläggningen har visat att det förekom spekulationer, rykten och påståenden i nyhetsrapporteringen att branden var anlagd eller att det fanns tecken på att den var anlagd. Under det första dygnet, särskilt i televisionens och radions sändningar, var det den vanligast förekommande förklaringen till branden. I utländska nyhetsmedier och i de medier som vänder sig särskilt invandrare gavs samma bild.

Påståenden på temat att branden var anlagd hade dock sin grund i de uttalanden som den ansvarige räddningsledaren gav på den första presskonferensen och som sedan upprepades i personliga intervjuer i radio och TV. Det var dessa uttalandena som sedan kom att spridas vidare i utländska medier. Nyhetsmedierna i Sverige eller utomlands bidrog inte med egna spekulationer utan förmedlade i huvudsak enbart de uttalanden som hade gjorts av den högst ansvarige för räddningsinsatsen. I många nyhetsmedier - svenska och utländska - fanns det snarare en viss skepsis till räddningsledarens uttalanden och en tendens att tona ned frågan om branden var anlagd eller ej.

Huruvida frånvaron av morgonpress hade någon betydelse för nyhetsrapporteringens inriktning kan diskuteras. De morgontidningar som gavs ut i Göteborg var påtagligt mer återhållsamma när det gällde att förmedla obekräftade uppgifter. Det är därför möjligt att närvaro av morgonpress även i det första skedet gett nyhetsrapporteringen en annan inriktning.

2. Kartläggningen har visat att televisionen och radion under de första timmarna vid upprepade tillfällen och i mycket stor utsträckning sände intervjuer med fstdeltagare och ungdomar vilka gick till hårt angrepp mot polis och räddningspersonal för att de varit initiativlösa och passiva och att polisen hindrat ungdomarna från att hjälpa till i räddningsarbetet.

En förklaring till att ungdomarna släpptes fram på det sätt som gjordes är att radio och TV har ambitionen att sända så snabbt som möjligt och att modern sändningsteknik gör att både radio och TV kan sända direkt. Det innebär att de spärrar mot missgrepp och den tid för eftertanke som normalt finns på en tidningsredaktion inte finns hos direktsändande etermedier. Det är troligen en viktig förklaring till att "inslag släpptes igenom som inte borde sänts". Men det förklarar inte varför flertalet av inslagen sändes upprepade gånger.

En annan kritisk synpunkt som framförts är att ungdomarna inte borde släppts fram eftersom de var chockade och det borde journalisterna ha märkt. Här ställs journalisten för ett svårt avgörande. Efter en olycka eller katastrof är alla inblandade i ett eller annat avseende påverkade av det som hänt. Det kan innebära en risk för att alla kritiska uttalanden mot exempelvis polis och räddningstjänst kan sorteras bort med motiveringen att den som framför kritiken är chockad eller i något annat avseende inte är kapabel att uttala sig. Det är ett dilemma där det på förhand inte finns någon given utväg på hur journalisten skall agera.

Ytterligare en kritisk synpunkt som riktats särskilt mot journalister i radio och TV är att de saknade ett källkritiskt förhållningssätt gentemot de som intervjuades. Journalisterna borde före intervjun gjort klart för sig om den som intervjuade verkligen hade varit på platsen och under intervjun ställt följdfrågor om han eller hon hade någon grund för sina starkt kontroversiella påståenden.

Kartläggningen av nyhetsrapporteringen visar att det fanns brist på källkritik och uppföljningsfrågor från journalisternas sida. Men bristen på källkritik och följdfrågor saknades också i stor utsträckning när det gällde de uttalanden som gjordes av räddningsledaren. Bristen på ett källkritiskt förhållningssätt från journalisternas sida gällde med andra ord både gentemot festdeltagare och myndighetsföreträdare.

Bristen på kritiska frågor till de inblandade i katastrofen är dock förstaelig. Journalisterna var också i det första skedet starkt tagna av det som hänt – och att man inte kunde ifrågasätta ungdomar som timmarna innan befunnit sig i ett inferno. Att rapportera vad som hänt och hur de inblandade upplevde det var viktigast i det inledande skedet. De kritiskt granskande frågorna fick komma senare. Journalisterna ställdes återigen inför ett dilemma där det på förhand inte finns en given utväg hur de skall agera. Men oavsett om det var en riktig avvägning mellan olika legitima intressen blev konsekvensen att varken räddningsledarens eller ungdomarnas påståenden utsattes från någon egentlig granskning från journalisternas sida.

Del III

Informationen genom myndigheter

8 Myndigheternas och frivilligorganisationernas information

Enligt direktiven skall utredningen kartlägga hur myndigheter och andra organ förmedlat information om branden. I detta kapitel behandlas såväl myndigheters som frivilliga organisationers roll i informationen.

Myndigheternas information i samband med brandkatastrofen i Göteborg riktade sig i huvudsak mot två målgrupper – medierna och därmed allmänheten samt drabbade och deras anhöriga. Frivilliga organisationer vände sig främst till de drabbade och medlemmar av de etniska grupper som några av organisationerna representerar. Detta kapitel har till syfte att granska informationen särskilt under de första dygnet efter olyckan men även perioden därefter.

Granskningen består av dels genomgång av myndigheternas dokumentering efter branden, dels intervjuer med ansvariga befattningshavare vid berörda myndigheter och nyckelpersoner inom frivilliga organisationer bl a ledare för krisgrupper. Intervjuerna är omfattande och har i vissa fall kompletterats med följdintervjuer under arbetets gång. Sammanlagt har 28 myndighetsaktörer intervjuats, flertalet i längre personliga intervjuer och de övriga i kortare intervjuer, varav några per telefon. Vidare har sex intervjuer gjorts med representanter för frivilliga organisationer. De intervjuerna har också gjorts för att få underlag till andra delar av utredningen. Tilläggas kan att utredningen inte haft som ambition att eftersöka samtliga dokument som upprättats vid olika förvaltningar efter branden.

De myndigheter och institutioner som ingår i studien är Göteborgs stad (kommunledning, stadskansli samt stadsdelsförvaltningar), räddningsförbundet och räddningstjänsten, sjukvården (Västra Götalandsregionen och Sahlgrenska universitetssjukhuset som omfattar sjukhusen Sahlgrenska, Östra sjukhuset och Mölndals sjukhus), läns- och lokalpolisen, länsstyrelsen samt Marinkommando Väst.

På stadsdelsnivå har utredningen valt att kartlägga några av de 21 förvaltningarna. Genomgången i det följande bygger på intervjuer i fem stadsdelar (Backa, Centrum, Frölunda, Gunnared och Lärjedalen), vara fyra tillhör dem som var mest berörda av händelsen och dess konsekvenser. De sex frivilliga organisationer som intervjuats representerar de muslimska, somaliska och iranska krisgrupperna och svenska kyrkan

lokalt. Syftet har varit att söka mönstren i den lokala informations- och krisjournsverksamheten, inte att skapa en komplett bild.

Det bör påpekas att kapitlet huvudsakligen beskriver myndigheternas informationsarbete utifrån deras egna skriftliga och muntliga berättelser. Detta ska jämföras med mottagargruppernas syn i nästföljande kapitel. I de intervjuer som genomförts inom utredningen med bl.a. representanter för etniska och andra organisationer har även frågor ställts om informationen till anhöriga och drabbade, vilket även beaktats i detta kapitel för att ge mottagarnas syn.

I viss mån redovisas även myndigheternas operativa insatser för att ge en kontext och ram till informationsarbetet.

8.1 Informationsarbetets förutsättningar

Räddningstjänstens organisation för större olyckor och katastrofer innebär tre grader av beredskap för olika storlek av händelser, där s.k. röd beredskap är högst. Vid röd beredskap inrättas bl.a. en informationssektion som består av räddningstjänstens informatör samt brandbefäl som svarar för teknisk och operativ information. Tilläggas kan att räddningsverksamheten är organiserad i ett förbund för räddningstjänsterna i Göteborgsregionen, med förvaltningsmässigt centrum på Gårda brandstation i Göteborg. Räddningstjänsten är samlokaliserad med SOS Alarm. Båda enheternas larmoperatörer sitter i samma rum.

Polisens organisation innebär på samma sätt olika grader av beredskap för olika typer och grader av händelser. I polishuset finns även en kommunal krisjour som fungerar som första krisjourninstans.

Inom Västra Götalands sjukvård finns en beredskapsenhet som ska träda i kraft efter särskilda regler.

På kommunal nivå finns en s.k. katastrofsamordningsgrupp som inkallas vid stora olycks- och krishändelser. Den består bl.a. av stadsdirektören, en biträdande stadsdirektör, informationsdirektören, representanter för energi-, vatten-, avlopps- och tekniska verk, en stadsdelschef samt företrädare för andra myndigheter. Politiskt styrorgan är en katastrofdelegation vid kommunstyrelsen som kan inkallas i sin helhet eller i form av de ledande kommunalråden.

Katastrofsamordningsgruppen är en del av den kommunala katastrofplanen i Göteborgs stad, där också informations- och kontaktverksamheten regleras. Här ingår en informationsstab som är gemensam för berörda myndigheter. Den består av informationsansvariga vid kommunledningen, sjukvården/Sahlgrenska universitetssjukhuset, polisen och räddningstjänsten samt några ytterligare listade förvaltningsinformatörer. Katastrofsamordningsgruppen och informationsstaben lokaliseras till

Gårda brandstation vid kris- och katastrofhändelser för att fungera tillsammans med räddningstjänstens staber.

Katastrofplaner av senare datum finns också på stadsdelsnivå, inklusive personallistor. Någon komplett bild har inte kunnat inhämtas inom utredningens ram, men uppskattningsvis hälften av stadsdelarna har antagit sådana planer, medan övriga stadsdelar har mer eller mindre funktionella planer av något äldre snitt i avvaktan på nya centrala direktiv om formerna.

Myndigheternas information till allmänheten vid händelser av brotts- och olyckskaraktär sker givetvis via medierna, i likhet med annan information. Medierna följer i regel dagligen polisiära ärenden genom att de och frilansande fotografer i stort sett kontinuerligt avlyssnar polisradion. Vid händelser som bedöms ha nyhetsvärde innebär det sedan bevakning och kontakt på olycksplatsen och/eller telefonkontakt med jourhavande tjänstemän, informatör eller andra befattningshavare vid polisen för att få upplysningar. Vid händelser av större dignitet ordnas vanligtvis presskonferenser från främst polisens sida (och t.ex. räddningstjänsten eller i samarbete med andra myndigheter). SOS Alarm i Göteborg har liksom på andra håll i landet inrättat en speciell tjänst gentemot medierna där de via Minicall-meddelanden larmar vid större händelser. Enbart abonnerrande medier är med i detta betaltjänstsystem.

Information till drabbade, anhöriga och andra berörda vid stora olyckor förväntas ske efter katastrofplanens intentioner, i första hand genom stadsdelarnas krisgrupper. På vissa håll fanns vid branden inövade rutiner, medan andra stadsdelar ännu inte testat de planer som beslutats eller var under beredning inom förvaltningarna. Givetvis får ofta anhöriga information via medierna och i andra former i initialskedet av en olycka av denna typ. Bud om dödsfall förmedlas efter särskilda regler av polisen i hemmen.

När det gäller formerna för myndigheternas information blir denna med nödvändighet – och lämpligen – muntlig. Tryckt information är sällan möjlig inledningsvis i katastrofsituationer då händelseutvecklingen ständigt förändrar förutsättningarna. Den kraftiga utveckling av den datoriserade informationstekniken under senare delen av 1990-talet har givit nya möjligheter att utnyttja denna tredje metod, både för information inom och mellan myndigheterna men också gentemot allmänheten via Internet. Vid branden i Göteborg visade sig denna typ av information framför allt ha stor betydelse för kontakt mellan katastrofsamordningsgruppen vid Gårda brandstation och stadsdelarnas krisgrupper och krisjourer.

Som nedan framgår sökte anhöriga i inledningsskedet främst information och kunskap vid olika samlingsplatser, i första hand sjukhusen dit skadade och omkomna förts, men även vid olycksplatsen och hos etniska gruppers föreningar och trossamfund. Hammarkullens kyrka kom

att spela en central roll. Senare kom de anhöriga i kontakt med de lokala krisjourerna. Räddningstjänsten hade ett begränsat antal kontakter från enskilda, medan SOS Alarm initialt fick ta emot en rad samtal från oroliga anhöriga. För polisens del resulterade identifieringsarbetet i intensiva kontakter med de omkomnas familjer. Detta är knappast en ordinär informationssituation för polisen då deras huvudsakliga kanal vid olyckor är medierna (förutom vid dödsfall).

Vid efterbearbetningen av olyckan under de följande veckorna ändrades myndigheternas kontaktförhållande. Polisen inbjöd till informationsmöten först för representanter för etniska grupper och sedan med anhöriga. Tillsammans med räddningstjänsten och sjukvården deltog man i en omfattande kontakt- och informationsverksamhet, främst i skolorna.

8.2 Informationsarbetet de första timmarna

8.2.1 *Larm och utlarmning*

Första larmet om olyckan kom klockan 23.42 från en mobiltelefon inifrån brandlokalen. 23.45 larmades den första brandstyrkan vid närmaste brandstation. Polisens ledningscentral larmades klockan 23.47 samtidigt med de första ambulanserna. Två minuter senare gavs s.k. stort larm på (huvudbrandstationen) Gädda. Ytterligare en minut senare informeras sjukhusen om att en större olycka inträffat med många skadade. En första sjukvårdsgrupp (ambulans med läkare och sjuksköterska) larmas kl. 23.52. När den åker från Östra sjukhuset möter man de första skadade som anlände både i ambulans, taxi och privatbilar. Larmförloppet har tidigare redovisats i kapitel 3.

Under den följande halvannan timmen från första larmet tog SOS Alarm emot 110 samtal som rörde branden, till en början larm, men sedan huvudsakligen samtal från anhöriga och andra berörda som bl.a. önskade få besked om var närstående ungdomar som förmodades ha varit med på diskoteket befann sig och vart man skulle bege sig i sökandet efter sina ungdomar.

Vakthavande poliskommissarie på länspolisen anländer till olycksplatsen kl. 00.10 för att ta över som insatschef från den första polispatrullen. Befäl från såväl polisen som räddningstjänsten kom under natten, utöver ledning av det operativa arbetet, i intensiv kontakt med ungdomar som varit med om branden men klarat sig ur lokalen. Denna kontakt beskrivs av intervjuade aktörer som delvis mycket aggressiv från ungdomarnas sida, vilka i ett antal fall inte kunde acceptera formerna för det räddningsarbete som genomfördes. Vissa ungdomar kritiserade vad de ansåg vara otillräcklig ambition från lednings- och räddningspersonalen. Polisen fick vid några tillfällen använda våld. Flera av dem deltog dock enligt polisen i räddningsarbetet på ett föredömligt sätt.

8.2.2 *Organisering*

Vid midnatt stod olyckans omfattning någorlunda klar. "En bild började skapas av att en enorm olycka hade hänt med många skadade och döda" (Räddningstjänsten 1998:6). Räddningstjänsten började formera en särskild stab för olyckan, i linje med sin katastrofplanering. Räddningschefen larmades klockan 00.15. I utredningens intervju med honom säger han att han förstod på den uppringande kollegans röst och sätt att uttrycka sig att det gällde en mycket allvarlig händelse. Han bor i närheten och var på plats efter 5-10 minuter. Då larmades stadsdirektören eftersom man konstaterade att det fanns grund för att starta katastrof-systemet. På resan in till stan ringde stadsdirektören upp kommunstyrelsens ordförande och bad honom hålla sig beredd.

En räddningsledare (som varit s.k. räddningschef i beredskap) anlände till brandplatsen kl. 00.16 (avlöste vakthavande brandingenjör som räddningsledare). Han rapporterade om kaos på skadeplatsen och brist på poliser och sjukvårds- och transportresurser.

Högsta beredskap, röd beredskap, infördes vid räddningstjänsten klockan 00.30. Det rädde nu ingen tvekan om att denna beredskapsnivå nu skulle införas, men olyckans omfattning var ännu inte känd – flera inblandade aktörer säger att de då inte hade vidden klar för sig. En rapport från olycksplatsen angav vid denna tidpunkt att antalet omkomna var 5-6 personer och att de skadade uppgick till 50 personer. Räddningschefen uppger att han insåg storleken på olyckan när en ny rapport meddelade att det låg 15 döda ungdomar utanför byggnaden. Det stod snart klart att det uteslutande gällde ungdomar. Däremot var den etniska bilden ännu tämligen oklar i staberna vid Gårda. För det operativa räddningsarbetet anses det av ansvariga aktörer dock inte ha haft någon betydelse.

Räddningschefen tog kl. 00.45 ett s.k. inriktningsbeslut om insatsen som – förutom att återställa den operativa räddningsberedskapen i regionen för kunna hantera andra eventuella bränder – innebar dels en prioritering på information och mediekontakter, dels förberedelser för krishantering och debriefing av återvändande brand- och ambulanspersonal.

Katastrofsamordningsgruppen började kallas till tjänstgöring (enligt räddningstjänstens rutiner i sådana här beredskapslägen) en dryg timme efter första brandlarmet, med början ungefär kl. 00.45-00.50. Informationsstaben började inkallas samtidigt.

Stadsdirektören anlände därefter till Gårda. Efter att ha blivit insatt i olycksläget så långt det var känt ringde han kommunstyrelsens ordförande med uppmaning att bege sig dit. Kommunens informationsdirektör kom ungefär samtidigt och hade under inresan larmat Sveriges Radios chef i Göteborg samt SVT2/Västnytt. SVT2 var dock redan underrättad på annat sätt. Något senare anlände de första ledamöterna i katastrofsam-

ordningen, förutom de redan nämnda bl.a. två tekniska chefer. De dittills anlända i gruppen insåg vid denna tidpunkt att branden inte stämde med det scenario som katastrofplanen främst berör, dvs. en krishändelse av infrastrukturell karaktär, varför man beslutade sig för att inte fortsätta inkallandet av aktörer från tekniska verk. Man kallade i stället bl.a. några biträdande stadsdirektörer, fyra funktionärer med stadsdelskompetens och chefen för kommunens krisjourns verksamhet. Cirka 10 personer inkallades. Under natten – och den följande helgen – hölls sedan ett rullande tjänstgöringsschema där gruppen ständigt bestod av sju till åtta personer.

PKL-gruppen (psykosocial katastrofledning) på Östra sjukhuset kallades strax före klockan 01.00. Senare inkallades motsvarande grupper vid de två övriga sjukhusen. PKL-grupperna mobiliserade i sin tur den personal som fanns listad i PKL-team för tjänstgöring vid katastrofer.

Den informatör på sjukhussidan som hade pressjour denna natt blev uppringd av ett par sjukhusväxlar klockan 01.15. Hon kontaktade sjukvårdens informationsdirektör som såg till att alla tre sjukhusen bemannades med informatörer. Chefen för sjukvårdens beredskapsenhet larmades vid 01.30-tiden. Hon begav sig först till Sahlgrenska och sedan till Gårda brandstation.

Utöver polisens organisering av olycksplatsinsatser, ordningshållande vid sjukhusen och dödsfallsidentifiering inkallades ett tiotal informatörer till polishuset (polismän med särskild utbildning för informativa uppgifter i samband med större händelser). Deras roll var i första hand att besvara telefonsamtal. Särskilda telefonlinjer inrättades i detta syfte. Intervjuade polisaktörer menar att deras organisering överhuvud taget fungerade mycket bra, "den var klockren" för att referera en av aktörerna.

Kommunstyrelsens ordförande anlände till Gårda omkring kl 01.20 och orienterades om läget.

Runt klockan 01.30 inleddes organiseringen av det lokala katastrofarbetet. Stadsdirektören ringde de 21 stadsdelscheferna med hjälp av ett par medlemmar i katastrofsamordningsgruppen. Ordern var att man ska hålla sig vaken och vara beredd på nya order samt att larma sina social- och krisenheter med samma uppmaning. Den första lokala katastrofledningen var samlad en halvtimme senare.

Strax efter klockan 02.00 rapporterades från olycksplatsen att branden var släckt. Sammanlagt 213 skadade ungdomar hade förts till de tre sjukhusen. Några med svåra brännskador transporterades vidare för vård på sjukhus i Linköping, Malmö och Uppsala samt till Bergen i Norge. Enligt sjukvården följde den medicinska behandlingen existerande planer och kunde genomföras utan problem eller fördröjningar. De döda som samlats i en lokal intill brandlokalen transporterades till bårhuset på Sahlgrenska sjukhuset.

8.2.3 *Inledande kontakter med medier och anhöriga*

Räddningsledaren på brandplatsen lämnade en del förhandsinformation till de journalister som redan fanns på plats. Sedan han fått någorlunda insikt om olyckans omfattning och komplexitet bestämde han sig dock för att hänvisa medierna till kommande informationsgivning på Gårda.

De första journalisterna hade anlänt vid tolvslaget (en fotograf från Aftonbladet samt en reporter och fotograf från Göteborgs-Tidnigen). Kvart över tolv fanns tre medier på plats med reportrar, förutom AB och GT även Göteborgs-Posten). Strax därefter infann sig en frilansfilmare med kontakter till Västnytt. Journalisternas första kontakt med berörda myndigheter riktade sig naturligen mot de två befälspersonerna dvs. polisens insatschef och något senare räddningstjänstens räddningsledare.

Det tumultartade händelseförloppet – och de intensiva och skrämmande upplevelsorna som delvis tog över yrkesrollen – bidrog sannolikt också till att journalisterna inte hade så stort behov av traditionell myndighetsinformation i detta läge. De såg ju ett stort antal döda och skadade.

Till brandplatsen kom snabbt många anhöriga som sökte efter sina ungdomar och försökte hjälpa dem som skadats. Anhöriga började även samlas vid sjukhusen redan strax efter midnatt. Då de i många fall saknade information om vart de skadade förts åkte många av dem runt till de olika sjukhusen (Sahlgrenska, Östra sjukhuset, Mölndals sjukhus och även Kungälv's sjukhus). En bidragande orsak till denna snabba ansamling av anhöriga – jämfört med stora olyckor tidigare – var den utbredda användningen av mobiltelefoner. De hade fått larm från ungdomar genom deras mobiltelefoner från brandplatsen.

I detta läge var sjukhusen okunniga om brandens omfattning och konsekvenser, vilken gjorde dem oförberedda på det uppkomna trycket, inte bara från inkomna skadade utan också från anhöriga och andra berörda. Sjukhusen kunde inte i tid formera en lämplig mottagning och informationsgivning. De funktionärer, inklusive en informatör, som sedan skulle få huvudansvar för att hantera situationen fanns på plats vid 02.00-tiden.

När funktionärerna inträtt i sina roller var trycket mot och inom ett antal entréer så stort att man hade stora svårigheter att organisera verksamheten rationellt. Kraven från anhöriga att få redan på om deras barn fanns på det specifika sjukhuset och i vilket skick var så påträngande att man fick improvisera. Dessutom var kommunikationen från brandplatsen otillräcklig för sjukvårdsarbetet, då man saknade en riktig ledningsläkarfunktion där.

Redan på brandplatsen och tidigt på sjukhusen, särskilt Sahlgrenska sjukhuset, försökte enskilda stödja och trösta drabbade ungdomar och anhöriga. Representanter för Röda korset och föreningen Praxis La Familia gav sådant stöd till drabbade och råd till sjukvårdspersonal om bl.a. de

drabbades bakgrund och religion. Tidigt sökte sig också tolkar och andra resurspersoner spontant till sjukhusen.

Förutom till SOS Alarm ringde en del anhöriga och berörda även till räddningstjänsten. I detta läge gällde det främst för de svarande funktionärerna att ge besked om aktuella telefonnummer till sjukhusen. Räddningstjänstens egen stab gav vidare upplysningar av operativ och teknisk natur till främst medier.

8.2.4 Informationsarbetet formeras

Katastrofsamordningsgruppens ledamöter fanns till största delen på plats på Gårda brandstation omkring 01.30. Informationsstaben kallades nu in i sin helhet. Från ungefär klockan 02.00 fanns fem funktionärer i denna stab på plats. Det var första gången gruppen "aktiverats skarpt" för att citera en av aktörerna, vilket bl.a. innebar att dess utrustning inte var testad och att man hade svårt att få fram rätt programvaror i datorerna.

Därmed var alla de tre planerade katastrofstaberna installerade inklusive räddningstjänstens egen. Enda skillnaden jämfört med planerna var att polisens informationschef pendlade mellan Gårda och polishuset och lät en kollega ingå i staben i stället.

Informationsstaben inriktade inledningsvis sitt arbete mot två typer av insatser. För det första gällde det att organisera pressinformationen. Strategin var att ha gemensamma presskonferenser för alla inblandade parter i stället för att varje myndighet utlyste sådana var för sig. För det andra gällde det att upprätta kontaktvägar för anhöriga till i första hand sjukvårdsinstitutionerna, dvs. att söka sprida telefonnummer, främst via medierna. Dessutom började man utforma ett pressmeddelande med faktauppgifter.

Sjukvårdens pressjour anlände till Östra sjukhuset klockan 01.50. Då fanns det redan några journalister på plats. Efter samråd med läkare beslutades utlysa en första presskonferens till klockan 02.30, vilket meddelades TT (Tidningarnas Telegrambyrå) som kablade ut meddelandet till medierna.

Informationen till medierna spreds i första hand vid de presskonferenser som senare under natten fortlöpande ordnades på Gårda. Spridningen av telefonnummer via medierna fungerade enligt intervjuade myndighetsaktörer tillfredsställande. Medierna förmedlade denna typ av faktainformation på ett ur myndigheternas perspektiv fullgott sätt. I två TV-kanaler rullade aktuella telefonnummer relativt tidigt.

Nummerupplysningen innebar ett omfattande arbete för funktionärerna i informationsstaben. Ytterligare funktionärer fick kallas in och som mest bestod informationsstaben av sju till åtta personer. Ändock angavs ibland felaktiga och inaktuella nummer, bl.a. genom att den lokala etableringen av krisjourer innebar att man på en del håll flyttade verksamheten till större och mer ändamålsenliga lokaler. I vissa fall gick inte ändring-

arna av telefonnummer fram i önskvärd utsträckning. Staben besvarade också samtal från enskilda i den mån räddningstjänstens växel inte hann eller kunde hantera samtalen. Senare på fredagsmorgonen tillkom uppgiften att producera information på kommunens hemsida samt att ge lägesinformation internt inom de kommunala förvaltningarna och då främst för stadsdelarna.

8.2.5 Larm på nationell nivå

Länsstyrelsen och dess jourhavande tjänsteman (vid enheten för civil beredskap) kontaktades klockan 02.05. Samtalet var dock inte avsett som larm utan gällde en förfrågan från katastrofsamordningen om hur den skulle få kontakt med regeringen, då kommunstyrelsens ordförande ansåg att det var läge att informera regeringen. Men formerna för en sådant larmning fanns inte angivna i katastrofplanen. Länsstyrelsen saknade också en given larmväg. Den jourhavande tjänstemannen informerade emellertid länsstyrelsens ledning om händelsen. Bedömningen från myndighetens sida förefaller ha varit att man inte behövde ingripa i de operativa eller samordnande arbetet under olyckans akutskede då de lokala resurserna i Göteborg ansågs tillräckliga. Länsstyrelsen svarade vidare för information senare under fredagen till berörda konsulat.

Vägen till regeringen gick i stället via Räddningsverket som larmades kl. 02.15 från SOS Alarm i Karlstad som i sin tur kontaktats av SOS Alarm i Göteborg. Jourhavande tjänsteman ringde verkets generaldirektör samt mobiliserade dess informationsenhet. Generaldirektören larmade sedan statsrådsberedningen.

Statsrådsberedningen underrättades därmed ungefär kl. 02.30, genom kontakt till beredningens säkerhetsansvarige som därefter meddelade statssekreteraren. Försvarsdepartementet hade dock fått en första indikation om det inträffade genom sin underättelseverksamhet redan en timme tidigare. Flera samtal ägde rum med preciseringar av olika uppgifter. Runt klockan 03.00 var dock såväl statsminister som försvarsminister underrättade. Kommunledningen upplevde att det tog lång tid och att det var komplicerat att nå regeringen och statsministern och fann det märkligt att det saknades organiserade larmkanaler till landets ledning i sådana här katastrofsituationer.

8.3 Informationsarbetet under de första dygnet

8.3.1 Presskonferenser

En första presskonferens hölls på Östra sjukhuset och samlade enbart ett fåtal journalister. Informationen gällde främst antalet skadade, skadelaget för de dittransporterade ungdomarna och hur dessa omhändertagits.

Därefter beslutas i samråd med informationsstaben att alla presskonferenser i fortsättningen skulle förläggas till Gårda brandstation.

Ett första pressmeddelande sändes ut från informationsstaben med upplysningar om katastrofen och dess omfattning samt viktiga telefonnummer. Här annonserades också att krisjourer höll på att inrättas i stadsdelarna. Pressmeddelandet översattes till engelska. En lista på språkkunnigt folk upprättades för kommande tjänstgöringsbehov.

Den första myndighetsgemensamma presskonferensen utlystes till klockan 03.30. Det upplägg man bestämde sig för innebar att en representant från varje myndighet och institution skulle redovisa läget för sin sektor, följt av frågestund och därefter möjlighet för medier att intervjua de olika myndighetsaktörerna. Mötena leddes av räddningschefen. Att man tidigt bestämde sig för detta program var ett resultat av övningar och erfarenheter från några stora evenemang i Göteborg, bl.a. friidrotts-VM 1995. Konferensen hölls i räddningstjänstens taktiksal som kom att bli centrum för presskontakterna under hela helgen. Ännu deltog bara en mindre grupp journalister, uppskattningsvis 10 personer, varav en del kom direkt från Östra sjukhuset.

Presskonferensen fokuserade på själva branden, släcknings och räddningsarbetet och det samlade skadeläget så långt man hade kunskap om detta. Även orsaken till branden kom upp. Härvid yttrade räddningsledaren, som kom till mötet från brandplatsen, att en förklaring kunde vara att branden var anlagd.

Efter detta pressmöte beslöt man sig för att anordna täta presskonferenser för att möta ett växande behov av information. Ett annat skäl var behovet av att med så snabb information som möjligt försöka motverka de rykten som man upplevde började spridas om brandens orsaker.

Medierna ställde krav att få ta del av SOS Alarms bandupptagning av det första larmet. Detta ansågs dock inte möjligt av juridiska och utredningstekniska skäl, vilket skapade diskussion. Medierna ville också träffa räddningspersonal. Orsaken var en viss misstro som uppstått bland journalister efter uttalandena av ungdomar på brandplatsen att personalen inte gjort sitt bästa och stoppat ungdomar som ville rusa tillbaka in i byggnaden för att rädda kamrater. Kravet tillbakavisades med hänvisning till att brandmännen och ambulanspersonalen inte klarade denna konfrontation utan att först genomgå krishantering.

Under natten inkom ett stort antal samtal från utländska medier. En engelskspråkig funktionär krävdes hela tiden och även en fransk tolk behövdes. Utländska mediers önskemål om intervjuer med representanter för räddningstjänsten ordnades efter presskonferensen.

Presskonferenser anordnades sedan kl. 05.00, 06.30 och 09.00. Antalet journalister ökade för varje möte, men det var fortfarande huvudsakligen svenska medier representerade. Vid 9-mötet anlände de första ut-

ländska TV-teamen från Oslo och Köpenhamn. Räddningsarbetet blev av naturliga skäl ett mindre betonat tema, medan främst skadeläget fortsatte att intressera journalisterna, liksom brandens orsaker. Andra frågor gällde lokalen och vem som var fastighetsägare. Även identifieringsarbetet togs upp.

Strategin från informationsstaben var fortfarande att samla medierna till *en* plats, Gårda brandstation, och att avböja önskemål att skicka representanter till studiosändningar. Polisens insatschef deltog dock i ett antal studioprogram.

Under fredagen gavs presskonferenser kl 12.00 (med bl.a. statsministern och försvarsministern närvarande), 16.00 och 20.00. Dessa presskonferenser var mycket välbesökta, räddningstjänstens taktiksal var fullsatt och vid statsministerns besök fanns uppskattningsvis 120 journalister närvarande. En rad utländska journalister fanns nu på plats, bl.a. TV-team från England och Tyskland. Tolkar inkallades för att ge service åt tysk-, fransk-, italiensk- och spansktalande journalister. Vid den sista presskonferensen för dagen fanns stort behov av stöd till europeiska TV-team samt CNN.

De båda ministrarna hade anlänt på morgonen och hämtats på flygplatsen av bl.a. kommunledningen och representanter för länsstyrelsen. Under dagen besökte de olycksplatsen och Hammarkullens kyrka, där deras besök vållade närmast tumultartade scener med motsättningar mellan en stor presskår och alla sörjande människor som fanns i kyrkan. Det resulterade i att kyrko- och stadsdelsledningarna beslutade att utestänga press från själva kyrkorummet.

Ett par pressmeddelanden sändes ut under fredagen, vilka också översätts till engelska. De innehöll främst fakta om bl a antalet döda och skadade, telefonnummer och tider för pressinformation, men också några korta satser om läget i allmänhet.

Presskonferenserna på Gårda brandstation glesades ut på lördagen till två, kl 12.00 och 17.00. Under söndagen genomfördes ett informationstillfälle kl 17.00. Vid lördagens arrangemang deltog det största pressuppbådet med ett 50-tal utländska medier plus de svenska, varav 14 TV-team. Då det utländska medietrycket blivit mycket stort inrättades simultantolkning i språkgrupper. En av presskonferenserna kombinerades med en resa till olycksplatsen.

Ett stort antal samtal inkom fortfarande från utländska medier i stort sett från hela världen. Önskemål om intervjuer med räddningsledare och andra vittnen från olycksplatsen kunde i stor utsträckning tillmötesgå. Engelsk- och fransktalande informatörer var kontinuerligt placerade i telefontjänst under fredag och lördag.

Under lördagen skrevs ytterligare två pressmeddelanden. Den ena gav vissa sjukvårdsfakta och det andra stadsdelsfakta samt information

om skadeläget. Här anges att det var 19 nationaliteter bland de skadade ungdomarna.

Genomförandet av pressinformationen under de tre helgdygnen bedöms av myndigheternas ansvariga ha fungerat mycket väl. Intervjuer med journalister styrker denna uppfattning.

Vissa relationsproblem fanns dock. Mediernas begäran att få intervjua räddningspersonal tillgodosågs fortfarande inte. Vidare visar vissa myndighetsaktörer i de intervjuer utredningen gjort missnöje med en del medier, främst två svenska TV-kanaler, för att ha sänt ut och inte minst fortsatt att återge uttalandena från brandplatsen av ungdomar som anklagade räddningspersonal för att inte göra sitt yttersta.

Även räddningsverket var kontaktyta för medierna. Under fredagen var upp till åtta tjänstemän sysselsatta med telefonupplysning i första hand gentemot medierna och främst kring brand- och räddningstekniska frågor.

Satsningen på extern information genom främst medierna hade dock enligt flera intervjuade aktörer från både kommunen och polisen nackdelen att den interna informationen inom myndigheterna kom i andra hand.

8.3.2 Stort informationstryck på sjukhusen

Sjukvården och speciellt Sahlgrenska sjukhuset var den del av den offentliga sektor som kom att stå inför de mest intensiva och omfattande kontakterna med allmänheten och enskilda individer under händelsens akutskede – och även fortsättningsvis de tre första dygna. Stora skaror av anhöriga och andra berörda samlades på sjukhuset för att söka besked om sina ungdomar och annan typ av information. Minst 5.000 personer beräknas ha befunnit sig på sjukhusets område under de tre första dygna.

Människor samlades främst vid och inom entrélokalerna, akutintaget och bårhuset – dit de omkomna transporterades efter skadetransporterna. Ibland fanns upp till 1.500 personer samtidigt i lokalerna. De församlade bestod dels av direkt drabbade familjer och släktmedlemmar samt kamrater till de döda och skadade ungdomarna, men även personer som bedöms ha svagare samband med branden eller inget samband alls – Sahlgrenska blev en allmän samlingsplats i Göteborg dessa dygn. Då det visade sig i det närmaste omöjligt att sortera de församlade i grad av anhörig- eller kamratskap och då trycket på ingångarna blev mycket stort kom även en del personer att röra sig inom sjukhuset utan särskilda skäl. Den stora anstormningen av anhöriga som krävde besked, ville besöka skadade och identifiera och se de döda skapade delvis tumultartade scener.

I olika lokaler i anslutning till entrén grupperades de PKL-team (psykosociala grupper under den s.k. psykosociala ledningsgruppen) som in kallats. De personalresurser som fanns i beredskapsplaneringen räckte inte till utan man fick mobilisera ytterligare personer med lämplig kompetens (psykologer, kuratorer och socialarbetare m.fl.) både inom sjukvården och från kommunala organ.

Behovet av psykosocialt stöd till ungdomar, anhöriga och andra närstående var mycket stort. Ungdomarna var ofta upprörda och aggressiva. Många hänvisades eller kördes till stöd- och kriscentraler i aktuella stadsdelar. Några bedömdes dock vara i sådana chocktillstånd att de behövde vård.

Representanter för olika organisationer, inte minst etniska grupper, inställde sig spontant eller ombads komma för att medverka i det psykosociala omhändertagandet. Även ett antal präster och motsvarande företrädare för olika trossamfund kom också att tjänstgöra vid främst Sahlgrenska. Till detta kom en bred insats från idrottsföreningen Lundby IF.

Den aula som finns invid entréutrymmena användes för allmän information till anhöriga. Information gavs varannan timme under natten.

Informationsarbetet försvärades genom att faciliteter och utrustning för ändamålet, t.ex. telefonjack, datorer, faxar och kopieringsmaskiner saknades i de lokaler där detta arbete pågick. Funktionärerna tvingades förflytta sig mellan händelsernas centrum och sina ordinarie arbetslokaler för att utföra sådant arbete. Telefonförbindelser monterades dock senare in.

Bristen på lämplig teleutrustning innebar att mobiltelefonen blev den huvudsakliga kontaktformen, mellan enheter, till katastrofsamordningen och informationsstaben på Gårda, till kontaktpunkterna i stadsdelarna och även gentemot medierna. Under larmfasen av händelsen, när exempelvis funktionärerna i de olika staberna åkte in till sjukhusen och Gårda brandstation, utnyttjades i hög grad också mobiltelefoner för att informera om läget, larma ytterligare personal och hålla kontakt med medier.

8.3.2 Stadsdelarnas och frivilligorganisationernas krishantering

Katastrofsamordningsgruppen beslöt runt klockan 02.00 att samtliga stadsdelar skulle inta högsta beredskap. Stadsdelscheferna ringdes ånyo upp med direktiv att mobilisera sin krisverksamhet. Denna rundringning tog cirka en timme.

Enligt katastrofplanen ska stadsdelarnas krisgrupper (dvs. den lokala krisledningen) kallas på initiativ av den kommunala jourbyrån i polishuset. I det här fallet blev stadsdelscheferna således istället uppringda direkt av stadsdirektören och ledamöter i katastrofsamordningen, vilket orsakade viss förvirring i något fall.

Stadsdelscheferna sammankallade sina krissamordnare eller krisgrupper som i de undersökta stadsdelarna var på plats mellan klockan 03.00 och 04.00. Enligt givna order motringde krisgrupperna Gårda för att bekräfta att de var igång. Redan när de etablerades började det dyka upp anhöriga som sökte sina ungdomar.

Krisjourer etablerades mellan kl. 04.00 och 05.00 i de mest berörda stadsdelarna, sannolikt även senare i andra stadsdelar. Normalt inrättades de i anslutning till socialkontor och liknande. Även andra lokaler kom till användning som fritidsgårdar, kulturhus, kyrkor m.m. Verksamheten drevs främst av personal från enheter för individ- och familjeomsorg, fritidsgårdar, skolan och BUP (Barn- och ungdomspsykiatri). Medlemmar i frivilliga och ideella organisationer samt etniska krisgrupper medverkade i detta arbete (vilket beskrivs strax nedan). I Lärjedalen flyttade krisgruppen tidigt från förplanerade lokaler till Hammarkullens kyrka vilket föreföll som ett naturligt centrum för områdets krisarbete. Detta medförde vissa kommunikationsproblem till dess att man lyckades få en fax installerad i kyrkan.

Hammarkullens kyrka öppnade på eget initiativ kl. 02.30 och blev mycket intensivt indragen i krisarbetet, då kyrkan blev en samlingsplats för många människor som sökte gemenskap. Kyrkan fylldes snabbt av sörjande ungdomar varav en del sedan kom att övernatta i lokalerna flera dygn. Minst 500 personer uppskattas ha befunnit sig i lokalerna. Kyrkan blev även en viktig informationspunkt där det fortlöpande gavs information vid ett antal tillfällen under helgen. Ett flertal andra kyrkor medverkade också i informations- och krisbearbetningsarbetet lokalt. Flera av dem ingår som en förutsatt resurs i stadsdelarnas katastrofplaner.

Även ett antal etniska grupper startade eget krisarbete. En muslimsk krisgrupp startade sin verksamhet i Hammarkullens kyrka men flyttade över till Hammarkulleskolan. Krisgruppen besökte drabbade familjer och sammanträffade med ungdomar där man bl.a. försökte dämpa deras upprörda känslor och övertyga dem om att rykten som spridits i medier om att branden var anlagd inte hade någon grund. Imamer bidrog vid sjukhusen med att medla mellan drabbade och sjukhuspersonal och medverkade vid identifieringar och religiösa ceremonier såsom tvagning. Inom krisgruppen samarbetade olika muslimska församlingar och föreningar, bl.a. turkiska och bosniska och albanska föreningar samt sunnicentret och kvinnoföreningar. Gruppen arrangerade senare genom fem imamer begravningen i Billdal.

I samarbete mellan skilda iranska föreningar och enskilda bildades också en iransk krisgrupp. Den stödde drabbade familjer inte enbart med iransk bakgrund, arrangerade senare begravningen på Kvibergs kyrkogård och stod bakom en minnesstund i Scandinavium.

Även en somalisk krisgrupp bildades och fick en lokal i Hammarkullen. Den arbetade med stöd till anhöriga, hjälp med identifiering och

sökande efter skadade. Man såg det också som en uppgift att försöka förklara för föräldrarna hur svenska myndigheter och sjukvård arbetar. Syrianska kyrkan hade vidare en krisgrupp.

Sammanlagt upprättades ett 70-tal kris- och stödcentraler i stadsdelarna. Vid stödcentralerna tog man emot anhöriga och ungdomar, såg till att de fick mat, dryck, vila och medmänskligt stöd.

Direktiven från katastrofsamordningen innebar en balansgång mellan att krisarbetet skulle etableras så brett att ingen drabbad saknade stöd och att samtidigt inte tränga sig på. Detta kan jämföras med uppgifter från flera anhöriga att de vare sig fått information eller någon hjälp (se kapitel 9). Det fanns fler skäl till kravet på bred lokal mobilisering än att ge snabbt stöd till drabbade familjer. Ett annat skäl var oron för att många ungdomar skulle samlas i centrum och skapa "tillskottshändelser" av mer våldsamt slag som resultat av de olika rykten som spreds kring branden om rasistdåd etc.

I en av de undersökta stadsdelarna ansåg man emellertid att det inte fanns behov för sådan verksamhet, då inga ungdomar från området deltog i festen. Huruvida fler stadsdelar som var mindre berörda följde samma linje har inte undersökts av utredningen. När det gäller graden av etablering av krisjourer hade katastrofsamordningen på Gårda brandstation en annan bild av läget. Man hade där uppfattningen att krisjoursverksamhet mobiliserades i samtliga stadsdelar under natten, medan minst en och möjligen flera stadsdelar förefaller ha tagit mer pragmatiska och lokalt anpassade beslut.

Krisgrupperna stod i kontakt med kommunens krissamordningsgrupp i Gårda via främst fax och e-post men även telefon. Dessa informationskanaler upplevs ha fungerat väl. Däremot hade man i någon av de undersökta stadsdelarna problem med att få ut information om sina krisjourer i medierna trots upprepade försök. Under morgonen och förmiddagen fortsatte man att kalla in personal och upprätta kanaler till bl.a. vårdcentraler, BUP, vuxenpsykiatri, kyrkan, ungdomshälsan m.m.

Arbetet under fredagen och helgen gick för de lokala stadsdelsledningarna i huvudsak ut på att övervaka krisjoursverksamheten, finnas till hands i kontakten med anhöriga, hålla samband med bl.a. vårdcentraler och sjukhus, och – efter hand som listor på omkomna kom – informera om dessa. Man fick under fredagen dessutom planera om och ställa in aktiviteter i stadsdelarna som kunde upplevas som stötande. Under helgen fortsatte man att hålla skolor, fritidsgårdar och övriga samlingsplatser öppna. Det huvudsakliga arbetet bestod fortfarande i att hjälpa anhöriga med information och myndighetskontakter, främst med sjukhusen, fram till söndagen då de slutgiltiga listorna på omkomna offentliggjordes.

Kontakten med medierna bestod under denna första fas mest av samtal från journalister som sökte information. Kontaktproblemen med medierna i Hammarkullens kyrka har beskrivits ovan. Man såg heller

inte medierna som någon viktigt informationskälla för egen del, då informationen från Gårda till stadsdelsförvaltningarna upplevdes fungera väl, förutom under de tidigaste timmarna på fredagsnatten då kommunikationssystemen inte kommit igång.

Under söndagen planerades för skolstarten på måndagen och de extraresurser i form av personal som skulle behövas på de olika skolorna.

Sammanfattningsvis uppstod tre stora samlingsplatser för drabbade, anhöriga och andra berörda – själva olycksplatsen, Hammarkullens kyrka och Sahlgrenska sjukhuset. Många människor hade behov av att sörja och söka hantera sin kris i mer kollektiva former. Det innebar också att krisjourerna hade stor variation i antalet besök, i vissa stadsdelar var besöken mycket få. Bedömningen från kommunala aktörer är att stadsdelarnas krisarbete fungerat mycket bra och att en decentraliserat kommunal organisation haft stora fördelar vid denna typ av händelse, inte minst med tanke på hur snabbt krisarbetet kom igång lokalt.

I detta sammanhang bör påpekas de skillnader som fanns i de anhörigas användning av och syn på informations-, kontakt- och stödkanaler jämfört med myndighetsfären. Myndigheterna har planerat enligt en svensk organiseringskultur som innebär att man inrättar stödfunktioner på offentliga platser till vilka människor förväntas söka sig. Många invandrare valde dock i stället att söka sig till sina föreningar, kyrkor och deras företrädare och de krisgrupper som redan fanns där eller som etablerades vid olyckan.

Försvaret bidrog genom Marinkommando Väst till att hjälpa krisgrupper genom att sända förnödenheter av olika slag, såsom ett stort antal filtar och madrasser samt 9300 portioner dryck och bröd och 1600 portioner mat, under drygt en vecka från fredag kväll. Dessa förnödenheter levererades till olycksplatsen, Blå stället och Hammarkullens kyrka och skola. För utspisning stod hemvärnet. Leveranser pågick fram till den nionde november. Försvaret svarade också för flygtransporter av brännskadade ungdomar samt för krishantering och debriefing av sjukvårdens personal.

8.3.4 Identifiering och underrättelse

Identifieringsarbetet startades av polisen på brandplatsen. Uppgifter om omkomna och saknade ungdomar togs också emot av sjukvårdspersonal under natten. Anhöriga uppger att de lämnade uppgifter om sina barn vid flera tillfällen såväl hos polisen som på sjukhusen.

I och med att de döda samlats i bårhuset vid Sahlgrenska flyttade polisen så småningom över sitt arbetet med identifiering dit efter att initialt ha utfört det i polishuset där det brukar ske. Tre rum inrättades för identifiering och anhörigas avsked. De omkomnas föremål samlades i en särskild lokal där de anhöriga kunde bese dem. Sjukhuset erbjöd stöd

från kuratorer och socialarbetare i anslutning till visningarna av de omkomna.

Många anhöriga samlades här för att övervara detta arbete och det uppstod köer till identifieringsrummen. Arbetet försvårades enligt polisen bland annat av att flera av de omkomna saknade legitimationshandlingar och exempelvis hade annan klädsel och hårfärg än föräldrarna uppgav. När identifieringen var klar besöktes de anhöriga i allmänhet av en representant för polisen, oftast tillsammans med en präst.

Polisens system för identifiering mötte krav på andra former och snabbare förfarande, ibland i förhållandevis tydliga motsättningar. Olika synsätt mellan parterna skapade bland annat problem vad gällde listorna över de omkomna som i enlighet med svenska sekretessregler enbart var till för sjukhusets funktionärer men som i den oordnade situationen kom i andra händer. Desperation, förtvivlan och ilska präglade många anhöriga vilket bl.a. ställde större krav än normalt på kurativa och psykosociala insatser. Alla anhöriga nåddes enligt egna uppgifter inte heller av erbjudandena om sådant stöd.

Ett antal anhöriga hänvisades mellan olika sjukhus och de telefonnummer de uppmanades ringa uppges i vissa fall inte ha fungerat. Anhöriga som inte omedelbart underrättats ombads vänta i hemmen för besked. Under lördagen fanns uppgifter i text-TV som föranledde anhöriga till ännu icke identifierade att samlas i polishuset. Efter lång väntan där hänvisades de vidare till Sahlgrenska sjukhuset.

Under fredagen identifierades 18 omkomna, under lördagen 39 och under söndagen ytterligare tre. De sent identifierade var svårt brända och identifikationen skedde bl a genom analys av tandstatus. Den sist funna flickan upptäcktes på brandplatsen på tisdagen. Två skadade avled på sjukhus, en på söndagen och en på måndagen.

På söndagen offentliggjordes listan på de omkomna (kl. 20.13). Formen är ett pressmeddelande som läggs ut på kommunens hemsida. Åtgärden avviker från sedvanliga regler och rutiner då det är polisen som svarar för denna typ av offentliggörande. Vissa uppgifter gör gällande att det inom polisen fanns andra uppfattningar om när och hur publicering skulle ske. Det framgår av gjorda intervjuer att kommunen hade mer bråttom med att sprida listan till offentligheten än polisen. Från kommunalt håll menade man att listan måste finnas tillgänglig när skolorna började på måndagen så att de där visste i vilka klasser det fanns omkomna ungdomar.

8.3.5 Extra inkallad kommunstyrelse

På fredagsmorgonen beslutades inom katastrofdelegationen att inkalla kommunstyrelsen. Problem uppstod härvidlag att på telefon få tag i en del ledamöter, då flera av dem hade hemligt telefonnummer. Kontakterna med Telia var inte särskilt fruktsamma på denna punkt, operatöre-

rna där var till en början inte benägna att lämna ut numren trots påpekanden om katastrofsituationen, men så småningom utlämnades de dock. Alternativet att Telia själv kopplade fram samtalen förefaller inte ha övervägts.

Kommunstyrelsen sammanträdde kl. 07.00 och fick information om läget samt gav kommunledningen mandat att fatta behövliga beslut i samband med branden. Mötet skedde i vanlig ordning i Börshuset.

Inför sammanträdet började en mobil fas av katastrofsamordningsgruppens arbete. Kommunledningen plus informationsdirektören åkte i taxi från Gårda till Börsen, för att senare besöka bl.a. olycksplatsen och Hammarkullens kyrka. De intervjuade aktörerna menar dock inte att detta försämrade aktions- och beslutskraften på något avgörande sätt. Under resan till kommunstyrelsen författades grunden till ett offentligt uttalanden med bl.a. kondoleanser som styrelsen antog. En rad kontakter skedde per mobiltelefon under resorna.

Styrelsemötet resulterade i ett antal administrativa åtgärder på fredag förmiddag, t.ex. riktlinjer om flaggning och om inställande av arrangemang. ADB-funktionärer kallas in för att lägga upp adresssystem för intern datorkommunikation. Problem förelåg dock att datera upp inaktuella telefonlistor för den interna och externa kommunikationen och flera informationsfunktionärer på Gårda ägnade sig uteslutande åt att korrigera nummerangivelser gentemot medierna. Alla stadsdelschefer kallades till Gårda på eftermiddagen där bl.a. anhörigträffar diskuterades.

8.4 Informationsarbetet efter branden

En stor katastrof som branden på Hisingen innebar att sorgen inte bara tog sig uttryck inom drabbade familjer och bland direkt närstående. De tre samlingsplatserna förblev viktiga sorgpunkter. Många sörjande samlades utanför brandlokalen veckorna efter branden och platsen smyckades under lång tid med blommor, bilder och minnen av de omkomna. Flera organisationer fortsatte att fullgöra stödinsatser på platsen. Särskilda minnesstunder anordnades bl.a. i Domkyrkan, i en sporthall i Västra Frölunda samt av enskilda i Scandinavium. Fackeltåg arrangerades bland skolelever. I sorgearbetet deltog det offentliga Sverige. Statsministern förklarade branden som en nationell katastrof.

Den vecka som följde efter allhelgonahelgen 1998 innebar en rad efterhållningsfrågor för berörda myndigheter. Den medicinska vården av skadade fortsatte på sjukhusen. Polisens identifieringsarbete avslutades i och med att den sista saknade flickan hittats. Polisen insatser koncentrerades därefter till två områden (förutom för- och teknisk undersökning), dels ordningsinsatser i samband med begravningarna, dels möten med anhöriga och representanter för de etniska grupperna.

Räddningstjänsten fortsatte sin krishantering, men startade också ett informationsarbete i skolorna. Myndighetsinsatserna utvecklas i det följande.

8.4.1 Kommunal efteradministration

För kommunens centrala enheter medförde veckan en rad administrativa åtgärder, t.ex. att verkställa operativa beslut som kommunledningen tagit om bl.a. resekostnader, extra bidrag på 20.000 kr till varje familj som drabbats av dödsfall och busstransporter till begravningarna. Stadskansliet och invandrarförvaltningen – de centrala förvaltningar som var mest inblandade i detta arbete – hade en rad kontakter med anhöriga och berörda. Det rörde sig både om kontakter från och till enskilda personer och kontakter med olika etniska grupperingar, kontakter av mycket skiftande slag. För invandrarförvaltningen gällde det också kontakter under de efterföljande dagarna med ett antal organisationer, däribland Makedoniska föreningen. På politisk nivå var branden fortfarande den viktigaste frågan. Kommunstyrelsens ordförande uppger att frågan tog upp nästan hela hans tid under tre veckor efter branden.

I veckan efter branden träffar centrala kommunaktörer dels representanter för invandrarföreningar, dels en grupp ungdomar från olika skolor i syfte att bli mer bekanta med hur dessa upplevde situationen. Intervjuade aktörer noterar skillnader mellan mötena i synen på etniska skillnader och motsättningar. Ungdomarna betonade samhörighet mellan folkgrupperna utan etnisk uppdelning medan representanterna för föreningarna mer framhöll den etniska segregationen i Göteborg och de negativa effekterna av dem.

8.4.2 Ny lokal krisorganisering och stöd i skolorna

På måndagen utsågs en grupp bestående av en representant vardera från de mest berörda stadsdelsförvaltningarna som skulle utarbeta riktlinjer för fortsatt stödarbete för de överlevande. Det förslag som senare presenterades gick ut på att fem stödcentra skulle upprättas. På stadsdelsnivå återupprättades de ordinarie kommunikationsvägarna mellan förvaltningarna och medborgarna så att t.ex. socialtjänstens vanliga funktioner började fungera, en övergång som inte var helt problemfri.

Måndagen inleddes med minnesstunder i alla skolor. Nästan samtliga omkomna och skadade var skolelever. Göteborgs kommuns centrala ledning och många lokala skollädares bedömde att det fanns ett stort behov dels av information i skolorna, dels av att stödja elever och låta deras känslor komma till uttryck. Eleverna samlades skol- eller klassvis, informerades om det inträffade och erbjöds stödsamtal och andra möjligheter att bearbeta både kollektiv och individuell sorg. Särskilda minnesstunder hölls i en rad skolor. Angeredsgymnasiet som var den

enskilt mest drabbade skolan och även andra skolor ställde stora elevvårdande resurser till förfogande i form av bl.a. psykologer och extra lärare. Skolornas schemaläggning var under en längre tid anpassade efter de stödbehov som fanns på respektive skola.

Räddningstjänsten startade på måndagen ett brett informationsarbete i skolorna av den s.k. Häfa-grupp (Händelsebaserat förebyggande arbete) som sedan ett par år tillbaka finns inom myndigheten som en ordinarie funktion. Den består av åtta personer som åker ut i skolklasser efter upprepade brandtillbud för att informera om brandrisker, brandförlopp och andra brandfrågor. Fram till jullovet 1998 hade Häfa-gruppen besökt 150 klasser med ca 6000 elever och under vintern/våren 1999 ytterligare cirka 50 klasser vintern/ våren 1999. Periodvis genomfördes dessa informationstillfällen tillsammans med polisen. Polisen, i första hand närpolis, genomförde också i egen regi ett antal sammankomster i skolor och föreningar för efterhandsinformation under hösten.

Stadsdelarnas krisgrupper hade bemanning dygnet runt i början av veckan, men övergick sedan till ett system med bakjour i hemmen på icke kontorstid. Krisjourerna trappade ned sitt öppethållande från att ha ständig bemanning till att endast ha öppet dagtid efterhand som behovet minskade, med början den 9 november.

8.4.3 Pressinformation

På måndagen, då katastrofsamordningsgruppen avslutat sitt arbete på Gårda brandstation, övergick informationsansvaret till respektive myndighet. Kommunen tog över ansvaret att hålla gemensamma presskonferenser. Dessa hölls den följande veckan vanligtvis en gång per dag, vilket ansvariga aktörer bedömer som "lagom" (ingen motsäger heller detta av tillfrågade journalister). De flesta myndigheter utnyttjade denna form. Polisen uppger således att man planerade att enbart ge ut ett pressmeddelande, men det fungerade inte, utan man kom också att delta i ett antal av kommunens presskonferenser.

8.4.4 Debriefing av personal

Förutom hos räddningstjänsten genomfördes krishantering och debriefing även inom sjukvården och på kommunal nivå främst inom stadsdelsförvaltningarna. All personal som direkt eller indirekt deltagit i arbetet i samband med branden erbjöds sådant stöd. Den kommunala krishanteringen sköttes i huvudsak av egen personal. Ett stort gemensamt möte anordnades dock inledningsvis i Svenska Mässans kongresshall med en norsk krispsykolog som huvudtalare. För krishanteringen inom sjukvården svarade försvaret genom SWEDINT (Sweden International). SWEDINT rekryterade ett 40-tal personer (psykologer m.fl.) från övriga landet som

är specialutbildad för försvarets internationella hjälparbete. Denna debriefing påbörjades den tredje november.

8.4.5 Polisens information till anhöriga

Begravningarna medförde för polisens del, utöver ordinarie ordningsarbete, en rad förhandskontakter med anhöriga och representanter för olika etniska grupper. Perioden därefter tog sig polisens informationsinsatser gentemot dessa i huvudsak två former. I slutet på veckan påbörjades en serie möten med sammanlagt ett 25-tal företrädare för etniska organisationer. Här gavs information om bl.a. förundersökningsarbetet men även om hur räddningsarbetet gått till under olycksnatten. Under den vecka som följde inbjöds samtliga anhöriga till sammanlagt sju möten (med 15-20 personer per gång). De fick samma typ av information, men syftet var också att berätta om hur svenska myndigheter fungerar generellt och vilken ställning myndigheterna har i samhället. En orsak till anordnandet av dessa möten var den misstro som uppstått i vissa invandrarkretsar mot inte minst polisen.

8.4.6 Begravningar, nationella besök och uppdrag

Begravningarna av de omkomna blev i vissa fall stora manifestationer av sörjande, särskilt den muslimskt religiösa begravningen i Billdal och den av främst iranier anordnade mer profana begravningen på Kvibergs kyrkogård. De följdes av uppskattningsvis 5.000 respektive 10.000 sörjande.

Utöver statsministerns besök på lördagen anlände under veckan därefter ytterligare två statsråd till Göteborg, integrationsministern och skolministern, och senare justitieministern. De besökte främst olycksplatsen och sjukhus. I några fall besökte regeringens representanter också enskilda anhöriga och företrädare för etniska grupper.

På lördagen åtta dagar efter branden besökte kungaparet Göteborg. Enligt rutinerna ansvarade länsstyrelsen för programmet som bl a innebar besök vid olycksplatsen och på sjukhus. Ett relativt stort medieuppbåd följde evenemanget och bevakade inte minst besöket på olycksplatsen. Det var dock delvis andra medier än dagspress och TV-nyhetsmedier som nu intresserade sig för frågan.

Den nionde november, tio dagar efter branden, fick länsstyrelsen regeringens uppdrag att samordna informationsinsatserna gentemot anhöriga till avlidna och skadade och att skapa ett forum för diskussion mellan dessa och berörda myndigheter. En arbetsgrupp bildades med myndighetsrepresentanter, men uppdraget utformades i huvudsak som observation av det samlade informationsarbetet. Länsstyrelsen avfattade bl.a. ett brev till samtliga anhöriga om de kontaktmöjligheter som finns tillgängliga.

8.5 Den fortsatta hanteringen hösten 1998 och våren 1999

För information, men också behandling och rådgivning, öppnade kommunen i januari fem stödcentra. Varje stödcentrum är knutet till befintlig ungdomsmottagning. Under våren 1999 hade dock inte alla fem stödfunktionerna börjat fungera fullt ut. Dessa är dock tänkta att på lång sikt, under flera år, arbeta med att hjälpa de drabbade.

Ett samlat kommunalt beslut togs att samtliga anhörigfamiljer till omkomna skulle kontaktas av sina respektive stadsdelsförvaltningar. Formerna för dessa kontakter har varierat mellan stadsdelarna. Några anhöriga uppger att de inte nåtts av kontakter. Det kan till viss del bero på att uppgifter över anhöriga endast upptar en adress. Då föräldrarna är skilda har ibland endast en förälder kontaktats och fått information.

Ett antal föreningar som bedrev aktiviteter tiden efter branden har fått särskilt stöd från Göteborgs fritidsförvaltning.

Polisen och åklagaren samlade alla anhöriga den 4 februari 1999 för information om förundersökningsarbetet och för att meddela att misstanke om brott skulle delges fyra av de ungdomar som varit med om att arrangera festen.

Sista veckan i februari och första i mars inbjöds först anhöriga familjer och sedan berörda ungdomar att besöka brandlokalen. Länsstyrelsen var formell hyrestagare av lokalen. Räddningstjänstens Häfa-grupp medverkade också i dessa visningar. Under vintern/våren genomförde länsstyrelsen vidare ett antal seminarier i olika brandfrågor.

Häfa-gruppen hade också individuella kontakter (familjer) och biträdde ett antal stödenheter i stadsdelarna under vintern 1999.

Anhöriga till omkomna bildade under vintern en förening, Brandoffrens anhöriga (BOA), i vilken den övervägande delen av de omkomnas anhöriga blivit medlemmar. Medlemmarna ger varandra stöd och arbetar för att minnet av de bortgångna hedras. Bl.a. deltar de i ett samarbete med Göteborgs kommun för att skapa ett minnesmärke. Föreningens styrelse blir den normala kontakten med myndigheterna.

9 De närmast drabbades syn på myndigheternas information och bemötande.

Utredningen har som ett syfte att undersöka om informationen och bemötandet skett i sådana former och på ett språk som de drabbade förstått samt om någon form av etnisk särbehandling förekommit. Relativt få synpunkter har förts fram kring detta vid mötena och samtalen med drabbade medan kritiska synpunkter på andra förhållanden varit vanliga och väsentligast för dem. Utredningen har därför funnit det angeläget att behandla denna kritik mot myndigheterna. Det material som redovisas här är således en grund också för de resonemang som förs och de slutsatser som dras i såväl kapitel 10 som 12-13.

Såväl i massmedier som i kontakter med myndigheter har en tydlig misstro bland drabbade kommit till uttryck. Den finns hos både anhöriga och ungdomar och tar sig ofta drastiska uttryck: "Branden är anlagd men polisen döljer det". "Man har inte givit oss någon information därför att vi inte är riktiga svenskar". Misstron har också mer konkreta inslag. Man undrar varför polisen hindrade ungdomar från att hjälpa till på brandplatsen, varför polisen inte hittade en av kropparna där, varför åklagaren går ut i medierna med påståenden om att många hörda ungdomar ljuger och har rökt hasch.

Utredningen har försökt få en nyanserad och bred bild av de drabbades uppfattningar. Någon fullständig kartläggning av de drabbades erfarenheter och bedömningar har utredningen dock saknat förutsättningar för. Utredningen har mött anhöriga till de omkomna vid ett möte i regi av brandofferföreningen, ett möte med anhöriga till skadade samt ett samrådsmöte med ett tjugotal anhöriga. Vid behov har tolkar anlitats. Samtliga anhöriga till omkomna har tillskrivits och ombetts svara på frågor om bl a vilken information de fått. Till icke svenska medborgare har breven översatts till deras modersmål. Nio brevsvår har inkommit och också lett till telefonkontakter och sammanträffanden med enskilda eller grupper av anhöriga. Utredningen har vidare anordnat två möten med berörda ungdomar från Angeredsgymnasiet, den enskilt mest drabbade skolan, och därefter samrätt med dem och andra ungdomar. De direkta kontakterna omfattar drygt 30 anhöriga till omkomna, sex till skadade och ett tiotal ungdomar som var med på brandplatsen. Utredningen har

vidare intervjuat sex representanter för frivilliga krisgrupper eller nyckelpersoner i etniska grupper.

Utredningen har fått en relativt bred kontaktyta till de drabbade. Om de är representativa för hela gruppen kan inte säkert bedömas. De representerar sannolikt inte ett genomsnitt utan snarare de som är särskilt aktiva. Genom intervjuerna med dem och representanterna för de etniska frivilliga grupperna framgår att många anhöriga alljämt är så drabbade av sin sorg att de inte förmår kontakta myndigheter eller formulera synpunkter på t ex information. Ur den aspekten är de som intervjuats och svarat på brev inte representativa.

De synpunkter som kommit fram vid intervjuer och i brevsvår är relativt kritiska till myndigheternas agerande. Den upprördhet som de drabbade naturligen känner innebär sannolikt att fokus läggs på de negativa erfarenheter och upplevelser man haft vid möten och kontakter med myndigheter. Det är dock värt att observera att det dels avges generellt positiva omdömen, dels ges högt beröm till framförallt de direkta sjukvårdande insatserna.

9.1 Ungdomars syn

Utredningens möten och samtal ger ingen entydig bild. En generell negativ syn på polisen kan dock noteras även om här finns många nyanser. De mest kategoriska och negativa uppfattningarna om polisen och andra myndigheters agerande har utredningen mött vid samtal med ungdomar som inte varit med på brandplatsen. Ungdomarnas uttalanden präglas alljämt ofta av upprördhet och ångest över händelsen och förlorade kamrater. En grupp elever med invandrabakgrund på ett gymnasium i centrala Göteborg planerade att hämnas på "svennarna" men lugnade sig efter ett möte med representanter för kommunen.

Nästan samtliga ungdomar som utredningen träffat är och betraktar sig som svenskar. De talar normal svenska med något undantag för helt nyanlända. De anser sig inte särbehandlade utifrån etnisk bakgrund. Någon menar dock att om branden drabbat svenskar skulle polis och räddningstjänst agerat annorlunda och satt in mer resurser.

Ungdomarna är i stort positiva till vården på sjukhusen och det bemötande de fått på kris- och stödcentrum.

Den punkt som bland ungdomarna – och alla andra grupper – väcker mest misstro är att orsaken till branden inte blivit klarlagd eller redovisad. Många har här deciderade åsikter, t ex att rasister anlagt branden. De hänvisar till episoder där rasister t ex utanför Östra sjukhuset ropat "Era svartskallar, nu har vi fått er". Rykten förs fram som att en bensinbomb skulle exploderat i lokalen eller att högtalarna skulle börjat brinna. Andra ungdomar tillbakavisar ryktena.

Andra inslag som väcker misstro är larmningen och det man uppfattar som lång tid innan räddningstjänsten rycker ut, att räddningstjänsten skyller ifrån sig på att de inringandes svenska skulle varit svår att förstå, att polisen var passiv och i stället för att rädda människor hindrade ungdomarna från att göra det. Flera ungdomar hävdar att polis hindrade dem från att gå in trots att deras kamrater inifrån ropade på hjälp. Någon säger att polisen inte gjorde någonting och att brandmännen bara satt i sina bilar, "helt stelfrusna". Andra ungdomar säger att de inte såg mycket av polisen. "De kunde bara spärra av".

Att en kropp hittades först på tisdagen efter branden ses av många som bevis på att polisen var slarvig eller likgiltig för de drabbade. "De gjorde allt fel men vill inte erkänna det".

Man misstror åklagaren och förundersökningen på de uppgifter som läckt ut till massmedier om att ungdomarna ljugar vid förhören och att det skulle förekommit haschrökning. En pojke hävdar att polisen inte tagit hans uppgifter vid förhör på allvar och försökt provocera honom. "Journalisterna tog mig på allvar, inte poliserna". En annan av ungdomarna säger att poliserna var justa. Flera ungdomar som skadats vid branden säger i sammanhanget att de överhuvud inte förhörts. De är också kritiska till att arrangörerna gjorts till syndabockar genom att de meddelats misstanke om vållande till annans död innan orsaken till branden kommit fram.

9.2 De anhörigas syn

Uppfattningarna om informationen från myndigheter går isär inom gruppen. Många av de som per brev besvarat frågan anser att informationen varit dålig. Vissa tycker att mötena mellan polis och anhöriggruppen har fungerat väl medan andra anser att den inte gett svar på deras frågor. De svar man fått har man tvingat fram. Kritik riktas också mot brist på stöd och okänsligt bemötande. Någon hävdar att de som invandrare behandlats som andra klassens medborgare. Några andra menar att "ibland fick invandrarna privilegier, ibland blev de negativt bemötta".

Flera av de drabbade menar att några av dem behöver tolkhjälp men inte alltid fått det. Många anser att journalister prioriterades före anhöriga. "De sattes i centrum, inte de drabbade".

Flertalet av de utredningen intervjuat uttalar förtroende för myndigheterna. På många punkter har man dock kritiska synpunkter och uttrycker misstro. Det är åter framförallt att orsaken till att branden inte redovisats men också att information inte givits var förundersökning står och när besked kan väntas om orsaken. Uttalandet av en räddningsledare på brandnatten att branden var anlagd och den allmänna dementin senare har också väckt misstro. Flera hävdar att polisen känner till orsa-

ken men att den hemligstämplats, vilket en anhörig kopplar ihop med statsministerns besök. Även några anhöriga tror att rasister anlagt branden och uppger att några medelålders män uppehållit sig först i lokalerna, sedan i källaren och i ett förråd i trapphuset där branden skulle ha uppstått.

Många kritiserar räddningsarbetet för långsamhet, passivitet och för brist på resurser, t ex ambulanser och sjukvårdspersonal.

Att en kropp inte hittades förrän fem dagar efter branden och de motsägande uppgifter som då gavs av polisen tolkas som tecken på nonchalans och inkompetens. Till den omkomna flickans föräldrar påstås polisen på lördagen ha sagt att "Vi silar askan för att hitta en tand eller ett benfragment". När föräldrarna frågade om de sökte efter dotterns smycken svarade polisen att "hon till 200 procent inte fanns i lokalen". På tisdag morgon kontaktas brodern till den omkomna och får beskedet "Vi har hittat något som kan vara din syster. Det är nästan ingen kropp, bara rester". Senare meddelar tekniker att kroppen är relativt bibehållen om än svårt bränd och att kläderna är intakta. Brodern tog upp de felaktiga uppgifterna med en annan polistjänsteman som vidgick att fel begåtts och på begäran bad om ursäkt för det. Han ville dock inte gå ut med ursäkten i pressen; "Jag kan inte stå till svars för vad kollegor säger".

Föräldrarna har uppfattat festen som nykter och drogfri. De stöder sig då på egna erfarenheter av sina barn men också på de uttalanden som läkare och annan sjukvårdspersonal gjort. De är därför upprörda över uppgifter från bl a åklagaren som återgivits i massmedia om haschrökning som tänkbar orsak till branden, om alkoholförekomst, om ungdomarnas kriminalitet och att ungdomarna ljuger. Många är särskilt kritiska till åklagarens resonemang om en kulturell bakgrund till lögnerna. "Varför går han ut och smutskastar alla dessa ungdomar?"

Många anhöriga upplevde – av självklara skäl – väntan på att få besked om sina barn som mycket lång. De är ofta starkt kritiska till organisationen av identifieringen av de omkomna och anser att polisen och andra inblandade inte tog tillvara deras egna konkreta uppgifter om barnen. Miljön på Sahlgrenska sjukhuset med massor av människor som ofta var desperata och chockade, få rum för identifiering och visning samt många obehöriga fördröjde identifieringen. Organisationen var till en början dålig hävdar många. Man la t ex ut ett anteckningsblock i aulan för att de anhöriga skulle skriva in sina barns namn och sina telefonnummer m m. Blocket kom sedan inte till användning. De anhöriga omtalar att de vid flera tillfällen dels i polishuset, dels på Sahlgrenska, lämnat samma uppgifter om sina saknade barn både på fredag och lördag. De tycker också att identifieringen borde kunnat gå fortare med tanke på att de lämnat fotografier, uppgifter om kläder och smycken samt tydliga signalement. Bilderna de anhöriga ger av hur de bemötts på

sjukhusen är olika. Många omvittnar att de i kritiska situationer togs om hand mjukt, respektfullt och professionellt medan andra inte kontaktats alls eller mötts av personer som varit formella eller rentav avvisande.

Föräldrar till ännu ej identifierade barn fick på lördagen uppgifter via text-TV att de kunde få besked på polishuset och begav sig då dit. De fick vänta lång tid bl a i slussen till polishuset utan någon kontakt vilket uppfattades som psykologiskt och illa planerat. Några anser att besked om att deras barn avlidit meddelades okänsligt medan andra tycker att både polis och sjukvård agerade finkänsligt och erbjöd stöd.

Man är upprörd över att bara en vecka efter branden per post få besked att barnbidrag och bostadsbidrag minskat eller upphört därför att ens barn har dött. Också överlämnandet av de rättsmedicinska protokollen som redovisar dödsorsak anser några anhöriga skedde okänsligt. Många är också kritiska till polisens attityd till skadade ungdomar som blivit förhörda; de anser att förhören varit provokativa och rivit upp sår hos ungdomarna. En förälder hävdar att polismannen som förhörde hennes dotter var aggressiv och försökte lägga ord i hennes mun som hon inte sagt.

En familj klagar över att släktingar – en broder – inte fick visum för att komma till begravningen. Invandrarverkets skriftliga motivering var att han hade för avsikt att stanna i Sverige.

9.3 Frivilliga organisationers syn

Utredningen bygger på intervjuer med sex ledare för krisgrupper och/ eller religiösa samfund. De intervjuade anser inte att någon avsiktlig negativ särbehandling på etnisk grund förekommit. Däremot anser de att aktuella myndigheter inte alltid känt till de etniska eller religiösa sedvänjor och tänkesätt som är betydelsefulla i kontakterna med de olika etniska grupperna och t ex vid omhändertagandet av de omkomna.

Flertalet av de intervjuade anser att misstron framförallt finns hos ungdomarna. Situationen på brandplatsen var kaotisk och konfliktfylld. Både ungdomar, poliser och brandmän var chockade vilket skapade en grogrund för rykten och misstro. Ungdomarnas misstro var ett sätt att uttrycka deras upprörda känslor. Ungdomar uttryckte sig "Det är svenskar som har dödat oss. Dom har allt, båtar och sommarstugor, och dom dödade oss som fiskar i en burk". En intervjuad anser att polisen och räddningstjänsten inte kunde hantera ungdomarnas upprörda känslor på brandplatsen.

Några intervjuade såg som sin uppgift att försöka få ungdomar att lita på myndigheterna och deras information. De blev då någon gång både hotade och misstänkliggjorda. En annan intervjuad berättar att han träf-

fat flera landsmän som tror att svenskar ligger bakom branden och som vägrade att tro på uppgiften att tolv etniskt svenska barn omkommit.

Frivilligrepresentanterna anser att endast relativt få av föräldrarna misstror myndigheterna. De som är starkt misstrogna står ofta utanför samhället; är inte delaktiga i dess aktiviteter och är okunniga om det. Misstron kan också böttna i många människors bakgrund och negativa upplevelser av myndigheters agerande i tidigare hemländer och den segregation man upplevt i Sverige. En intervjuad omvittnar att många ur de etniska grupperna fortfarande är ängsliga för att liknande händelser skall inträffa igen; de sätter sig t ex nära utgångar.

Några av de intervjuade bedömer att misstron närs av att polisen lämnat olika uppgifter om orsaken och inte redovisar utredningens läge. "Allt tyder på att polisen kört fast. Då tycker jag man ska gå ut och säga det". Misstron har förstärkts av att åklagaren har delgivit arrangörerna av festen misstanke om brott innan den egentliga orsaken redovisats. En intervjuad menar att misstron inom hans grupp – somalier – också förstärktes när en förälder hindrades från att som avtalat tala i TV vid minnesstunden i sporthallen i Slottsskogen. Biskopen gavs istället ordet och därefter avbröts sändningen.

De intervjuade har olika och nyanserade inställningar till mediernas rapportering. Någon är enbart positiv: "De skrev vad jag sagt men på bättre sätt". Andra menar att enskilda journalister var påträngande och inte respekterade anhörigas sorg. Flera är kritiska till att massmedierna endast uppmärksammade den muslimska begravningen i Billdal men inte den profana i Kviberg. En intervjuad anser att iranierna blev mycket negativt inställda till medierna när TV lät en mulla med anknytning till den iranska ambassaden representera de döda iranierna och deras anhöriga.

10 Slutsatser om myndigheternas information och bemötande

Myndigheterna har två målgrupper vid en händelse som brandkatastrofen, dels medierna, dels de drabbade och deras anhöriga. Hur informationen formades ur den aspekten är ett förhållande som diskuteras i detta kapitel. Utifrån myndigheternas och de drabbades skilda uppfattningar behandlas frågor om särbehandling förekommit och om bemötandet fungerat väl och med hänsyn till etnisk bakgrund.

10.1 Drabbade och massmedier

Myndigheternas informationsuppdrag vid en katastrof som den aktuella är att ge anhöriga och drabbade besked och fakta och att informera allmänheten. Informationen till allmänheten och i viss mån till anhöriga sker främst genom att förse massmedierna med korrekt och adekvat information.

Myndigheterna har således två målgrupper för sin information. De inriktade sig vid branden snabbt på att ge massmedierna tillgängliga fakta och material. Presskonferenser anordnades tidigt och genomfördes i väl planerad samverkan mellan de olika myndigheterna. Också de internationella mediernas önskemål uppfylldes efterhand väl. Myndigheterna är nöjda med organisationen av sina insatser och hur de svarat mot massmediernas önskemål.

Informationen till de anhöriga och berörda ungdomar krävde andra former och resurser. De sökte sig på egen hand till sjukhusen och i mindre antal även till polishuset och brandstationen i Gårda och förväntade sig att snabbt få reda på vad som hänt deras barn och vänner. Under fredagen inrättades aulan på Sahlgrenska sjukhuset till en informationscentral och på morgonen etablerades krisjourer i drabbade stadsdelar. Telefonnummer till olika sjukhus och kris- och stödcentraler förmedlades medan i övrigt de anhöriga hänvisades till att vänta på kontakt från polisens sida.

Enligt utredningens mening bör informationen till de drabbade ha högst prioritet. Vid brandkatastrofen innebar det bl a att när information gavs måste hänsyn tas till de olika etniska grupper som fanns bland de

drabbade. Som framgått av kapitel 9 anser många anhöriga att de inte fick den information de sökte och att tidsutdräkten framförallt för identifieringen var onödigt lång.

Myndigheterna har givetvis ägnat sig åt såväl informationen till anhöriga/drabbade som till massmedierna. Dock synes tyngdpunkten ha legat på att ge massmedierna så snabb och adekvat information som möjligt och att underlätta deras arbete. Det innebar att den direkta informationen till de anhöriga ägnades relativt mindre uppmärksamhet i planering och utformning.

Mot den bakgrunden ter det sig angeläget att myndigheterna överväger hur de skall prioritera huvuduppgiften att ge de av en olycka närmast berörda så snabb och begriplig information som möjligt utan att andra informationsfunktioner negligeras. Sådana överväganden bör också uppmärksamma hur man möter de nya krav på snabbhet och flexibilitet som ställs därför att anhöriga så snabbt får vetskap om att en katastrof inträffat. Informationen måste också utformas med hänsyn till att den svenska befolkningen numera är etniskt mycket blandad.

10.2 Information till massmedier

Polis och räddningstjänst lämnade information redan på brandplatsen till journalister som sökt sig dit. Man utformade tidigt en informationspolicy. I samarbete med övriga berörda myndigheter planerades och genomfördes i räddningstjänstens lokaler i Gädda gemensamma presskonferenser, den första 03.30 på brandnatten. (Sjukvården hade hållit en tidigare, kl 02.30, på Östra sjukhuset.)

Gemensamt samlades resurser bl a språkkunnig personal och tolkar för att serva de internationella massmedierna. Man försåg också såväl svenska som internationella medier med rum och utrustning. Planeringen och konkreta insatser genomfördes snabbt och skickligt.

Utredningen bedömer att myndigheterna gav såväl nationella som internationella massmedier efterfrågad service.

10.3 Information till och bemötande av drabbade

10.3.1 Särbehandling

De drabbade kommer i relativt stor utsträckning från etniska grupper som bor och lever segregerat i det svenska samhället (jämför avsnitt 14.1). Utanförskapet – att inte delta i eller känna någon samhörighet med samhällslivet – är en källa till misstro och negativ uppfattning om myndigheter. Det kan vara en bakgrund till att några av de intervjuade

hävdar att myndigheterna behandlat dem som andra klassens medborgare.

Utredningen har försökt undersöka om någon särbehandling på etnisk grund förekommit. Några konkreta exempel på sådan har inte framkommit i intervjuerna. Det tycks snarast vara så att myndigheterna har varit medvetna om att många av de drabbade hade annan än svensk etnisk bakgrund och därför sökt anpassa informationen till det.

Tolkar inkallades tidigt på brandnatten till sjukhusen och kom i några fall spontant dit. De kom inte bara att fungera som traditionella tolkar utan också som förmedlare av information mellan personal och aktuella grupper. Också andra myndigheter anlidade tolkar vid kontakter med anhöriga om än inte vid alla tillfällen då det hade behövts.

Utredningens slutsats är att särbehandling på etnisk grund inte har förekommit.

10.3.2 Bemötande

Flertalet av de anhöriga, ungdomar och andra berörda som utredningen intervjuat anser att vård och bemötande inom sjukvård och kontakter med social personal präglats av empati och professionalitet. Många berömmar vårdpersonalen på sjukhusen.

Det har dock, som framgår av kapitel 9, framkommit åtskilliga kritiska synpunkter på bemötandet vid olika situationer. Många ungdomar och även anhöriga är starkt kritiska till polisens och i någon mån räddningstjänstens agerande på brandplatsen. Anhöriga upplevde brister i bemötandet vid identifieringen av sina barn. De fick lämna uppgifter flera gånger utan att de togs tillvara. Ett ordnat mottagande saknades till en början. Vid visningar av deras döda barn lämnades några ensamma eller fick enbart ett formellt mottagande. Andra omvittnar att de togs om hand av medkännande och skicklig personal.

Brandkatastrofen var i många avseenden unik. Det stora antalet ungdomar och anhöriga som fanns på brandplatsen samtidigt som räddningsarbetet pågick var något nytt. Också anstormningen av chockade och upprörda anhöriga och ungdomar till sjukhusen kort tid efter olyckan var oväntad.

Polisen och räddningstjänsten hade inte erfarenhet av en olycka med så många döda och skadade och att samtidigt vara omgiven av så många upprivna och förtvivlade människor. De inriktade sig på att utföra sina tilldelade arbetsuppgifter och förmådde då inte alltid att hantera ungdomarnas upprörda känslor. En slutsats blir att polisen bör analysera erfarenheterna från branden och konfrontationerna med ungdomarna och överväga framtida insatser t ex behov av utbildningar.

Varken polis eller sjukvård var beredda på att så många människor kom till sjukhusen. Man hade ingen plan eller erfarenhet hur man skulle

hantera det. Uppkommande problem löstes improviserat och tillfälligt. Insatser gjordes alltefter problem uppstod. Lösningarna blev ofta tillfälliga och behövde ändras vilket ibland ledde till bristande ordning och därmed till missnöje hos de berörda. Med tanke på att man inte förutsett det stora antalet människor synes dock mottagandet ha kommit i gång relativt snabbt. Samtidigt borde det inte varit obekant att en katastrof utlöser en explosiv tillväxt av informationsbehoven, bl a om orsak, konsekvenser och drabbade.

De bilder av skiftande inkännande och smidighet i bemötandet som anhöriga ger visar främst på att de personliga förutsättningarna hos personal varierar vid stora emotionella påfrestningar och stress. Det pekar på behovet hos ledningen av att i krislägen känna sin personal så att man kan sätta in de som är speciellt förmögna att flexibelt och empatiskt arbeta med människor i affekt och chock.

Kommunen beslöt att samtliga anhöriga till omkomna skulle kontaktas. Stadsdelsförvaltningarna fick dock budet att inte tränga sig på. Anhöriga har i några fall angivit att de inte haft några kontakter med kommunen. Några tycker att kontakterna bara varit formella och utan empati medan flertalet vittnar om just empati och respekt. Andra anhöriga efterlyser mer kontakter. De anser också att många drabbade ungdomar mår dåligt och behöver stöd av psykologer och kuratorer eller andra insatser men inte nås av existerande utbud.

Behovet av kontakt och förmågan att ta tillvara erbjudanden om stöd varierar efter det tillstånd av sorg de drabbade befinner sig i. I vissa – tidiga – lägen saknar många förutsättningar att ta till sig hjälp utifrån för att bearbeta ångest och desperation. I andra lägen finns blockeringar som kan hindra kontakter. De personer som kontaktat anhöriga har haft olika förmåga att nå fram till dem och i några fall inte haft den empati och livserfarenhet som krävs för att ett fruktbarande samtal skall kunna inledas.

Utredningen bedömer det som viktigt att de drabbade ungdomarna och anhöriga erbjuds stöd. Det är angeläget att kontakter fortsätter att tas i syfte att erbjuda stödsamtal, bearbetning av trauman men också positiva engagemang och fysiska aktiviteter. Kontaktarbete bör utvecklas så att man respekterar att människor inte vill ha kontakt vid ett visst tillfälle men att man ändå återkommer med nya erbjudanden. Sådana kan också variera med hänsyn till den tid som gått sedan katastrofen. Det är väsentligt att välja kontaktpersonal som har yrkesmässiga kunskaper och personliga egenskaper som gör dem lämpliga för arbetet. Skolorna har ett givet ansvar för att alla berörda – skadade, fstdeltagare och syskon etc – får motsvarande erbjudanden.

Många föräldrar till omkomna barn har reagerat med ilska och besvikelse på brev de redan en vecka efter brandkatastrofen fick med besked

att barnbidrag och bostadsbidrag upphört eller sänkts därför att deras barn dött.

Enligt gällande lagstiftning skall bidrag upphöra redan månaden efter ett dödsfall. Försäkringskassan som får uppgifter från riksskatteverket om dödsfallen sände ut meddelanden så snabbt de kunde för att inte utbetalningar skulle ske för ytterligare en månad och då behöva krävas tillbaka. De använde sina standardiserade formulär för meddelandena med ett tillägg att den som så önskade kunde kontakta försäkringskassan. Utredningen anser att de anhörigas reaktion är naturlig. Försäkringskassan borde ha kunnat utforma ett mindre formellt meddelande. Främst väcks dock frågan om tidsgränsen när bidrag skall upphöra eller sänkas är rimlig eller bör förlängas.

10.3.3 Etnisk hänsyn

De drabbade representerar nitton olika etniska grupper. Det ger en bild av den etniska mångfald som kännetecknar Göteborg (se vidare avsnitt 14.1). Utredningens uppfattning är att myndigheterna inte haft en planering för denna mångfald och därför inte nått ut till dem med behövlig information. Bl a saknades en fullgod beredskap att snabbt nå företrädare för de berörda etniska grupperna. Kommunledningen och vissa stadsdelsnämnder samt polisen och sjukvården hade inte så omfattande kännedom om och kontaktvägar till de drabbade etniska grupperna och deras föreningsliv och trossamfund att kontakter omedelbart kunde nås. Man insåg behovet och sökte så småningom vägar dit och upprättade kontakter via initiativ från de etniska grupperna själva och de tjänstemän inom kommunen som hade upparbetade kanaler. De tjänstemännen var dock också relativt okända.

De religiösa (muslimska) begravningarna och minnesstunderna uppmärksammades av myndigheterna och massmedia men inte den mer profana på Kvibergs kyrkogård. Det berodde på en bristande insikt i de drabbades bakgrund som också ledde till att det muslimska religiösa inslaget kom att tillsammans med representanter för det officiella svenska samhället och den svenska statskyrkan dominera vissa minnesstunder. Den första minneshögtiden på lördagen i Domkyrkan fick t ex en inramning, bl a musiken, som bar en traditionell svensk prägel.

Även de etniska medierna var relativt – ibland totalt – okända för myndigheterna. Knappast några kontakter togs till en början med dem. Efter några veckor engagerade sig kommunledningen i sändningar i lokal-TV (Öppna Kanalen). De etniska mediernas arbetsvillkor var också okända för såväl myndigheter som svenska medier.

I sammanhanget kan noteras att frivilliga organisationer, krisgrupper och andra, stod för mycket av informationen till sina etniska grupper. De synes ha förmedlat budskap och fakta från myndigheter på ett nyanserat och ansvarsfullt sätt. Några av dem gjorde ett värdefullt arbete med att

söka påverka ungdomar till en positiv syn på myndigheternas agerande. Ett närmare samarbete med myndigheterna, bl a kommunen och polisen, hade sannolikt gett dem förutsättningar att föra ut en än mer angelägen information till aktuella grupper. I sin tur hade det förutsatt snabba kontaktvägar till dem och en personkännedom hos myndigheterna som inte förelåg.

Del IV
Misstron

11 Misstron mot myndigheterna

”I Göteborg sprids en mängd fakta, rykten och lögner kring branden som väcker misstänksamhet och bitterhet och är på väg att växa till enorma proportioner. Anklagelserna handlar om att polisen agerade för passivt och ointresserat på katastrofplatsen. Att SOS nonchalerade det första nödlarmet eftersom ”den som ringde pratade så dålig svenska”. Att polis och räddningstjänst struntade i att kalla på tillräckligt mycket personal. Att polisen ägnade sig åt att stoppa tonåringar som ville rädda sina kompisar i stället för att göra sitt jobb. Att sjukhusen dröjde med att skicka ambulanser, och när de till slut gjorde det skickade de för få och för lite sjukvårdspersonal.” (ur *GT:s Dokument Brandkatastrofen – extratidning 8/11 1998*).

Fanns det någon grund för de rykten som spreds och den misstro som riktades mot myndigheternas insatser under brandkatastrofen? Eller handlade det om illasinnade lögner eller missuppfattningar och okunskap om hur det svenska samhället fungerar?

I kommittédirektiven sägs att ”det finns farhågor att debatten om händelserna i samband med branden öppnar eller fördjupar en klyfta mellan vissa grupper av människor med invandrarbakgrund och samhället i övrigt”.

Det är mot denna bakgrund och av det som i övrigt sägs i kommittédirektiven som utredningen bedömt det angeläget att så långt möjligt försöka klarlägga om och i vad mån det finns någon grund för den kritik och den misstro som riktades mot berörda myndigheter. Hindrades ungdomarna att hjälpa till i räddningsarbetet? Togs larmet inte på allvar av SOS Alarm och Räddningstjänstens Alarmcentral därför att den som ringde talade dålig svenska?

11.1 Utredningens utgångspunkter

Redan några timmar efter branden framförde ungdomar i televisionens och radions sändningar från platsen från kritik mot polis och räddningsspersonal. Polis och räddningsspersonal anklagades för att de skulle ha uppträtt passivt och hindrat ungdomarna att hjälpa till i räddningsarbetet (se kap 6).

Den kritik som fördes fram av ungdomarna speglade säkert till en del behovet av att i sorg och förtvivlan rikta anklagelser mot någon som kunde hållas ansvarig för det fruktansvärda och ofattbara som hade hänt.

Kritiken speglade säkert också ungdomarnas vanmakt och vrede över att en kamrat, en flickvän, en bror eller syster dött en onödig och oförskyld död. Men kritiken var också ett uttryck för ungdomarnas egna upplevelser, något de själva höll för sant.

Ungdomarnas kritik mot polisen och räddningspersonalen i direkt anslutning till branden följdes av andra händelser där kritik riktades mot ansvariga myndigheter. Det gällde händelserna i samband med Mona Nahani, vars döda kropp polisen fann först efter fem dygn. Och det gällde exempelvis åklagarmyndighetens delgivande av misstanke mot de fyra ungdomar som arrangerade festen.

Tidningen GT:s skildring i det inledande citatet att det spreds en mängd rykten kring branden och att det fanns en utbredd misstänksamhet och misstro mot myndigheterna ger av allt att döma en korrekt bild av vilka stämningar som rådde i Göteborg efter brandkatastrofen. Att fullt ut besvara om det fanns grund för alla de uppgifter som spreds om myndigheterna eller om det fanns fog för den kritik som riktades mot myndigheterna i medierna är en både svår och omfattande uppgift där utredningen ställs inför flera olika typer av problem.

Det *första* problemet är uppenbart och har att göra med att det helt enkelt är svårt att på ett säkert sätt ta reda på hur det faktiskt förhåller sig. Bland annat därför att det i stor utsträckning handlar om hur de inblandade uppfattar olika händelser och situationer. I vissa fall går det med hjälp av dokument och intervjuer med de inblandade att avgöra vilka sakförhållanden och faktiska omständigheter som gällt. I andra fall får olika uppfattningar ställas mot varandra och utifrån dessa partsuppfattningar och andra kompletterande uppgifter bedöma vad som framstår som mest rimligt. Och i åter andra fall kan utredningen av olika skäl inte göra någon bedömning av om det finns någon faktisk grund för den kritik som uttalats.

Det *andra* problemet har att göra med själva händelsen. Branden är den svåraste brandkatastrofen som inträffat i Sverige i modern tid. Det ligger i sakens natur att både myndigheters och enskilda människors insatser under sådana omständigheter lätt kan bli föremål för rykten och lätt kan utsättas för kritik. Att det exempelvis i ett initialt skede finns brister både vad gäller personal och utrustning på en skadeplats är oundvikligt – det torde gälla vid alla större olyckor. Måttstocken för en räddningsinsats framgång blir därför en bedömning av vad som är möjligt under givna omständigheter och det sammanfaller inte alltid med det som vore önskvärt.

Det *tredje* problemet har att göra med urvalet av rykten eller den kritik som riktats mot berörda myndigheter. Myndigheter kan kritiseras för många olika saker och det går alltid att få fram någon som är kritiskt inställd till en myndighet. Det ligger också i sakens natur.

Utredningen har utgått ifrån två urvalskriterier: Kritiken skall handla om och ta fasta på sådant som berörda myndigheter har ett ansvar för och kritiken skall ha haft en viss omfattning i den allmänna debatten och/eller vara starkt förankrad hos de närmast drabbade. Händelserna i samband med Mona Nahani är ett exempel som både varit uppmärksammat i den allmänna debatten och som ofta och engagerat tagits upp och kritiserats i de samtal utredningen haft med anhöriga till omkomna och skadade. Kritik mot att identifieringen av de omkomna tog lång tid är däremot en fråga som inte fått någon större uppmärksamhet i den allmänna debatten, men som har spelat en mycket stor roll i de kritiska synpunkter som förts fram av de anhöriga.

11.2 Kritiken

Med utgångspunkt ifrån de kritiska synpunkter som framförts i den allmänna debatten och av de närmast drabbade har utredningen försökt klarlägga om och i vad mån det finns någon saklig grund för den misstro som riktats mot berörda myndigheter i fem olika fall.

1. *Larmningen* – kritik har riktats mot att larmningen inte togs på allvar, att den fördröjdes av språksvårigheter och bristfällig adressangivelse.
2. *Räddnings- och sjukvårdsinsatser på brandplatsen* – kritik har framförts mot att det rådde brist på utrustning i form filter och syrgas, brist på brand- och sjukvårdspersonal samt kritik mot personalen för passivitet och initiativlöshet samt att polisen hindrade ungdomar att hjälpa till med att rädda de ungdomar som var kvar i byggnaden.
3. *Identifieringen* – kritik har framförts av de närmast drabbade mot att identifieringen av de döda och underrättelserna till anhöriga tog för lång tid.
4. *Mona Nahani* – kritik mot att Mona Nahanis döda kropp inte blev funnen förrän efter fem dygn och att polisen kom med vilseledande uppgifter efter att kroppen upptäcktes
5. *Åklagarmyndighetens förundersökning* – kritik mot att förundersökningen tar för lång tid, att polisen döljer sanningen, att åklagare misstänkliggör (invandrar)ungdomar och har gjort arrangörerna till syndabockar genom att peka ut dem som ansvariga för branden.

11.3 Larmningen

Redan timmarna efter branden framfördes kritik mot att larmningen av räddningstjänsten tog för lång tid och det förekom spekulationer om att en anledning kunde vara att anmälan inte togs på allvar av räddningstjänstens operatör, eftersom den som ringde inte talade svenska.

Den förklaring som framfördes ett flertal gånger i medierna av företrädare för SOS Alarm och räddningstjänsten var att dröjsmålet orsakades av att det i samtalet inte gavs någon klar och tydlig adressangivelse och att denna oklarhet berodde på språksvårigheter. I Dagens Nyheter (1/11 1998) uppger SOS-Alarms representant att "samtalet var svårt att uppfatta för larmpersonalen ... den som ringde talade mycket dålig svenska och förbindelsen var mycket dålig".

Larmningen är mycket väl dokumenterad genom att all kommunikation i samband med anmälan och utlarmningen finns upptagen på ljudband hos SOS Alarm och hos Räddningstjänsten. Utredningen har tagit del av denna dokumentation.

SOS Alarm larmades klockan 23.42.02 genom ett mobiltelefonsamtal från den brinnande lokalen över nödnummer 112. Den uppringande frågar först retoriskt om han kommit till "brandkåren, Hisingen" och får då omedelbart frågan: "Vad är det som brinner då?" från SOS Alarms operatör. "Det brinner vid Sängjätten, snabbt!" Därefter nämns på operatörens frågor "Makedoniska föreningen" och "Backateatern".

Efter ca 20 sekunder lämnar SOS Alarms operatör (efter gällande instruktion) över samtalet till operatören på räddningstjänstens alarmcentral. Efter ytterligare 20 sekunder där den uppringande och operatören uppenbart först hade svårt att höra varandra svaras återigen på operatörens fråga "Var då någonstans?": "Backateatern, bredvid Sängjätten, Makedoniska föreningen". I fortsättningen nämns "Backateatern" och "Makedoniska föreningen" ytterligare en gång, men efter cirka en minut dör samtalet ut och det blir tyst under långa stunder – både från operatörens sida och från de som ringer upp.

Det tog 3 minuter och 38 sekunder innan Lundby brandstation utlarmades. I vad mån denna utlarmningstid kan betraktas som onormal eller orimligt lång ligger utanför utredningens bedömning. Samtalet ägde bland annat rum med högt bakgrundsljud och skrik och ljudkvalitén är enligt uppgift bättre på bandupptagningar än under verkliga förhållanden. Det framgår dock av bandupptagningen att det ställdes få uppföljningsfrågor och att det gick lång tid mellan de uppföljningsfrågor som ställdes.

Det tog med andra ord lång tid för räddningstjänstens Alarmcentral att fastställa adressen eller platsen där det brann. Oavsett om utlarmningen kan anses ha tagit onormalt lång tid kan följande konstateras:

- (1) Utlarmningen blev inte fördröjd genom bristande platsangivelse. Mycket tidigt i samtalet nämns "Sängjätten", "Makedoniska föreningen" och "Backateatern" – och de upprepas ytterligare två gånger under den första minuten. Visserligen nämns inte den korrekta gatuadressen, Herkulesgatan 3 (vilket sannolikt mycket få göteborgare känner till) men "Backateatern, bredvid Sängjätten" utgör en klar platsangivelse.
- (2) Utlarmningen blev inte heller fördröjd av språksvårigheter. Tre olika personer som fanns inne i den brinnande lokalen förekommer i samtalet. De två första som pratar är svensktalande helt utan brytning och den tredje personen bryter något. Platsangivelserna anges tydligt av samtliga tre, högst och tydligast av den person som har lätt brytning.
- (3) Det finns inget som tyder på att samtalet och anmälan inte togs på allvar därför att den som ringde talade dålig svenska. Skälet till detta är uppenbart. Ingen av de tre som pratade i mobiltelefonen talade dålig svenska. Det finns heller inget i samtalet som i övrigt tyder på att anmälan inte togs på allvar.

Det finns med andra ord inget som styrker de uppgifter som fördes fram i medierna av de larmansvariga om att den som ringde talade dålig svenska och inte heller att adressangivelsen var oklar eller att förbindelsen var dålig.

Skillnaden mellan de ansvarigas uppgifter om det första larmsamtalet och vad som faktiskt sägs i telefonsamtalet kan antingen bero på att de som uttalade sig i medierna inte tagit del av ljudupptagningen eller att de gav felaktiga uppgifter till medierna.

Efter utlarmningen av Lundby brandstation kl 23.45.40 tog det 4 minuter och 10 sekunder för räddningsstyrkan att ta sig till brandplatsen. Den exakta adressangivelsen till brandchefen under framkörningen var visserligen fortfarande oklar, men platsen angavs av operatören till: "Det är vid Backateatern, Backaplan, Hjalmar Brantingplatsen nästan". Att den exakta gatuadressen saknades i detta skede fördröjde därför inte räddningsstyrkans ankomst till brandplatsen.

11.4 Räddningsinsatsen

Den kritik som uppmärksammades mest i medierna var ungdomarnas uttalanden om att de hade hindrats av räddningspersonalen att hjälpa till att dra ut ungdomar som fanns kvar i byggnaden. Men det har även, främst vid utredningens möten med de närmast drabbade riktats en del kritik mot att det inte fanns tillräckligt med brandmän- och sjukvårdspersonal.

sonal på platsen och att det saknades räddningsutrustning som filter och syrgas.

De kritiska synpunkterna på räddningsinsatsen kan sammanfattas i tre punkter: (1) brist på räddnings- och sjukvårdspersonal, (2) brist på räddningsutrustning och ambulanser och (3) att polisen uppträdde passivt och hindrade ungdomarnas räddningsinsatser.

11.4.1 Brist på räddnings- och sjukvårdspersonal

Kritiken mot att det fanns för få brandmän och rökdykare och för lite sjukvårdspersonal har i första hand framförts av de ungdomar som själva deltog i räddningsarbetet, men också av anhöriga som fanns på platsen.

Lundby brandstation kom fram till brandplatsen kl 23.49.50. Samtidigt anländer den första polisbilen och ca 5 minuter senare den första ambulansen samtidigt med Gärda brandstation. Något tidigare hade en distriktsläkare på väg till sjukbesök anlant till platsen (på uppmaning av sjukvårdsupplysningen) för att undersöka vad som hade hänt. I inledningskedet fick hon i samråd med narkosköterskan på OLA-ambulansen (olycksfallsambulans) ta ansvaret för den medicinska behandlingen på platsen, bland annat riktlinjer för när en behandling inte skulle påbörjas eller när den skulle avslutas. Dessa riktlinjer vidarebefordrades sedan till den övriga ambulanssjukvårdspersonalen.

15 minuter efter utlarmningen fanns 16 brandmän, två släckbilar, två stegbilar, en hävare och fyra ambulanser med ambulanssjukvårdspersonal, en läkare samt ett antal polispatruller på skadeplatsen. Efter ytterligare ca 20 minuter (kl 00.20) fanns Angered's brandstation och en tankbil från Kortedala brandstation på plats liksom en sjukvårdsgrupp med läkarpersonal från Östra sjukhuset.

Senare under natten anlände ytterligare tre brandstationer och sammanlagt deltog under natten 15 ambulanser från Göteborgsregionen i räddningsarbetet. För transport av lindrigt skadade användes taxis, privatbilar och även bussar från lokaltrafiken, som begärdes in av räddningsledningen. Sammanlagt deltog över 100 personer i räddningsinsatsen, varav ca 50 från räddningstjänsten, ca 40 ambulanssjukvårdare och annan medicinsk personal samt ett 20-tal poliser.

Det ligger i sakens natur att mer räddningspersonal, bättre utbildad personal och mer utrustning innebär att en bättre, snabbare och mer omfattande räddningsinsats kan göras. Det torde gälla under de flesta omständigheter intill en viss gräns där ytterligare insatser av resurser är verkningslösa.

På samma sätt ligger det i sakens natur att det vid en sådan omfattande brand som det i detta fall handlar om och en brand som har ett sådant hastigt och explosionsartat förlopp och där ett så stort antal människor är drabbade att det under en räddningsinsats allra första skede råder brist både på utrustning och personal. Det torde vara oundvikligt

vid alla större olyckor. Det tar med nödvändighet en viss tid för att räddningspersonal och räddningsutrustning skall kunna vara på plats och samhällets räddningsorganisation är uppbyggd på ett sådant sätt att alla inte kan, och ofta inte heller bör, vara på plats samtidigt.

Den första åtgärden brandpersonalen vidtog var att resa maskinstege och utskjutsstege mot de fönster som var möjliga att använda för att komma in i byggnaden. Rökdykarna gick via fönstren in i byggnaden och en rökdykare arbetade via trapphuset. Via trapphuset räddade rökdykare med ungdomarnas hjälp ca 40 ungdomar inifrån byggnaden och från dörröppningen, och genom fönstren räddades ca 20 ungdomar.

Enligt räddningstjänstens bedömning hade ett större antal rökdykare i inledningsskedet eller senare inte på något avgörande sätt kunnat påverka räddningsinsatsen, bland annat på grund av brandens utveckling och därför att de vägar genom vilka det gick att ta sig in i byggnaden var starkt begränsade. Användandet av för många rökdykare kan också försvåra räddningsarbetet genom att personalen går i vägen för varandra och på så sätt hindrar en effektiv räddningsinsats.

När det gällde kritiken för brist på sjukvårdspersonal efterlyste den sjukvårdspersonal som fanns på brandplatsen själva på ett mycket tidigt stadium (kl 23.55) ledningsläkare och mer sjukvårdspersonal till brandplatsen. Begäran upprepadades till SOS Alarm 00.25 och 00.41.

Enligt uppgift från beredskapsenheten för Västra Götalandsregionen har larmen till SOS Alarm inte nått fram till berörda inom sjukvården. En sjukvårdsgrupp från Sahlgrenska anlände därför först kl 01.25, när endast ett litet fåtal skadade fanns kvar på platsen (från Östra Sjukhuset fanns dock sedan kl 00.20 en sjukvårdsgrupp med läkare). Någon förklaring till att larmen inte nått fram kan inte ges. Beredskapsenheten har därför dragit slutsatsen att rutiner för larmning av bl a ledningsläkare skall ses över (Rapport om katastrofbranden på Hisingen hösten 1998).

Avsaknaden av ledningsläkare (som har specialutbildning för att hantera och leda arbetet vid katastrofsituationer) innebar inte, som tidigare framgått, att det saknades medicinsk kompetens eller medicinskt ansvariga på skadeplatsen. I vad mån avsaknaden av ledningsläkare och ytterligare sjukvårdspersonal hade betydelse för den medicinska behandlingen ligger utanför utredningens bedömning. Däremot hade avsaknaden av ledningsläkare på platsen rimligen betydelse för ledningen och organiserandet av de sjukvårdande insatserna på brandplatsen. Enligt ansvariga inom sjukvården påverkade det framförallt återrapporteringen till sjukhusen, dvs uppgifter om antalet skadade och vilka förhållanden som rådde på skadeplatsen.

Chefen för regionens beredskapsenhet larmades sent (kl 01.30) och var på plats (efter besök på Sahlgrenska sjukhuset) på Gårda brandstation kl 02.20 då sjukvårdens stabsfunktion upprättades. I vad mån denna sena larmning påverkade de sjukvårdande räddningsinsatserna på brand-

platsen ligger också utanför utredningens bedömande. Enligt chefen för beredskapsenheten hade en tidigare larmning av henne med stor säkerhet medfört att ledningsläkare hade funnits på skadeplatsen.

11.4.2 Brist på räddningsutrustning och ambulanser

Kritik har framförts mot att det på brandskadeplatsen rådde brist på syrgas, filter, sjukvårdsutrustning och vatten för brandbekämpningen.

Asfaltplanen utanför den brinnande byggnaden kunde liknas vid en krigsskadeplats enligt sjukvårdspersonalens beskrivningar. Flera ungdomar fördes ut ur byggnaden men avled senare på den iordningställda uppsamlingsplatsen i anslutning till brandplatsen. Sammanlagt 213 rök-skadade och brännskadade ungdomar fanns på skadeplatsen. På uppsamlingsplatsen fanns de som var allvarligast skadade. 150 ungdomar blev senare inlagda på sjukhus.

Vid en så omfattande brand med ett så stort antal skadade och döda är det oundvikligt att det under en räddningsinsats allra första skede råder brist på utrustning. Det gjorde det också vid den brand, som kom att betecknas som den svåraste brandkatastrofen i Sverige i modern tid.

Räddningstjänstens och sjukvårdens rapporter visar att det under det första skedet rådde brist på filter och sjukvårdsutrustning. Det redovisas också i dokumenten att skadade fick dela på syrgas och turas om att andas i samma mask, eftersom antalet syrgastuber inte stod proportion till antalet skadade. Men räddningstjänstens och sjukvårdens dokumentation av räddningsinsatsen vittnar också om att bristen på sjukvårdsutrustning inte på något avgörande sätt påverkade räddningsarbetet.

Den kritik som förekommit mot att det fanns brist på vatten i inledningsskedet och ett dokumenterat bortfall av vatten på ca en minut kan inte ha påverkat räddningsinsatsen eftersom räddningspersonalen (efter beslut) var inriktad på livräddning och inte primärt på att släcka branden. Att vatten användes sparsamt hade också, enligt uppgift från räddningstjänsten, att göra med att det inte går att använda vatten vid så höga temperaturer eftersom vattnet förångas och kan åstadkomma brännskador på oskyddade kroppsdelar, både på de som befann sig i byggnaden och på brandpersonalen.

Med Lundbystationens utryckning medföljde ingen ambulans. Ambulanser begärdes dock omedelbart av brandbefälet när det kommit till brandplatsen och fått klart för sig brandens omfattning. Det fick de först fick vid ankomsten. Den första ambulansen kom till platsen 5 minuter efter brandstryrkan. Även senare under räddningsinsatsens inledningsskede efterlyste både sjukvårdspersonal och räddningstjänstens personal fler ambulanser till platsen.

Sammantaget användes i räddningsinsatsen 15 ambulanser från Göteborgs stad och dess kranskommuner, varav två s k OLA-ambulanser. Av de 17 tillgängliga ambulanserna i Göteborgsregionen hölls två i re-

serv för andra utryckningar, en i Frölunda och en i Stenungsund. Det innebär, enligt de uppgifter utredningen har kunnat införskaffa, att i princip samtliga ambulanser som fanns tillgängliga i Göteborg med omnejd användes i räddningsarbetet. Vissa ambulanstransporter omfattade upp till sju patienter. Ofta valde ambulanspersonalen att en av dem var kvar på platsen för livräddande insatser, medan den andre körde ambulansen till sjukhuset.

11.4.3 Kritik mot att polisen uppträdde passivt och hindrade ungdomar att hjälpa till

Kritik som uttalats mot att polisen uppträdde passivt och initiativlöst i räddningsarbetet har inte varit lika omfattande eller lika intensiv som när det gäller den kritik som framförts mot att polisen hindrat ungdomar att hjälpa till i räddningsarbetet och hindrat anhöriga att på platsen ta reda på om deras barn eller syskon fanns bland de omkomna eller skadade. De kritiska synpunkterna på polisens, men även räddningstjänstens brandpersonal, fick mycket stor uppmärksamhet under de första timmarnas nyhetsrapportering från brandplatsen.

Polisen har att följa gällande tjänsteföreskrifter och polisens uppgift på brandplatsen var i första hand att upprätthålla ordningen på platsen och bistå räddningspersonalen (genom att upprätta avspärningar och vidta andra åtgärder för att möjliggöra och underlätta räddnings- och sjukvårdsarbetet på platsen). Brandbefälet på platsen begärde också denna hjälp av polisen. Polisens uppgift var också att inleda registreringen – det första steget i identifieringen av de omkomna.

På skadeplatsen rådde kaos och panik. På asfaltsplanen utanför den brinnande byggnaden låg ett stort antal skadade. Där fanns också hundratals ungdomar som i chocktillstånd och med varierande grad av aggressivitet handgripligt försökte få räddnings- och sjukvårdspersonal att ta hand om omkomna och skadade. Ungdomar som hjälpt till med att (i trapphuset) dra ut skadade i det fria hindrades av polisen att återvända in i trapphuset för att hjälpa till i räddningsarbetet. Polisen gjorde detta på begäran av brandpersonalen som bedömde att fler personer än de själva och de ungdomar som fanns kvar i trapphuset inte skulle underlätta räddningsarbetet. Många anhöriga kom också snart till platsen för att ta reda på om vad som hänt med deras barn.

Mot denna bakgrund är det närmast oundvikligt att det uppstår konfrontationer mellan upprörda ungdomar och oroliga anhöriga och polisen på platsen. Det var polisens uppgift att aktivt bistå sjukvårdspersonal när exempelvis en ungdom inte förstod eller accepterade att kamraten stod utom all hjälp. Det var polisens uppgift, på räddningstjänstens begäran, att hindra ungdomar som försökte ta sig in i byggnaden (med risk för deras eget liv). Och det var polisens uppgift att spärra av skadeplatsen,

vilket innebar att förbipasserande och nyfikna, men även anhöriga, inte tilläts komma in på skadeplatsen.

Med utgångspunkt ifrån den uppgift polisen hade på brandplatsen kan utredningen inte finna någon grund för påståenden att polisen i sin tjänsteutövning skulle ha hindrat ungdomar på ett sådant sätt att räddningsinsatsen blivit lidande. Inte heller att polisen uppträtt passivt mot bakgrund av den uppgift de hade på brandplatsen. Det finns exempelvis dokumenterat att enskilda polismän aktivt deltog i livräddningsarbetet.

Att polisen psykologiskt hade svårt att hantera den mänskligt mycket svåra situationen på brandplatsen och de upprörda ungdomarna och de anhörigas känslor kan emellertid konstateras. I viss mån kan det vara oundvikligt, men det motiverar en diskussion om polisens förutsättningar att möta stora grupper av bl a ungdomar i oväntade krissituationer som brandkatastrofen är ett dramatiskt exempel på.

11.5 Identifiering och underrättelser till anhöriga

Den utdragna identifieringen av de omkomna vid branden är det som främst har upprört de anhöriga. I medierna har denna fråga däremot inte uppmärksamats. En förklaring kan vara att den allmänna uppfattningen var att offren var mycket svårt brända och att det därför var förklarligt att identifieringen var svår och drog ut på tiden. En annan förklaring kan vara att anhöriga i den situation de befann sig i varken hade intresse eller ork att föra fram kritiska synpunkter. Det är troligen därför denna kritik först kommer fram en tid efter händelserna.

De omkomna transporterades under sennatten till Sahlgrenska sjukhuset. På fredagsmorgonen kl 8.00 hade samtliga 59 som omkommit direkt i branden förts till sjukhusets nybyggda bårhus. Polisen överflyttade då också arbetet med identifieringen dit efter att till en början enligt sedvanliga rutiner ha utfört det i polishuset. På sjukhuset inrättades tre rum för identifiering av de omkomna och för anhörigas avsked.

Redan tidigt under natten sökte sig anhöriga och vänner till omkomna och skadade för att söka efter de sina. Under fredag till söndag beräknas antalet besökande ha uppgått till 5 000. Upp till 1 500 personer befann sig samtidigt i i lokalerna.

Registreringen är det första steget i identifieringsprocessen och påbörjades av polisen redan på brandplatsen. Den innebär att tillhörigheter och annat som kan ligga till grund för identifieringen registreras. Uppgifter om omkomna och saknade ungdomar togs också emot av sjukvårdspersonal under natten. De framtagna uppgifterna jämförs sedan med de uppgifter som lämnats in om personer som saknas. I de fall då de som saknas är skadade och ligger på sjukhus underrättas de anhöriga direkt. I de fall det handlar om dödsfall överlämnas underlaget först till särskilda handläggare inom polisen för avgörande. Därefter underrättas de anhöriga.

Polismyndigheten avdelade som mest 16 befattningshavare för undersökning av brandplatsen och för identifiering av döda. Den personal som utförde registreringsarbetet och hade till uppgift att jämföra underlaget med uppgifter om saknade uppgick som mest till 25 personer. 35 polismän avsattes som mest för att underrätta anhöriga. Sammanlagt deltog 18 präster vid underrättelserna om dödsfall. Totalt registrerade polisen 253 personer som drabbade av branden och sammanlagt 878 personer gav uppgifter om saknade personer.

Den första underrättelsen ägde rum vid halv elva på fredagen. Efter 24 timmar hade anhöriga till 18 omkomna underrättats av polis och medföljande präst. Under de följande 24 timmarna underrättades anhöriga till 39 omkomna. 48 timmar efter branden hade sammanlagt anhöriga till 57 omkomna underrättats.

Under söndagen – det tredje dygnet efter branden – underrättades anhöriga till tre omkomna. De sist identifierade var svårt brända och identifieringen skedde bl a genom analys av tandstatus. Under tisdagen upptäcktes på brandplatsen och identifierades ytterligare en omkommen. Två skadade avled på sjukhus, en på söndag och en på måndag.

Samtliga skadade var identifierade kl 12.00 på fredagen den 31 oktober.

Enligt polismyndighetens egen bedömning ”genomfördes samtliga identifieringar mycket snabbt” (PM 1998-11-01) och på ett tillfredställande sätt. Det bör dock i detta sammanhang påpekas att även om polismyndigheten anser att identifieringen av de omkomna i branden gått snabbt uppmärksammas i rapporten två flaskhalsar i identifieringsarbetet. Dels analysgruppens arbete, dels patologen på Sahlgrenska sjukhuset. I det första fallet handlade det om att en alltför tung arbetsbörda las på analysgruppen. I det andra fallet uppstod det en fördröjning när polisen infann sig med anhöriga för identifiering, samtidigt som stora grupper av anhöriga infann sig för att ta farväl av avlidna.

De anhörigas uppfattning av hur identifieringen sköttes skiljer sig mycket markant från polisens uppfattning. Många av de anhöriga uppfattade att identifieringen var plågsamt utdragen och tog onödigt lång tid och att det var svårt att få besked från polisen om sina barn. Under den första tiden åkte många föräldrar runt till olika sjukhus eftersom de fått oklara uppgifter om var deras barn befann sig. En stort antal av de anhöriga började redan på förnatten, timmarna efter branden, att samlas i aulan på Sahlgrenska sjukhuset i väntan på besked. Många väntade där oavbrutet upp till två dygn innan de fick besked.

På lördagsförmiddagen kom också anhöriga till polishuset. Många av dem kom enligt uppgift dit efter att nyhetsmedierna, bland annat text-TV, publicerat namnen på de 37 ungdomar som vid den tidpunkten var identifierade och där anhöriga hade underrättats av polisen. Föräldrar

och anhöriga till de ungdomar som inte fanns med på listan infann sig därför i polishuset för att få besked om sina barn.

Enligt uppgift från anhöriga fick de vänta lång tid i polishusets stora receptionshall innan någon tog sig an dem. Efter en tid samlade polisen de anhöriga i polishuset hörsal. De anhöriga blev efter flera timmars väntan allt mer upprörda, ilska och förtvylade och av polisens dagbok framgår att "trycket i hörsalen bland de anhöriga börjar bli ohållbart". Polisen kontaktade då kommunens krissamordnare för att "om möjligt engagera expertis, utöver präster, som kan ta hand om anhöriga under den tid de befinner sig i hörsalen".

Många anhöriga har ställt sig frågande till varför identifieringen av deras barn tog så lång tid när de uppfattade att de lämnat polisen så mycket uppgifter om sina barn. Bland annat lämnade ett flertal in fotografier för att underlätta identifieringen. En del anhöriga har därför haft mycket svårt att förstå att identifieringen blev så utdragen, eftersom de vid visningen fann att deras barn inte var så svårt brända som de hade befarat och att ungdomarna därför mycket väl gick att känna igen genom de fotografier som föräldrar och anhöriga hade lämnat till polisen.

Även om varje väntan på besked för en förälder om ens barn finns bland de omkomna i en olycka är plågsam, är det uppenbart att den för ett stort antal föräldrar och anhöriga utdragna identifieringen efter brandkatastrofen blev extra plågsam. De faktiska omständigheterna kring identifieringen och de anhörigas vittnesbörd gör att inte någon annan slutsats kan dras.

Men det innebär inte med nödvändighet att identifieringen kunnat genomföras på ett mer skyndsamt och effektivt men ändå värdigt sätt. Med utgångspunkt ifrån de krav som lagen ställer på sekretess och säkerhet i identifieringsprocessen behöver inte polisens uppfattning om den (som företrädare för polisen själv bedömer) "rekordsnabba" identifieringen därför vara felaktig.

I grunden handlar det om en intressekonflikt mellan föräldrars och anhörigas legitima behov att omedelbart få reda på vad som hänt deras barn och de krav som ställs inom polis och sjukvård på sekretess och säker identifiering.

Slutsatsen blir att polismyndighetens behov och önskan att följa upparbetade arbetsrutiner och samhällets och lagens krav på sekretess och säkerhet vägde tyngre än föräldrarnas önskan att utan dröjsmål få besked om sina barn. I vad mån detta var en rimlig avvägning kan alltid ifrågasättas i efterhand. Utredningen kan endast konstatera att det var den avvägning som länspolismyndigheten gjorde under brandkatastrofen i Göteborg.

11.6 Mona Nahani

På tisdag förmiddag, fem dygn efter branden, meddelade polisen på en presskonferens att kvarlevorna av Mona Nahani sannolikt hade hittats i den utbrända lokalen. Att polisen inte kunnat finna kroppen i lokalen och polisens motstridande uppgifter gav upphov till mycket omfattande kritik i medierna. Föräldrarna har senare i brev till statsministern ställt krav på att polisens agerande skall granskas och framfört kritik mot att deras oro och beskrivningar inte tagits på allvar av polisen.

Klockan 8 på fredagsmorgonen vaknade en skadad flicka på Mölndals sjukhus och frågade efter Mona. Hon uppgav att hon och hennes bästa kompis varit på festen tillsammans. Polisen inledde efterforskningar. Bland annat genomförde polisen Mölndals sjukhus och i viss utsträckning även Östra sjukhuset. Dessutom genomfördes dragningar i Kvillebäcken.

Monas far, som vid midnatt kommit till platsen för att hämta Mona från festen, började, när han inte kunde finna Mona, tillsammans med sin familj att leta efter Mona på olika sjukhus och andra platser fram till söndag förmiddag då polisen gav besked om att alla omkomna var identifierade och att Mona inte fanns bland dem. Fadern och vänner till Mona satte även upp affischer på stan där de efterlyste uppgifter om Mona.

De anhöriga frågade enligt uppgift vid upprepade tillfällen under den tid som förflöt om polisen sökt genom lokalen och fick till svar att det var gjort. Det är uteslutet att Monas kvarlevor kan finnas i lokalen uppgav polisen till familjen. Någon särskild efterforskning i syfte att söka efter Monas kvarlevor i lokalen gjordes dock inte av polisen. Lokalen öppnades under fredagen och lördagen bl a för press och för besök av statsministern och integrationsministern.

På söndagskvällen, efter att identifieringen av de omkomna och under rättandet av de anhöriga, uppgav, enligt polisen, två av varandra oberoende vittnen att de sett Mona på olika platser – däribland Mölndals sjukhus. Båda var säkra på att de sett Mona och brodern i familjen fick vara med vid förhören. Enligt uppgift från polisen var ett vittne kusin till Mona. Det var bl a ett av skälen till att vittnesmålen sägs som säkra av polisen. Enligt Monas bror var dock inte vittnet någon kusin, utan en väninna till Monas kamrat samt väninnans moster.

På tisdagsmorgonen hade brodern ett möte med polisen för att gå igenom tips med den ansvarige poliskommissarien. Efter genomgången av tips om den saknade systemen får brodern veta av chefen för kriminaljouren att de funnit resterna av en människokropp i den brunna lokalen.

Polisen meddelade strax därefter, på den inledningsvis omtalade presskonferensen, att man funnit kvarlevor i lokalen som troligen kunde vara Mona (brodern hade då ännu inte fått kontakt med och personligen kunnat meddela sina föräldrar). Anledningen till att man inte tidigare

kunnat finna kroppen beskriver polisens representant vid presskonferensen den 3 november på följande vis: "Och här talar jag då om rester – spillror – som man upptäcker först vid en utomordentlig noggrann kontroll, som jag sa, kvadratcentimeter för kvadratcentimeter".

Dagen efter dementeras emellertid uppgifterna eftertryckligt av chefen för polisens tekniska rotel: "Kroppen var hel. Vi – jag – har aldrig sagt att vi kan garantera att det inte finns någon kropp kvar. Men vi hade heller ingen riktig anledning att befara att det skulle finnas någon kropp kvar."

Det bör i detta sammanhang påpekas att den saknade Mona inte uppmärksammades i medierna förrän polisen meddelade att man funnit flickans kropp, med ett viktigt undantag. Kvällstidningen GT publicerade måndagen den 2 november på tidningens löpsedel, förstasida och mittuppslag uppgifter om den försvunna flickan och ställer frågan "vad har hänt med Mona?". Dagen därpå följde tidningen upp med uppmaningen "Hjälp oss att hitta Mona". Och på förmiddagen samma dag meddelade alltså polisen att de funnit flickans kropp. Huruvida det finns ett samband mellan GT:s stora engagemang i försvinnandet och att polisen en kort tid därefter finner kroppen har utredningen varken kunnat eller haft anledning att ta ställning till.

Det är emellertid uppenbart att polisen gjorde en felbedömning när de hävdade att det inte kunde finnas någon kropp i den eldhärjade lokalen. Vittnesuppgifterna om att Mona hade setts på Mölndals sjukhus var enligt polisens bedömning trovärdiga och spaningsinsatser gjordes av polisen för att finna Mona. Men vittnesuppgifterna kom fram först på söndagskvällen, tre dygn efter branden. Dessa uppgifter kan därför inte utgöra något skäl till varför polisen inte tidigare valde att söka efter Monas kropp i lokalen.

Det var under detta skede som Monas familj framförallt kände sig kränkt därför att de upplevde att polisen inte tog deras uppgifter på allvar. Monas kamrat hade bevisligen varit på festen tillsammans med Mona. Och Monas pappa hade själv skjutsat henne i bil till festen och avtalat att vid midnatt också hämta henne från festen. Allt tydde ju därför på, enligt de anhöriga, att hon också varit på festen och kunde vara kvar i lokalen.

Monas kropp var mycket svårt bränd och hittades i sittande ställning under ett nedfallet tak och den var mycket svår att upptäcka utan noggrann undersökning. Att polisen inte först fann kroppen är därför förklarligt. Huruvida felbedömningen från polisens sida kan bedömas som förklarlig faller dock utanför utredningens uppdrag och kompetens att bedöma.

Däremot framstår de felaktiga och vilseledande uppgifterna som polisen gav till Monas anhöriga på den första presskonferensen som anmärkningsvärda. Uppgifterna från polisens talesman under den första

presskonferensen kan inte bedömas på något annat sätt än som ett försök att urskulda att polisen inte kunnat finna Mona. Det gav i sin tur näring till den kritik som då riktades och fortfarande riktas mot polisen för att den döljer sanningen om brandorsaken.

Mot denna bakgrund måste utredningens slutsats bli att det i dessa avseenden finns grund för den kritik som riktats mot polisens agerande i Mona-fallet. Den polistalesman som på presskonferensen beskrev polisens insatser för att finna Monas kropp i lokalen och redogjorde för vad som återstod av kroppen hade ingen grund för sina påståenden i polisens eget utredningsmaterial.

Även om chefen för den tekniska roteln dagen efter gav en korrekt bild var skadan redan skedd. De motstridande, och de av många uppfattade visleledande uppgifterna, från polismyndighetens sida gav ytterligare belegg för att allt inte stod rätt till när det gällde polisens sätt att hantera Mona-fallet. Det bidrog och bidrar alltså till att nära den misstro som fortfarande finns när det gäller polisens insatser under brandkatastrofen, särskilt hos de många göteborgare med invandrarbakgrund.

11.7 Åklagarmyndighetens förundersökning

Kritiska synpunkter på åklagarmyndighetens förundersökning har i den allmänna debatten och bland anhöriga, för det *första*, gällt att förundersökningen tar för lång tid, att brandorsaken fortfarande är okänd.

För det *andra* att åklagaren i början av februari 1999 delgav arrangörerna misstanke om brott. Det gav upphov till omfattande kritik i medierna från bland annat anhöriga och drabbade ungdomar. De uppfattade att åklagarna genom sitt agerande pekade ut syndabockar genom att ge festarrangörerna ansvaret för branden.

Och för det *tredje* har det i den allmänna debatten och från anhöriga framförts kritik mot att chefsåklagaren genom uttalanden i medierna svärta ned och misstänkliggjort de ungdomar som var på festen.

Kritiken mot att brandorsaken fortfarande är okänd är den fråga som oftast tagits upp i utredningens möten med anhöriga och drabbade ungdomar. För många föräldrar är det den helt överskuggande frågan. De vill ha reda på vad som orsakade branden och få ett svar på frågan varför deras barn skadades eller förlorade livet. De ställer sig framförallt kritiska till att utredningen tar så lång tid och att inga eller oklara besked ges från ansvarigt håll. Föräldrarna menar bl a att man inte kan säga att man inte vet vad som orsakade branden samtidigt som man säger att branden inte är anlagd.

När det gäller denna punkt handlar ungdomarnas kritik mot polis och åklagare oftare om att branden är anlagd och att polisen vet om det men inget säger. Att polisen medvetet döljer sanningen. Nazister och

rasister antas ligga bakom branden och belägg för denna tes finner ungdomarna i de demonstrationer som genomfördes av nazister efter branden. Bland annat skall de enligt uppgifter utanför Östra sjukhuset ha ropat: "Svartskallar, nu har vi fått er".

Kritiken mot att förundersökningen tar för lång tid, att polisen döljer sanningen och inte ger någon information utgör en viktig bakgrund till den kritik som anhöriga och ungdomar riktade mot åklagarmyndigheten i samband med att de fyra festarrangörerna i början av februari 1999 delgavs misstanke om grovt vållande till annans död och grovt vållande till kroppsskada. En vanligt förekommande uppfattning är att åklagare och polis försökt skyla över att utredningen gått i stå genom att utse de fyra arrangörerna som syndabockar. I den allmänna debatten har även kritik riktats mot ärendets hantering och tidpunkten för delgivandet.

Kritiken mot förundersökningsledaren för att han i medierna genom sina uttalanden svärtat ned och misstänkliggjort de ungdomar som varit på festen har i första hand gällt påståenden om att ungdomarna inte infinner sig till förhör, att ungdomarna ljuger i förhören och att det förekom haschmissbruk under festen. Chefsåklagaren har bland annat sagt:

"Det ljugs i utredningen på ett för oss näst intill obegripligt sätt. Det ljugs av pojkar som borde vara jätteödmjuka och tacksamma över att de räddats till livet, det finns lögnare som är obegripliga för oss, det finns exempel på sådana som sökt läkarvård på Sahlgrenska för att det var "häftigt" att komma med i hela det här tragiska utredningsförfarandet, fast man inte led av någonting. Och det ena med det fjärde. Det ljugs oerhört mycket. – En del förklarar det med att de kanske har annat att dölja, andra att det beror på kulturtraditioner och liknande". (GT20/2 1999)

I Göteborgsmedier har det efter branden också förekommit tillfällen då kriminellt belastade ungdomar kopplats samman med branden på ett sätt som drabbat festdeltagarna kollektivt. Bland annat en artikel om en "hjälte" från katastrofbranden som åtalats för rån av en 92-åring: "Killen finns med i kretsen som bland annat i media har poängterat sina egna insatser under brandnatten, bekräftar en av GT:s källor med god inblick i det digra utredningsarbetet som gjorts efter katastrofen". Uppgifterna om "hjälten" bygger som framgår av artikeln på anonyma uppgiftslämnare med god inblick i förundersökningen.

Det ligger utanför utredningens uppdrag och kompetens att ta ställning till den kritik som riktats mot att förundersökningen tagit lång tid och inte kunnat ge några besked om vad som orsakat branden. Det kan nämnas att det inom förundersökningens ram har genomförts ett mycket omfattande brandtekniskt utredningsarbete och att över 1 000 personer har hörts vid närmare 2 000 förhörstillfällen. Det ligger också i sakens natur att utredningen inte heller kan bedöma om det finns någon grund för den kritik som framförts mot att polisen döljer sanningen om orsaken till branden. Huruvida förundersökningen (som sådan) tagit lång tid,

förhört onödigt många personer, döljer sanningen om brandorsaken eller i andra avseenden kan betraktas som bristfällig ligger utanför utredningens uppdrag och kompetens att bedöma.

Vad gäller kritiken mot åklagarens delgivande om misstanke mot festarrangörerna, ärendets hantering och tidpunkten för delgivandet om misstanke kan utredningen enbart konstatera att åklagarmyndigheten har följt lagboken och reglerna i rättegångsbalken. Det åligger åklagaren att delge misstanke om brott om det på goda grunder kan antas att brott förövats. I detta fall att arrangörerna varit oaktsamma. Dels genom att släppa in för många i lokalen, dels genom att inte hålla nödutgången ren från hindrande föremål.

När det gäller tidpunkten för delgivandet har myndigheten gjort bedömningen att kritik kunde uttalats oavsett när man valt att ange arrangörerna misstanke. Hade misstanke delgivits tidigare i direkt anslutning till brandkatastrofen hade det lett till en alltför stark fokusering på arrangörernas ansvar när frågan om vad som orsakade branden var viktigare för förundersökningen. Och att vänta ännu längre än vad chefsåklagaren nu gjort med att delge misstanke om brott när det på goda grunder kan antas att ett brott förövats är tveksamt med hänsyn till rätts säkerheten. Delgivande om misstanke innebär nämligen att arrangörerna får rätt till offentlig försvarare. Utan att gå in på rent juridiska spörsmål måste åklagarmyndigheten mot denna bakgrund bedömas ha gjort en rimlig avvägning av olika intressen.

När det gäller kritiken mot förundersökningsledaren för hans uttalanden i medierna som av anhängiga och andra uppfattats som kränkande är det i sak svårt och på vissa punkter ligger det också utanför utredningens bedömning att avgöra huruvida det finns någon faktisk grund för de uttalanden som gjorts eller avgöra i vad mån uttalanden har förvanskats, överdrivits eller spetsats till av nyhetsmedierna.

Efter uppgiften i medierna från åklagarmyndigheten om att det förekom hasch på ungdomarnas fest och att (vilket var tidningens slutsats) haschrökare kan ha orsakat branden har utredningen tagit del av de rättsmedicinska protokoll som upprättats över de omkomna. Bland de 63 omkomna finns spår av hasch hos två av de omkomna. Halterna tyder enligt sakkunniga på att de kan ha rökt hasch under de närmast gångna 24 timmarna. Hos tre av de omkomna fanns noterbara alkoholhalter uppmätta. Av resultatet att döma handlade det om en i det närmaste drogfri ungdomsfest, eftersom det knappast finns anledning att tro att de omkomna i detta avseende skulle skilja sig från festdeltagarna i allmänhet.

Eftersom uppfattningen om ungdomarna som kriminellt belastade verkade vara så spridd att den även kom fram under utredningens möten med olika myndigheter har utredningen tagit del av uppgifter i rikspolisregistret. I polisregistret finns inga uppgifter om kriminalitet hos

någon av de 60 omkomna (tre av de omkomna hade inte uppnått straffmyndighetsåldern). Att inte någon av de omkomna förekom i rikspolisregistret betyder självfallet inte att inte andra festdeltagare kan ha varit kriminellt belastade eller att de omkomna ungdomarna överhuvudtaget inte haft med polisen att göra. Men resultatet visar på faran med svepande gruppomdömen – och hur lätt fördomar kan förvandlas till sanningar.

Det mesta talar alltså för att den bild av festen och festdeltagarna som efter branden bland annat framförts i nyhetsmedier av myndighetsrepresentanter inte har någon grund. Men oavsett om det i sak finns grund för uttalandena om festen och festdeltagarna eller om de förvanskats eller spetsats till av journalister har uttalandena såsom de faktiskt presenterats i medierna bidragit till att öka misstron hos anhöriga och ungdomar mot svenska myndigheter i allmänhet och kanske mot polis och åklagare i synnerhet.

12 Misstron mot myndigheterna – sammanfattande slutsatser

I presskommentarerna efter branden kopplades ofta brandkatastrofen i Göteborg samman med två andra traumatiska händelser som det svenska folket upplevt under det senaste årtiondet. Både i nordisk och utländsk press framfördes farhågor på temat att om inte brandorsaken snart och klart kunde fastställas skulle Göteborgsbranden läggas till de frågetecken som kvarstår efter Palmemordet och Estoniakatastrofen.

I detta kapitel skall de allmänna slutsatser redovisas som kan dras med utgångspunkt ifrån den kartläggning som presenterades i det föregående kapitlet.

12.1 Kartläggningen av misstron

Kartläggningen i föregående kapitel visade att förekommit kritik från de närmast drabbade och i den allmänna debatten mot berörda myndigheter både under och efter brandkatastrofen.

Men även om det har förekommit kritik och det har funnits en i vissa avseenden uttalad misstro mot myndigheter hos anhöriga och drabbade ungdomar kan utredningen konstatera ett viktigt resultat. Det har inte förekommit någon negativ särbehandling av de drabbade med utgångspunkt från deras etniska bakgrund. Detta har inte heller förts fram i de samtal utredningen haft med de närmast drabbade.

Utredningen har i sin granskning av naturliga skäl varit inriktad på problem och kritik när det gäller myndigheternas information och bemötande. Men utredningens huvudslutsats är att samhällets och myndigheternas information och bemötande i sin helhet fungerat väl. Detta gäller läkare och sjukvårdspersonal vars bemötande många anhöriga och drabbade ungdomar har omtalat i mycket positiva ordalag. Det gäller i många fall även brandpersonalens och polisens insatser, liksom ansvariga tjänstemän och politiker inom Göteborgs stad.

Med utgångspunkt ifrån de kritiska synpunkter som framförts i den allmänna debatten och av de närmast drabbade har utredningen undersökt om och i vad mån det finns någon grund för den kritik och den misstro som riktats mot berörda myndigheter i fem olika fall

1. I två av fallen har utredningen kommit fram till att funnits grund för den kritik och den misstro som riktats mot berörda myndigheter. Det gäller *utlarmningen* och polisens agerande när det gäller *Mona Nahani*.

Utredningens slutsatser avser inte primärt kritik mot att utlarmningen tog ovanligt lång tid eller kritik mot att polisen inte fann kroppen eller drog felaktiga slutsatser om vittnesutsagor. Det ligger utanför utredningens uppdrag och kompetens att bedöma. Det som gör att det finns grund för den kritik som riktats mot myndigheterna är att talesmän för berörda organ och myndigheter i efterhand gav vilseledande uppgifter som kan uppfattas vara ägnade åt att skyla över försummelse som gjorts tidigare – att utlarmningen av räddningstjänsten tog ovanligt lång tid och att polisen inte tidigare funnit kroppen.

2. I andra fall som kartlagts kan inte utredningen bedöma och dra slutsatser om det föreligger någon faktisk grund för den kritik och den misstro som riktas mot berörda myndigheter. Det gäller i första hand den kritik som riktats mot *förundersökningen*. Huruvida förundersökningen tagit lång tid, förhört onödigt många personer, döljer sanningen om brandorsaken eller i andra avseende kan betraktas som bristfällig ligger utanför utredningens uppdrag och kompetens att bedöma.

3. I andra fall är det svårt att dra några entydiga slutsatser eftersom det i stor utsträckning handlar om att bedöma och ta ställning till inblandade parter olika upplevelser och olika tolkningar av samma händelser och situationer. Det är också svårt att dra entydiga slutsatser i de fall det handlar om avvägningar mellan motstridande legitima intressen. Det gäller exempelvis intressekonflikten mellan samhällets och myndigheternas krav på sekretess och säkerhet och den enskilde individens behov och intresse av att omgående få information om de sina.

Utredningen har därför svårt att ta ställning till den kritik som riktats mot den som de anhöriga upplevde det, plågsamt utdragna *identifieringen* av de omkomna. Det gäller också den kritik som riktats mot förundersökningsledaren för hans olika *uttalanden* i medierna som av anhöriga och andra uppfattats som kränkande. Oavsett om det i det senare fallet kan anses föreligga någon grund för den kritik som riktats mot förundersökningsledaren, har uttalandena såsom de presenterats i medierna starkt bidragit till misstron hos anhöriga och ungdomar.

4. Kartläggningen har också visat att det i vissa fall inte finns någon egentlig grund för den misstro och den kritik som riktats mot myndigheterna. Det gäller de kritiska synpunkter som riktats mot *räddningsinsatsen* när det gällde brist på räddnings- och sjukvårdspersonal, brister på räddningsutrustning och ambulanser och kritik mot polisen för att den uppträdde passivt och hindrade ungdomar att hjälpa till.

Utredningens slutsats innebär inte att den kritik som riktats mot räddningsinsatsen är utan grund eller bygger på ett felaktigt faktaunder-

lag. Det ligger i sakens natur att det vid en omfattande brand med ett snabbt förlopp i inledningsskedet råder brist både på utrustning och personal. Det är oundvikligt. Det torde också vara oundvikligt att det uppstår konfrontationer mellan upprörda och förtvivlade ungdomar och oroliga anhöriga och polisen som har i uppgift att spärra av och upprätthålla ordningen på brandplatsen och hindra ungdomar att ta sig in i den brinnande byggnaden.

En del av de kritiska synpunkter som förts fram grundar sig sannolikt också på feltolkningar från ungdomarnas sida av det som hände på skadepplatsen. Att räddningspersonalen av vissa ungdomar uppfattades som passiva och initiativlösa kan förutom den traumatiska situation som de befann sig i till en del förklaras av missuppfattningar. En person som satt i räddningstjänstens ledningsbil och hade till uppgift att upprätthålla radiokommunikationen med huvudbrandstationen kan mycket väl av ungdomarna ha uppfattats som ambulanssjukvårdare, eftersom räddningstjänstens ledningsbil starkt påminner om en ambulans. I ungdomarnas ögon framstod han som passiv och till slut klarade han inte av trycket från ungdomarna utan engagerade sig i räddningsinsatsen. Det innebar att kontakten med Gärda brandstation under en tid inte kunde upprätthållas.

Att brandbefälet på platsen talade i mobiltelefon i anledning av branden, kunde också av en del ungdomar felaktigt uppfattats som uttryck för passivitet.

Det finns även exempel på andra situationer från brandplatsen som kunde ge upphov till feltolkningar. En polisman hindrade exempelvis en pojke från att ta polisbilens brandsläckare, eftersom den enligt polismannens bedömning knappast kunde användas för att släcka branden. Det fanns dessutom risk för att pojken allvarligt skulle ha skadats om han försökte. Pojken uppfattade att polismannen hindrade honom att hjälpa till att rädda sina kompisar. Det är mycket som talar för att det på den kaotiska brandplatsen fanns många situationer där feltolkningar mellan ungdomar och räddningspersonal låg nära till hands.

12.2 Upphovet till misstron

Den huvudsakliga grunden för de anhörigas och de drabbade ungdomarnas misstro mot myndigheterna är att orsaken till branden är ouppklarad. Föräldrarna vill ha reda på vad som orsakade branden och få svar på frågan varför deras barn skadades eller förlorade livet. Många, främst ungdomar, tror att branden var anlagd – och att polisen vet, men döljer sanningen om vem som ligger bakom branden. Det är i dessa sammanhang som göteborgsbranden kopplas samman med det ouppklarade Palmemordet och den ouppklarade Estoniakatastrofen.

En väsentlig fråga för utredningen har därför varit att ta reda på vad denna misstro grundar sig på; vad som ligger bakom de uppgifter, rykten och spekulationer som spritts om brandens orsaker och vilka som i så fall stått för attentatet.

I debatten efter branden, och vid de möten utredningen haft med berörda politiker och myndighetsföreträdare, har det framförts att medier som särskilt vänder sig till invandrare och grupper med anknytning till invandrarsamhället låg bakom mycket av ryktesspridningen och spekulationerna om branden. Den lokala närradion och kabel-TV:n, men också TV-satellitkanaler från invandrargruppernas ursprungsländer nämndes i dessa sammanhang.

Den kartläggning som utredningen genomfört (kapitel 5-7) visar emellertid att det finns mycket lite stöd för en sådan uppfattning. Det var varken svenskspråkiga medier, internationella medier eller lokala medier som särskilt vände sig till invandrare som var upphovet till de spekulationer och de rykten som spreds om branden. De förekom i och förmedlades av medierna, men inte i någon anmärkningsvärd omfattning mot bakgrund av vad som sades från ansvarigt håll. Det förekom politiska grupperingar som använde brandkatastrofen i propagandistiska syften, men de fick knappast något genomslag i nyhetsmedierna.

Medierna bidrog inte heller med egna spekulationer eller till ryktes-spridningen när det gällde rapporteringen kring brandens orsaker eller vilka som kunde tänkas ligga bakom branden. Snarare fanns det i de svenska nyhetsmedierna en tendens att tona ned frågan om branden var anlagd eller ej.

Utredningens slutsats är att upphovet till spekulationerna och ryktes-spridningen kring brandens orsaker i stor utsträckning låg i räddningsledarens uttalande på temat att "det finns många tecken som tyder på att det är ett brandattentat mot den Makedoniska föreningen". Den ansvarige chefen för räddningsinsatsen inledde den första presskonferensen med att säga att det fanns tecken på att branden var anlagd. Uttalandet var det första uttalandet som gjordes från ansvarigt håll om brandorsaken, det upprepades i personliga intervjuer och genom telegramuttalanden under hela natten i radio och TV.

Även om chefen för räddningstjänsten och polisens representant på presskonferensen omedelbart dementerade uttalandet, kom dementin och de olika signalerna från ansvariga myndigheter av en del att tolkas som att polisen och det officiella Sverige ville dölja sanningen om branden. Även räddningsledarens uttalande i radio och TV om att skadeplatsen påminde om gaskamrarna i Auschwitz och att ungdomarna "av någon orsak kan ha blivit inspärrade" lade också grund för rykten och spekulationer.

Det mesta talar därför för att dessa första, auktoritativa uttalanden från den högste ansvarige för räddningsinsatsen lade grunden för den fortsatta ryktesspridningen och spekulationerna om branden.

13 Brandkatastrofens följder för samhällsförtroendet

I direktiven anges som bakgrund till utredningsuppdraget den misstro som riktades mot myndigheterna under brandkatastrofen och de farhågor som finns för att debatten om händelserna skall påverka förhållandet och förtroendet mellan stora grupper av människor med invandrarbakgrund och det svenska samhället.

I detta kapitel skall utredningen i ett försök att belysa denna vida frågeställning undersöka vilket förtroende personer med invandrarbakgrund och personer utan invandrarbakgrund hyser för det svenska samhället och dess institutioner. Skiljer sig förtroendet åt? Och i vad mån och på vad sätt påverkade händelserna i samband med brandkatastrofen i Göteborg invandrargruppernas förtroende för det svenska samhället?

13.1 Samhällsförtroendet hos personer med och utan invandrarbakgrund

Undersökningen av samhällsförtroendet bygger på två frågeundersökningar som genomförts av SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Den ena är en riksrepresentativ studie och den andra en studie av befolkningen i Västsverige. Båda undersökningarna genomfördes i form av postenkäter under hösten 1998 (huvuddelen av datainsamlingen skedde under oktober och november) med ett urval på 2800 respektive 2900 personer. Inom ramen för den västsvenska studien kan även göteborgarnas samhällsförtroende analyseras. Svarefrekvensen var relativt hög: ca 70 procent respektive 65 procent. Bortfallet bland invandrare är dock på grund av språksvårigheter betydligt större. Alla slutsatser måste därför tolkas med försiktighet. De resultat som här presenteras är hämtade från den studie som redovisas i bilaga 6.

I tabell 13.1 redovisas förtroendet för olika samhällsinstitutioner hos svarspersoner med och utan invandrarbakgrund. Siffrorna i tabellen är ett skiljebalansmått och beräknas genom att andelen svarande som har högt förtroende minskas med andelen svarande som har angett att de har ett lågt förtroende för respektive institution. I tabellen anges även skillnaden i svar mellan de två grupperna. Ett plustecken respektive ett minustecken betyder att de med invandrarbakgrund har ett högre res-

pektive ett lägre förtroende för den aktuella samhällsinstitutionen än de utan invandrabakgrund.

Tabell 13.1 Samhällsförtroendet hos personer med och utan invandrabakgrund (balansmått)

	Med invandrabakgrund	Utan invandrabakgrund	Skillnad
Universitet/högskolor	55	49	+6
Radio och TV	50	44	+6
Sjukvården	47	61	-14
Kungahuset	36	47	-11
Grundskolan	28	29	-1
Polisen	23	41	-18
Domstolarna	21	26	-5
Bankerna	17	10	+7
Storföretagen	13	7	+6
Dagspressen	6	7	-1
Försvaret	4	7	-3
Riksdagen	3	2	+1
Regeringen	-5	-5	±0
Svenska kyrkan	-5	3	-8
Kommunstyrelserna	-13	-11	-2
De fackliga organisationerna	-21	-20	-1
De politiska partierna	-36	-32	-4

Kommentar: Frågan lyder: "Hur stort förtroende har Du för det sätt på vilket följande samhällsinstitutioner och grupper sköter sitt arbete?" Balansmättet i tabellen anger skillnaden mellan andelen svarande som har högt förtroende och andelen som har lågt förtroende för respektive samhällsinstitution.

Källa: Riks-SOM 1998

Personer med invandrabakgrund har generellt sett ett lägre förtroende för svenska samhällsinstitutioner än vad svenskar utan invandrabakgrund har.

Rangordningen av olika samhällsinstitutioners förtroende är dock nästan identisk. De samhällsinstitutioner, som svenskar utan invandrabakgrund har högt förtroende för, har också personer med invandrabakgrund högt förtroende för. Det gäller sjukvård, radio och TV samt universitet och kungahus. Och samma samhällsinstitutioner åtnjuter minst förtroende i båda grupperna. Nämligen de politiska partierna och de fackliga organisationerna.

Det som framförallt skiljer de båda grupperna åt är att man har olika förtroende för olika slags samhällsinstitutioner. Där ligger den största skillnaden.

Personer med invandrabakgrund har klart mindre förtroende för "statsmakten" och svenska myndigheter än vad svenskar utan invandrabakgrund har. Skillnaden är mycket stor när det gäller förtroendet för

polis, sjukvård och domstolar. Kungahuset och svenska kyrkan åtnjuter också ett lägre förtroende.

Invandrargrupperna har däremot ett klart större förtroende för institutioner som står "fria" från staten som storföretag, banker, universitet och högskolor samt radio och TV.

När det gäller förtroendet för de politiska institutionerna i samhället: riksdag, regering och politiska partier finns det ingen skillnad mellan svars personer med eller utan invandrarbakgrund. Förtroendet är lågt i båda grupperna.

13.2 Samhällsförtroendet före och efter branden

Frågeundersökningarna genomfördes i sin fältfas just under den period brandkatastrofen inträffade. Huvuddelen av postenkäterna (ca 80 procent) hade besvarats före branden. Men eftersom urvalet är stort (2800 respektive 2900 personer) och det handlar om två av varandra statistiskt oberoende undersökningar utgör svaren från de 20 procent som besvarat enkäten efter branden ett tillräckligt underlag för att vetenskapligt grundade slutsatser kan dras av undersökningsmaterialet (i de fall då det rör sig om stora skillnader i svaren mellan olika grupper).

I tabell 13.2 redovisas resultat från den riksrepresentativa undersökningen när det gäller människors samhällsförtroende före och efter branden. I den vänstra halvan av tabellen redovisas de samhällsinstitutioner där förtroendet minskade (hos svars personer med invandrarbakgrund) och i den högra halvan visas vilka samhällsinstitutioner som fick ett ökat förtroende.

Tabell 13.2 Samhällsförtroendets förändring i samband med brandkatastrofen i Göteborg (förändring i balansmått)

	Minskat förtroende hos dem med invandr bakg	Förändr hos dem utan invandr bakg		Ökat förtroende hos dem med invandr bakg	Förändr hos dem utan invandr bakg
1. Sjukvården	-12	(-2)	1. Grundskolan	+12	+10
2. Radio och TV	-11	(+1)	2. Kommunstyrelserna	+8	(-1)
3. Polisen	-7	(+2)	3. De pol partierna	+7	(-3)
4. Dagspressen	-5	(±0)	4. Svenska kyrkan	+5	+8
5. Kungahuset	(-3)	-5			
6. Regeringen	(-3)	-4			

Kommentar: Frågan lyder: "Hur stort förtroende har Du för det sätt på vilket följande samhällsinstitutioner och grupper sköter sitt arbete?" Ett minskat respektive ett ökat förtroende är beräknat med utgångspunkt från ett balansmått som kan variera mellan +100 och -100 (se tabell 13:1). I tabellen anges skillnaden i balansmättet före och efter branden. Ex ett värde på +50 före branden och +40 efter branden innebär ett minskat förtroende med 10 enheter, i tabellen angett som -10. Siffrorna inom parentes är för låga för att räknas som någon säker förändring.

Källa: Riks-SOM 1998

Invandrargrupperna minskade påtagligt sitt förtroende efter branden för två olika samhällsinstitutioner som båda var starkt inblandade i händelserna i samband med branden: Dels sjukvården och polisen, dels press, radio och TV. För sjukvården och för radio och TV handlar det om ett starkt minskat förtroende, men om en nedgång från en hög nivå. För polisen och dagspressen sker det minskade förtroende från en redan förhållandevis låg nivå.

Men resultatet i tabell 13.2 visar också att vissa samhällsinstitutioner får klart ökat förtroende efter branden hos personer med invandrarbakgrund. Det gäller förtroendet för grundskolan, kommunen, de politiska partierna och svenska kyrkan.

Detta innebär med andra ord att invandrargruppernas förtroende för de svenska samhällsinstitutionerna sammantaget inte minskade efter brandkatastrofen. Vissa samhällsinstitutioner ökade i förtroende, medan andra samhällsinstitutioner minskade i ungefär samma utsträckning.

Något liknande minskat samhällsförtroende efter branden går det inte att finna hos svenskar utan invandrarbakgrund, möjligheten med undantag för kungahuset och regeringen. Här rör det sig emellertid om små förändringar. Däremot kan man finna ett klart ökat förtroende för grundskolan och svenska kyrkan. I övrigt påverkade händelserna i samband med brandkatastrofen överhuvudtaget inte de svarspersoner som inte har någon invandrarbakgrund (i tabell 13.2 och 13.3 har de fall där det inte går att dra någon slutsats om förändringar satts inom parentes)

Resultatet i tabell 13.2 styrks av de siffror som presenteras i tabell 13.3. I detta fall handlar det om förtroendet för olika yrkes- och personalgrupper och ett representativt urval av innevanare i Göteborgsregionen.

Tabell 13.3 Förändring av förtroendet för olika yrkesgrupper i samband med brandkatastrofen i Göteborg (förändring i balansmått)

	Minskat förtroende hos dem med invandr bakg	Förändr hos hos dem utan invandr bakg		Ökat förtroende hos dem med invandr bakg	Förändr hos hos dem utan invandr bakg
1. Sjukvårdspersonal	-10	(-2)	1. Rikspolitiker	+16	(+2)
2. Försäkringskassans personal	-8	(+2)	2. Kommunpol	+12	(-1)
3. Socialarbetare	(-2)	(-1)	3. Dagspressjournalist	+10	(±0)
4. Radiojournalister	(-1)	+4	4. Kommunens tjänstemän	+4	(+3)
			5. TV-journalister	(+1)	(+3)

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, hur stort förtroende har Du för det sätt på vilket följande yrkesgrupper sköter sitt arbete?" Ett minskat respektive ett ökat förtroende är beräknat med utgångspunkt från ett balansmått som kan variera mellan +100 och -100 (se tabell 13:1). I tabell 13:3 anges skillnaden i balansmättet före och efter branden. Ex ett värde på +50 före branden och +40 efter branden innebär ett minskat förtroende med 10 enheter, i tabellen anggett som -10. Siffrorna inom parentes är för låga för att räknas som någon säker förändring.

Källa: Väst-SOM 1998

Tendensen är densamma som när det gällde förtroendet för olika samhällsinstitutioner. Hos svars personer utan invandrarbakgrund sker ingen förändring när det gäller förtroendet för olika personalgrupper, medan det stora förändringar hos invandrargrupperna.

Hos invandrargrupperna i Göteborgsregionen ökar förtroendet för rikspolitiker, kommunpolitiker och kommuntjänstemän mer än i landet i sin helhet. Och i Göteborgsregionen ökar förtroendet klart för dagspressjournalister, medan det motsatta gällde för landet i sin helhet. Detta innebär att brandkatastrofen hos göteborgare med invandrarbakgrund snarare bidrog till att öka samhällsförtroendet i sin helhet, även om förtroendet för de myndigheter som direkt hade med branden att göra minskade,

De förändringar i förtroende som kan avläsas i enkätundersökningarna överensstämmer i stora drag med de resultat utredningen kommit fram till i de kartläggningar som gjorts av olika aktörers insatser under brandkatastrofen. Statsministerns och andra statsråds besök i Göteborg var uppskattade, insatserna från ledande politiker och tjänstemän i Göteborg har också fått erkännande. Innehållsstudierna av nyhetsrapporteringen visar också att Göteborgs båda morgontidningar stod för en välbalanserad och omdömesgill nyhetsbevakning av brandkatastrofen.

Slutsatsen blir med andra ord att brandkatastrofen i Göteborg både ökade och minskade samhällsförtroendet bland personer med invandrarbakgrund. Branden påverkade däremot endast obetydligt samhällsförtroendet hos svenskar utan invandrarbakgrund.